

Dragomanen

Årsskrift utgiven av

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul &

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner

21/2019: Öppna arenor och slutna rum

Gästredaktör: Andrea Sophie Karlsson

Serieredaktör och ansvarig utgivare:
Olof Heilo

ISSN 1402-358X
ISBN 978-91-88929-18-1

© 2019 Dragomanen, författarna och fotograferna

Omslagsfoto framsida: M. Cevahir Akbaş, *İsimsiz*
Omslagsfoto baksida: Nazım Serhat Fırat, *Aznavur*
© 2019 konstnärerna

Tryckeri: Bulls Graphics AB, Halmstad 2019

Dragomanen erhålles vid medlemsskap i Föreningen Svenska Istanbulinstituts Vänner

Minnesord

Karin Michaëlsson

Gruppfoto från Labraunda 1948. Karin Michaëlsson står som tredje person från vänster i bakre raden. Till vänster om henne står Sture Brunnsåker, sedermera professor i klassisk fornkunskap och antikens historia i Uppsala, till höger Axel W. Persson.

Karin Michaëlsson, f. Leman, gick i början av juli bort i en ålder av 99 år. Hon föddes 1 april 1920 i Göteborg. Efter studentexamen på Samskolan i Göteborg med gymnasiestudier i latin och grekiska studerade hon vidare i Uppsala, där hon tog en fil. kand. Hon hann också med en kortare vistelse i Lund, innan Axel W. Persson, professor i klassisk fornkunskap och antikens historia i Uppsala,

tillfrågade henne om hon var intresserad av att återvända till Uppsala och följa med till de utgrävningar han planerade i Labraunda. Karin kom alltså in i den svenska klassiska arkeologin under en av dess mest dynamiska utvecklingsfaser; Persson hade ju redan sedan tidigare skaffat sig ett världsrykte i branschen för sina utgrävningar i bronsåldersbosättningen Asine och på flera andra ställen i Grekland. I Lund härskade Einar Gjerstad, "den cypriska arkeologins fader" och världskänd för "den svenska skolan" inom den romerska arkeologin (som bland annat presenterade en kronologi för Roms äldsta historia som radikalt bröt med den gängse). I Lund lärde Karin även känna Arvid Andrén, som då var docent vid institutionen för klassisk fornkunskap, och blev en god vän till den andrénska familjen.

Axel W. Persson hade redan under 30-talet kastat nyfikna blickar på den gåtfulla Zeus-helgedomen i Labraunda, i de kariska bergen i sydvästra Turkiet. De goda kontakterna med kronprins Gustaf Adolf och dennes direkta kontakter med Kemal Atatürk hade banat vägen för svensk arkeologisk forskning i området, och Persson hade 1938 genomfört arkeologiska undersökningar på Gencik Tepe utanför det närbelägna Milas (antikens Mylasa). Krigsutbrottet 1939 innebar dock att det kom att dröja till andra halvan av 1940-talet innan utgrävningarna i Labraunda kunde bli av. När Persson nu på allvar kunde börja planera projektet blev Karin hans assistent. Hon skötte korrespondens med tilltänkta sponsorer och donatorer till projektet, samt även logistiken i samband med expeditionen.

Karins mycket omfattande korrespondens med sin mor ger en fascinerande inblick i de komplicerade förhållanden under vilka projektet bedrevs och dess vardag. Bara att flytta en arkeologisk expedition från Sverige till bergen i sydvästra Turkiet var ett äventyr. I mitten av maj 1948 for Karin tillsammans med några av de andra expeditionsdeltagarna med Svenska Orientlinjens MS Sagoland (Orientlinjen hade samtyckt till att sponsra projektet så deltagarna reste gratis) via Alger, Malta och Athen till Istanbul, dit de anlände den 24 maj. Här ombesörjde Karin och de andra att expeditionens gods lastades om till en annan ångare med destination Izmir. Denna båt var uppenbarligen inte alls lika komfortabel som MS Sagoland – hytten var så full av kackerlackor att Karin och de andra föredrog att sova i vilstolar på däck ... men när de till slut anlände till Izmir väntade Persson på dem – "Han stod på kajen med cigarren i mun och viftade när vi kom".

I Izmir blev det Karin som fick sköta förtullningen av expeditionens omfattande utrustning. Härifrån åkte man sedan med tåg via Efesos till Aydın och vidare med buss till Milas, för att därefter åka den sista biten med jeep ”så långt det går”, d.v.s. till byn Kargıcak. Därefter fanns på den tiden ingen väg de sista 7 km till Labraunda, så expeditionens packning lastades över på klövdjur och deltagarna fick rida sista biten. De kom till slut upp till Labraunda på kvällsidan måndagen den 31 maj.

1948 års kampanj utfördes under primitiva omständigheter. På grund av de vanligt förekommande hällregnen måste man gräva vallgravar kring tälten så de inte blev översvämmade. Även det vetenskapliga arbetet var komplicerat; Karin skriver till exempel 14 juni 1948 att ”Häromdagen grävde vi fram en inskrift som Axel blev mycket glad över, men det är faktiskt rätt jobbigt att ha hand om det ensam, man måste ju passa på arbetarna i ett kör och dessutom göra inmätningar och inritningar och anteckningar.” Tio dagar senare meddelar hon dock att ”Det ser riktigt fint ut i min ’grop’ nu må du tro, jag har satt upp alla blocken i rader och håller på att frilägga en liten exedra, där de väl fordoms satt och njöt av den vackra utsikten.” Och några dagar senare konstaterar hon att ”Det är roligt också att grävningen tycks bli så lyckad, det är ju bara en provgrävning och som sådan måste man säga att den gjort enastående resultat”.

Även hemresan var ett äventyr: 15–16 juli skriver Karin att ”slutspurtens jakt har i någon mån börjat. Vi vet emellertid egentligen inget säkert om resan, för man kan ju aldrig få något säkert besked om båtarnas avgång. Det finns en båt, som skall lämna Istanbul någon gång mellan 15 och 25 juli enligt uppgift. Den ligger i en ryskkontrollerad hamn i Svarta Havet, och lastar f.t., och där är förhållandena så osäkra, så de inte kan säga bestämt, när den kommer till Istanbul. Nu reser Åke [Åkerström], Lasse Boman, Sture [Brunnsåker] och Lennart [Améen] härifrån på lördag morgon för att försöka hinna nå båten, vilket de troligen gör. Eric [Ståhl] och jag kan inte följa med, för några måste stanna kvar här och ’packa ihop’ lägret och gå igenom och kontrollera allt möjligt. Axel kom och bad oss två att stanna och hjälpa honom och det är ju litet svårt att säga nej, och vi kan ju ta det som en komplimang att han helst vill ha oss två kvar. Hur lång tid vi behöver för att ordna upp allting här, är litet svårt att säga på förhand, men det rör sig väl om en vecka eller så.” I brevets avslutning (16 juli) framgår att båten redan då skulle avgå och att hemresan för alla måste bli med flyg.

Karin deltog även i de mer omfattande utgrävningarna 1949 och 1950. Axel W Perssons plötsliga död våren 1951 innebar dock även att Karins engagemang

avtog. Hon deltog i säsongen 1951 men lämnade sedan projektet; det blev ju också bara en fältsäsong till före 1960, då en ny expedition under Alfred Westholms ledning återvände till platsen för att ”städa upp”. Karin fortsatte i stället sin forskning i klassisk arkeologi vid institutet i Rom, där Arvid Andréns under tiden hade blivit föreståndare. Karin vistades vid institutet ett flertal perioder 1950–52 och deltog i Arvid Andréns utgrävningar i Ardea, nära Rom 1952 och 1953. I Rom ägnade sig Karin bland annat åt studier av källhuset i Labraunda. I det opublicerade manus hon lämnade efter sig argumenterar Karin för att källhuset är från hellenistisk tid, en slutsats som fortfarande står sig. Hon hade pratat med Persson om att hon skulle doktorera på Labraundaarkitektur, men det gick i stå efter Perssons bortgång. Karin sadlade i stället om och utbildade sig till gymnasiebibliotekarie. Hon och hennes make Erik, som hon hade träffat i Rom, engagerade sig i miljöfrågor och byggde upp en fantastisk trädgård kring hemmet, villan Fågelsång utanför Kungsholmen.

Vi som idag är engagerade i Labraundagrävningarna lyckades återknyta kontakten med Karin på senare år. Karins dotter Sara skriver i ett minnesord att Karin var mycket förvånad, men också glad, över att vid 90 års ålder återfå kontakt med sitt förflutna som arkeolog, mer än 60 år tidigare. Vi besökte henne även ett antal gånger. Karin gjorde ett stort intryck med sitt skarpa minne av Labraunda, Persson och de andra som deltog, och inte minst med sin kärva humor. Hon berättade bland annat om hur hon fick lov att köra ut en orm som tog sig in i tältet och som ingen av karlarna vågade gå i närkamp med. Eller om den gången hon blev stucken av en skorpion: ”imorgon är du antingen vid liv eller död”, konstaterade expeditionens sjuksköterska kärvt. ”Det var lite svårt att somna då”, sa Karin lakoniskt.

Karin Michaëlsson gjorde med sitt engagemang i Labraundaprojektet en stor och viktig insats för den svenska klassiska arkeologin. Det var ett sant privilegium att få lära känna henne. Som det står på minnesplaketten över Axel Persson i Labraunda: ”lärjungarna fortsatte arbetet”.

Ragnar Hedlund och Pontus Hällström
med särskilt tack till Sara Michaëlsson

Innehåll

Introduktion ANDREA SOPHIE KARLSSON	9
Människovärdets slutna och öppna rum: två historiska röster om FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter (1948) LINDE LINDKVIST	13
Kybernetikkens tyrkiske profet: Ali İrtem JOAKIM PARSLOW	23
Erövr@re: AKP:s intåg i klassrummet PONTUS WALLIN	35
Weapons of the Strong: Conspiracy Theories, Political Elites and Media in Turkey MATTHEW GOLDMAN	45
Vykort från Turkiet 2013–2018 SUZI ERSAHIN	54
Beyond the neighbourhood and the urban sphere: Boundaries and mixed lifeworlds in 21st-century Beyoglu PEKKA TUOMINEN	71
Mellan två hav – fotografi, handling och motstånd i Istanbul ERIKA LARSSON	83

Feministisk aktivism inom och utom statlig institution: konstitutionell
jämlighet och kampen mot sexuellt våld i Egypten 94
EMMA SUNDKVIST

”Noch ist die Türkei nicht verloren”: intervju med Ingmar Karlsson,
tidigare generalkonsul i Istanbul 104

Nya böcker från SFII 112

Introduktion

ANDREA SOPHIE KARLSSON

Fil. dr. i mänskliga rättigheter vid Lunds universitet

Ansvarig för Turkiet-programmet vid European Endowment for Democracy i Bryssel

Dragomanen är tänkt att vara ett fönster såväl till den forskning som produceras på Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul som till de akademiska fält som rymms under institutets mandat. Detta nummer fokuserar på samtidshistoriska och samhällsvetenskapliga perspektiv med rubriken *Öppna arenor och slutna rum*. Under detta rymliga paraply har vi samlat artiklar som belyser olika arenor för politisk handling, från politisk styrning till folklig aktivism. Författarna bidrar inte bara med en rikedom av empiriska studier från Turkiet, Egypten och den globala arenan, utan reflekterar även den mångfald av discipliner och teoretiska perspektiv som har en hemvist på institutet.

Vad får människor att agera politiskt? Texterna belyser hur bilder, rättsliga och politiska dokument såväl som ny teknik kan katalysera (viljan till) förändring. Vilka utrymmen – slutna rum eller öppna arenor – är de mest effektiva för förändring, maktutövande och kreativitet? Artiklarna ger en inblick i ett komplext förhållande mellan det öppna och det slutna, i hur vissa politiska arenor kan öppnas även under stort förtryck samt hur små sammanslutningar av människor lyckats påverka breda offentliga arenor.

Utöver de akademiska bidragen bjuder vi på två sinsemellan olikartade texter som reflekterar över den övergripande tematiken från grannpalatset, Sveriges generalkonsulat i Istanbul. Institutets biträdande direktör Olof Heilo och under-tecknad träffade Ingmar Karlsson, Sveriges före detta generalkonsul i Istanbul, på anrika Café Landtmann i Wien för ett samtal om Turkiets relationer till Sverige och Europa genom åren. Här avhandlas samtida utmaningar till det öppna samhället och på vilket sätt den svenska utrikesförvaltningen och diplomatin, såväl den offentliga som den som pågår bakom lyckta dörrar, kan bidra

till att upprätthålla öppenhet. Suzi Ersahin bidrar med ett bildspel och dagboksliknande anteckningar från hennes tid som Sveriges första kulturråd i Turkiet fram till hösten 2019. Här speglas de senaste fem dramatiska åren men även den kreativitet och glöd med vilken Suzi tog sig an sitt uppdrag.

Linde Lindkvist inleder detta nummer med reflektioner kring en av samtidshistoriens mest betydelsefulla texter, den Allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter från 1948. Lindkvist ger en inblick i den lilla grupp människor som – trots ibland motstridiga föreställningar om vad som är de mänskliga rättigheternas kärna och syfte – skapade ett samlat dokument som kom att fungera som moralisk och politisk grund för en ny värld efter andra världskriget, och som inte bara riktades till institutioner och makthavare utan även till den enskilde individen.

Tekniken, närmare bestämt kybernetiken, som utopiskt redskap för samhällsomstrukturering, är föremålet för Joakim Parslows bidrag. Här belyses en del av turkisk 1900-talshistoria som få är bekanta med. Med fokus på den tidiga datavetenskapen – kybernetikens – främste företrädare i Turkiet, Ali İrtem, belyser Parslow en på samma gång marginell och central figur i Turkiets idé- och politiska historia och vilka konsekvenser föreställningar om att överkomma det politiska med hjälp av tekniken kan få.

Pontus Wallin lyfter i sitt bidrag fram skolan som en central, i statsvetenskaplig forskning dock underbelyst, arena för politik. I Turkiet har skolan under AKP-regeringen blivit föremål för särskilda kraftinsatser, både kunskapsmässiga och ideologiska. Wallin visar att skolan både är en fundamental men också svårstyrd politisk arena, i bemärkelsen att en mycket hård styrning kan få oanade konsekvenser och rentav gå i motsatt riktning till vad som eftersträfvats.

När och hur konspirationsteorier blir ett redskap för den politiska eliten för kontroll och maktutövning är temat för Matthew Goldmans artikel. I sin studie om konspirationsteorierna i Turkiet – ofta centrerade kring idén om en *master-mind* som figurerat i både regeringsnära och oppositionella kretsar för att förklara allt ont som drabbat Turkiet – går Goldman emot gängse föreställningar att konspirationsteorier är de svagas och marginaliserades redskap, och förklarar varför man från makthavares håll använt sig av föreställningar om samhället som styrt från hemliga och slutna rum.

Emma Sundkvists undersökning av kvinnorättslig och feministisk aktivism i det samtida Egypten visar hur framgångar i en viss arena inte innebär att hela den offentliga arenan förblir öppen och fri. En betydande progressivism gällande

kvinnors rättigheter och ett utökat offentligt utrymme för relaterade frågeställningar har de senaste åren gått hand i hand med ett ökat politiskt förtryck och en åtstramning av den offentliga arenan överlag.

I Erika Larssons bidrag får vi bekanta oss med ett specifikt medium, samtida konstnärligt fotografi. Hon introducerar ett annat sätt att se på fotografi som inte fokuserar på vad som representeras utan på vilka relationer och handlingar ett foto kan skapa. Sina exempel har hon hämtat bland konstnärliga projekt i Turkiet där fotografier använts och fungerat som incitament till handlingsförändring. Larsson belyser hur fotografier kan öppna nya rum inom och mellan människor och även hur urban förändring blivit en central arena för politisk kamp i Turkiet.

Istanbul som fysiskt rum, närmare bestämt Istiklal Caddesi – den gata vid vilken institutet befinner sig – är föremålet för Pekka Tuominens antropologiska artikel. Denna djupdykning i hur fysiska miljöer blir betydelseladdade belyser den mångfald av berättelser och representationer som krockar, sammanstrålar och sammanblandas på Istanbuls ikoniska gata. Denna kanske – i alla fall historiskt – mest öppna arena i Istanbul är också det rum i vilket betydelserna av modernitet och urbanitet, enligt Tuominen, är stadda i konstant förändring.

Jag vill tacka konstnärerna M. Cevahir Akbaş och Nazım Serhat Fırat för att vi fått använda deras fotokonst från utställningen Fermantasyon på Karşı Sanat hösten 2019 till omslaget. Stort tack dessutom till min mor Margareta Karlsson för hennes korrekturläsning.

Detta nummers tema föranleder också att den rådande situationen i Turkiet uppmärksammas. Genom republikens historia har återkommande försök gjorts att kontrollera den offentliga arenan, med skiftande förståelser av vilka uttryck i offentligheten som hotar statens överhöghet och moralföreställningar. Inte minst de senaste årens aktiva försök att från statens sida krympa det civila utrymmet och oliktankande är synnerligen drastiska och absurda. Bakom lyckta dörrar äger politiska kalkyleringar rum som inte har något med rättsstatliga processer att göra, i ett försök att ta kontroll över de öppna arenor som varje demokratiskt och dynamiskt samhälle behöver: en kritisk akademi, fria medier och vitala civilsamhälleliga institutioner. I skrivande stund sitter Osman Kavala, en för det rättighetsbaserade civilsamhället central person och genom åren en viktig partner för både forskningsinstitutet och generalkonsulatet, i fängelse sedan mer än 700 dagar. Hundratals akademiker har avskedats från sina jobb på turkiska universitet; ett stort antal av dem har även dragits inför rätta under terroranklagelser efter

att ha skrivit under en petition som fördömer den turkiska statens ageranden i sydöstra Turkiet och för att ha krävt fred. Utarmningen av den fria och kritiska akademien i Turkiet reser frågor för utländska institutioner om hur man ska förhålla sig till den turkiska akademiska världen och hur man bäst bidrar till ett öppet utbyte av idéer och kunskap, hur man kan stödja akademiker och andra i nöd och under hot. Akademien, inklusive SRII, har här en fundamental roll att fylla som både ett rum för fördjupning och reflektion samt som arena för fria uttryck och öppen debatt.

Människovärdets slutna och öppna rum

Två historiska röster om FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter (1948)

LINDE LINDKVIST

Lektor i Mänskliga rättigheter vid Enskilda högskolan, Stockholm

Den 10 december 1948 antog FN:s Generalförsamling i Paris den Allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, *The Universal Declaration of Human Rights*. I stort sett samtliga av världsorganisationens då 58 medlemmar (att jämföra med dagens 193) röstade för deklarationens antagande. Åtta stater – däribland de kommunistiska länderna och Saudiarabien – lade ner sina röster, men ingen röstade emot.

Det positiva utfallet hade föregåtts av två år av intensiva förhandlingar i FN:s kommission för mänskliga rättigheter och den särskilda underkommitté som under ledning av den amerikanska delegaten Eleanor Roosevelt hade fått i uppdrag att ta fram ett första textutkast. Textens utveckling berodde också till stor del på det stöd som arbetsgruppen fick från FN-sekretariatet, och då särskilt den kanadensiske juristen John Humphrey som vid den här tiden ansvarade för organisationens arbete för mänskliga rättigheter. Som många historiker visat var texten ett resultat av ett osedvanligt konstruktivt grupparbete. Men det var ett arbete som tog plats i ett relativt slutet rum. Den Allmänna förklaringen är en produkt av FN så som organisationen såg ut före avkolonialiseringen på 1960-talet och före den moderna människorättsrörelsens genombrott på 1970-talet.

Över tid har förklaringen kommit att få en upphöjd ställning i såväl internationella som lokala sammanhang. Den går numer att läsa på drygt femhundra språk. Det räcker till en aktningsvärd andraplats på listan över de texter som

översatts till flesta antal språk. Det är fortfarande långt efter den kristna Bibeln som enligt en uppskattning finns att läsa på omkring tvåtusen språk, men en bra bit före bronsmedaljören – *Pinocchio's äventyr* – som finns att tillgå i omkring tvåhundra sextio översättningar.

Men FN-deklarationen från 1948 är inte enbart vida spridd och översatt. Det är också ett dokument av viss politisk och rättslig betydelse. Den amerikanske statsvetaren Jack Donnelly hävdar exempelvis att allt internationellt arbete för mänskliga rättigheter ytterst sett hämtar sin legitimitet i deklarationens trettio artiklar. Om vi ska förstå den idé om mänskliga rättigheter som många internationella och icke-statliga aktörer försöker främja, måste vi – enligt Donnelly – förstå det budskap som FN:s medlemsstater enades om i efterdyningarna av det andra världskriget.

Så vad var det för budskap? Vad var det deklarationens författare ville förmedla till sin samtid och till kommande generationer?

Precis som Bibelns böcker och Carlo Collodis saga om Pinocchio är en nyckel till FN-deklarationens framgång att den tillåter många olika tolkningar. Såväl forskare som aktivister tvistar ännu idag om vilka politiska förvecklingar och ideologiska strömningar som möjliggjorde och formade förhandlingsarbetet. En del vill se texten som mänsklighetens gemensamma svar på Förintelsen. Andra menar att den främst handlade om vikten av fungerande välfärdssystem för att undvika framtida ekonomiska depressioner som potentiellt sett kunde äventyra världsfreden. En tredje grupp forskare har velat se deklarationen som ett uttryck för en renässans för kristen naturrätt. Dessutom finns det olika bud om hur textens ordalydelse ska förstås, hur olika kategorier av rättigheter förhåller sig till varandra, och vilken typ av sociala och politiska reformer som deklarationen egentligen efterfrågar.

De här olika läsningarna av deklarationens upprinnelse och budskap kan delvis spåras tillbaka till tiden för förhandlingarna. Redan under slutet av 1940-talet fanns det olika idéer om vad som utgjorde textens centrala meddelande och vad det innebar att arbeta för att leva upp till idealet om mänskliga rättigheter. I den här texten vill jag illustrera detta genom att presentera läsningar av två personer som båda var betydelsefulla i förarbetet i FN. Det handlar dels om den amerikanska chefsförhandlaren och tillika ordföranden i FN:s Kommission för mänskliga rättigheter, Eleanor Roosevelt, och dels om den libanesiske delegaten och filosofen, Charles Habib Malik. Jag lyfter fram läsningar som de båda gjorde under våren 1949, det vill säga kort efter att deklarationen antagits i FN. De här

läsningarna ger oss en unik inblick i personernas förståelse av deklarationen och vad de hoppades att den skulle åstadkomma under decennierna efter Andra världskriget.

Jag vill direkt understryka att jag inte håller Roosevelts och Maliks tolkningar som auktoritativa. Flera forskare har betonat att andra personer, såsom den indiska diplomaten Hansa Mehta, den kinesiske dramatikern Zhang Pengjun och den franske juristen René Cassin, var lika centrala för deklarationens tillkomst och utformning. Det som gör Roosevelt och Malik särskilt intressanta i det här sammanhanget är att de så tydligt ger uttryck för ett tema som ofta återkommer i texter om mänskliga rättigheter från den tidiga efterkrigstiden, ett tema som också knyter mitt bidrag till det här specialnumrets vidare diskussion om öppna och slutna rum. I sina läsningar av deklarationen framhöll både Roosevelt och Malik, om än på olika sätt, att rättigheterna var allmänmänskliga; att de var begripliga och relevanta för alla människor, oavsett identitet eller sammanhang. Samtidigt menade de att människor måste få kunskap om sina rättigheter, och att den kunskapen måste förmedlas ”top-down”, från en liten grupp av personer med kännedom om deras sanna innebörd till ”vanliga” män och kvinnor. Och det var inte bara rättigheterna som människor behövde få kunskap om. Både Roosevelt och Malik menade att den enskilda människan också behövde påminnas om sin mänsklighet.

Eleanor Roosevelt

Det finns numera hyllmeter skrivna om Eleanor Roosevelt och hennes insatser i arbetet för mänskliga rättigheter i FN. En av de mest gedigna och mest inflytelserika böckerna som skrivits om hela processen – Mary Ann Glendons *A World Made New* (2001) – kretsar kring Roosevelts person och hennes del i förhandlingsarbetet. I sin färgstarka och nyanserade berättelse framställer Glendon Roosevelt som en handlingskraftig ”skolfröken”, en pragmatisk ledare som lyckades hålla projektet borta från ideologiska fallgropar.

Glendons bok är fortfarande läsvärd. Men varken hon eller andra historiker som intresserat sig för deklarationen har gått särskilt djupt i vad Roosevelt själv skrev om mänskliga rättigheter vid den här tiden. Inte sällan – och inte utan sexistiska undertoner – avfärdas Roosevelt helt enkelt som en ointressant tänkare, vars texter inte hjälper vår förståelse av hur idén om mänskliga rättig-

heter konstruerades i slutet av 1940-talet. Det här är en anmärkningsvärd forskningslucka. Förvisso är det sant att Roosevelt inte var forskare eller filosof och att hon i arbetet med deklarationen främst företrädde amerikanska intressen. Likväl var hon en flitig skribent och talare som ägnade betydande tid och kraft till att förmedla sin syn på moraliska och politiska frågor, och då inte minst innebörden av FN:s människorättsarbete.

Eleanor Roosevelt med deklarationen om mänskliga rättigheter. FDR Presidential Library and Museum, Wikimedia Commons / Flickr.

I mars 1949 kom hon till Columbia-universitet i New York för att tala under rubriken "Making Human Rights Come Alive". Tilltalet var informellt och Roosevelt uppehöll sig främst vid anekdoter från det nyss avslutade förhandlingsarbetet. Hon berättade bland annat om hur svårt det var att få grepp om andra staters prioriteringar och om hur till synes obetydliga frågor beträffande ordföljd och kommatecken kunde ge upphov till segdragna förhandlingar. Men Roose-

velt gav inte bara en inblick i spelet bakom FN-deklarationen. Hon gav även uttryck för sin förståelse av textens huvudsakliga budskap.

Enligt Roosevelt var deklarationen inte i första hand en lista med rättigheter som stater nu förväntades respektera och skydda. Det som hon och de andra delegaterna i FN:s människorättskommission tagit fram var ingen lagtext. Det var snarare en slags framtidsskiss, en vision som alla människor av god vilja nu hade att sträva mot:

It seems to me most important that the Declaration be accepted by all member nations, not because they will immediately live up to all of its provisions, but because they ought to support the standards toward which the nations must henceforward aim.¹

Roosevelt beskrev deklarationen som ett pedagogiskt dokument som riktade sig till enskilda människor världen över. Hon tänkte sig att den var ett viktigt led i att följa upp den militära kampen mot axelmakterna med en moralisk kamp för fria och rättvisa samhällen. En bärande del i den visionen var att individer som fått kunskap om sina rättigheter och skyldigheter gentemot andra människor var bättre rustade att motstå destruktiva ideologiska krafter som fascism, kollektivism och auktoritarism. Det som människor främst måste bli varse var att ideologierna – vars attraktionskraft enligt Roosevelt främst bottnar i en rädsla för förändring – enbart leder till tomhet och bitterhet, att de omöjliggör personlig och samhällelig blomstring.

I samma anda framhöll Roosevelt att de normer om mänskliga rättigheter som utarbetas i FN måste vara relevanta i människors vardag – ”the world of the individual person.” Normerna måste studeras och diskuteras människor emellan: i hemmet, skolan, grannskapet, på bondgården, i fabriken eller på kontoret:

We have great belief, I think, in the force of documents which do express ideals. We think that, in themselves, they carry weight. But they carry no weight unless the

---

¹ Eleanor Roosevelt, “The Promise of Human Rights”, *Foreign Affairs* 26, no. 3 (1948): 477.

people know them, unless the people understand them, unless the people demand that they be lived.²

Enligt den australiensiske filosofen Alexandre Lefebvre präglas Roosevelts syn på mänskliga rättigheter av en nära omsorg om såväl det egna jaget som den andre. Kunskap om mänskliga rättigheter hjälper oss att se andra människor som unika och oersättliga personer som vi måste möta med empatisk medvetenhet. I det mötet, skriver Lefebvre, befrias vi från rädslan som annars hotar att dra in oss i ideologiskt tänkande. Och när vi är befriade från rädsla är vi också fria att arbeta tillsammans med andra i syfte att skapa mer jämlika och humana samhällen.

Den Allmänna förklaringen växte fram i ett rum befolkat av regeringsdelegater och FN-tjänstemän. Den uttryckte en vision om en värld bestående av rättvisa och välfärdsinriktade, men ändå suveräna, nationalstater. Men som Roosevelt såg det var deklarationen ändå främst riktad till individer. Den värld som deklarationen skisserar kan enbart förverkligas i den mån som enskilda människor ger liv åt idén om mänskliga rättigheter i de konkreta sammanhang där de råkar befinna sig.

Charles Malik

En av de personer som Roosevelt samarbetade med, och ibland tampades med, i förhandlingarna var den libanesiske FN-ambassadören Charles Habib Malik. Med sina 43 år var Malik den yngste delegaten i FN:s kommission för mänskliga rättigheter, men också den i akademiskt hänseende mest välmeriterade. 1937 hade han disputerat i filosofi vid Harvard universitetet på en avhandling om Martin Heideggers metafysik och Alfred North Whiteheads kosmologi. Därefter hade han undervisat vid den filosofiska institution vid American University of Beirut, innan han 1945 utsändes som sitt lands förste ambassadör till USA och FN.

Malik själv kom från en grekisk-ortodox by i norra Libanon, men utbildades i skolor som drevs av protestantiska missionärer. I samband med sin diplo-

---

² Eleanor Roosevelt, "Making Human Rights Come Alive", Columbia University, New York, 30 mars 1949. Tillgängligt via <https://awpc.cattcenter.iastate.edu/2017/03/21/making-human-rights-come-alive-march-30-1949/>

matiska postering i USA drogs han också in i den ekumeniska rörelsen och samarbetade nära såväl Kyrkornas världsråd som flera katolska organisationer.

I mars 1949 föreläste Malik vid ett lunchmöte om mänskliga rättigheter som Kyrkornas världsråd arrangerade i New York. Han presenterade där sin syn på den nya FN-deklarationen och organisationens fortsatta arbete för mänskliga rättigheter. En av Maliks huvudpoänger var att deklarationen förvisso utgjorde ett viktigt inlägg i debatten om människans natur och värdighet, men ändå måste läsas med en viss kritisk distans. Texten var inte så koherent och briljant som om den hade författats av ett "ensamt geni", av en "Platon, Leibniz eller Thomas av Aquino".

Kenan Malik med Dag Hammarskjöld. Ur en offentlig minnesbroschyr, Wikimedia Commonas.

Men trots sina estetiska och innehållsliga brister, menade Malik att dokumentet – åtminstone i sina bästa stunder – förmedlade ett sant budskap. Han pekade särskilt ut två artiklar som han själv varit med och format. Det handlade om Artikel 18 rörande religionsfrihet, en artikel som starkt betonar människans inre tanke- och samvetsfrihet. Men främst av allt handlade det om den numera berömda formuleringen i deklarationens Artikel 1: ”Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap”.

De här artiklarna var enligt Malik ”ekon på den internationella arenan av en andlig reaktion mot den moderna upplösningen av den mänskliga själen”. Vad arbetet i FN gick ut på, menade Malik, var inget mindre än att ”ge nytt liv åt den kristna och platoniska idén om själens odödlighet”. FN-deklarationens värde bestod med andra ord i att den förmedlade en syn på människan som ”utrustad med förnuft och samvete” och att den därmed tog avstånd från alla former av materialism, såväl kommunism som liberal kapitalism.

På sätt och vis går det att säga att Malik delade Eleanor Roosevelts uppfattning om deklarationen som ett slags moralisk kompass för den enskilde. Men det är också uppenbart att de hade olika uppfattningar om i vilken riktning den här kompassen pekade. För Roosevelt handlade den Allmänna förklaringen om att utbilda människor till att bli aktiva medborgare med uppdrag att skapa fungerande demokratiska och fredstörstande välfärdsstater. För Malik handlade deklarationen istället om att ruska liv i den enskilde människan och få henne att inse att hon har ett personligt uppdrag att söka kunskap om den naturliga lagen och förening med Gud.

Det här var ytterligare en anledning till att han ständigt pekade på faran med att läsa deklarationen med en okritisk blick. Sann mot sina naturrättsliga utgångspunkter hävdade Malik att en mänsklig text aldrig kan vara mer än en skugga av Guds lag. Det vore därför tragiskt om människor började se deklarationen som en tidlös definition av mänskliga rättigheter, istället för en uppmaning att på egen hand söka efter kunskap om dessa rättigheter i den naturliga lagen. I sin introduktion till en bok om FN:s arbete med mänskliga rättigheter som Young Men's Christian Association publicerade 1949, återkom Malik till den här poängen, och knöt sitt resonemang till vad han uppfattade som den moderna människans villfarelser:

You should see and hear modern man argue about his rights! He seeks his rights not in and from [an unchanging order of things], but from his government, from the United Nations, and from what he calls the 'existing world situation' and 'the last stage of evolution.' Destitute and desolate he goes about begging for his rights at the feet of the world, and when the Commission votes on an article by 10 to 8, or the Assembly by 25 to 17, he rejoices that there, there he is granted a right! Having lost hold on God, or more accurately, having blinded himself to God's constant hold on him, he seeks for his rights elsewhere in vain. The spectacle of a human being having lost his true being—can there be anything more tragic?³

Avslutning

Sentida uttolkare har fokuserat på hur FN-deklarationen från 1948 tog avstånd från alla former av totalitär maktutövning och istället erbjöd en skiss för moderna välfärdsstater som kretsade kring principer som likhet inför lagen, personlig frihet och rätt till ett visst mått av social och ekonomisk välfärd. Det som förenar dessa tolkningar är att deklarationen i första hand handlade om staten, om vilken typ av samhällsinstitutioner som krävs för att säkerställa respekten för mänskliga rättigheter. Vad som ofta glöms bort i den här gängse läsningen – oavsett perspektiv – är att texten också riktade sig till den enskilde.

För de två aktörer som jag har begränsat mig till här, Eleanor Roosevelt och Charles Malik, handlade FN:s arbete om mänskliga rättigheter inte i första hand om att påpeka missförhållanden i specifika länder och absolut inte om att skapa en normativ grund för FN att intervensera i situationer där de mänskliga rättigheterna hotas eller kränks. Ett centralt uppdrag för FN:s kommission för mänskliga rättigheter var istället att väcka den enskilde till ett utökat socialt och politiskt ansvar. Det handlade om att påminna människan om hennes grundläggande värde och ansvar gentemot sig själv och andra, att göra henne medveten om sin grundläggande mänsklighet.

Det är viktigt att komma ihåg att det här var ett elitistiskt projekt. I sina föreläsningar vid American University of Beirut i början av 1940-talet påpekade

---

³ Charles Malik, "The Universal Declaration of Human Rights: Its Making and Meaning," i *We, the People, and Human Rights: A Guide to Study and Action*, red. Marion V. Royce & Wesley F. Rennie (New York: Association Press, 1949), 25.

Malik ständigt att tankefrihet och samvetsfrihet bara kan uppnås genom en djup förtrogenhet med den västerländska idétraditionen – från Aristoteles till Paulus, från Immanuel Kant till Martin Heidegger. Att tänka fritt kunde enbart den göra som också kunde tänka rätt. Även Roosevelt menade att deklarationen förutsatte en djupgående social och moralisk förändring – ”a change of attitude toward the value of the human being”. De normer som hon och hennes kollegor i FN hade antagit som allmänmänskliga kunde enbart vinna fotfäste om de föregicks av ”a considerable education of our people”.

Men är det någonting som den Allmänna förklaringens verkningshistoria visar är det att även normer som är formulerade i slutna rum kan fungera emanciperande. FN-deklarationen från 1948 hade förmodligen förpassats till historiens skräpkammare om inte en rad sociala rörelser – från östeuropeiska intellektuella under 1970-talet till proteströrelserna under den Arabiska våren i början av 2010-talet – hade kunnat se sin egen kamp i textens olika delar. Oaktat hur Roosevelt, Malik och de andra såg deklarationens budskap i slutet av 1940-talet har den – och efterföljande internationella överenskommelser – visat sig vara användbara instrument för att identifiera och påtala olika former av orättvisor.

Likväl tänker jag att det finns anledning att fundera över de visioner som Malik och Roosevelt formulerade. Även om vi inte köper alla delar av deras olika ideologiska projekt kan det ändå finnas skäl att reflektera över vilken typ av demokratiska kompetenser och uppoftningar som arbetet för mänskliga rättigheter kräver av oss som enskilda människor. Det är lätt att tänka att det arbetet enbart går ut på att skapa väl fungerande samhällsinstitutioner som kan hantera våra anspråk på rättigheter. Men vad händer när demokratins institutioner inte längre fungerar som de ska, och när tilltron till demokratin falnar? Till vem eller vilka övergår då ansvaret att verka för ett gott samhälle där lika rättigheter respekteras? De läsningar av FN-deklarationen som jag har berört här påminner oss om att arbetet för mänskliga rättigheter inte enbart handlar om att skapa adekvata lagar och institutioner, utan också inbegriper ett moraliskt ansvar gentemot den egna personen och i förhållande till andra människor.

Kybernetikkens tyrkiske profet: Ali Irtem

JOAKIM PARSLow

Førsteamenueensis i Midtøstenstudier ved Institutt for kulturstudier og orientalske språk,
Universitetet i Oslo, tidligere stipendiat ved SRII

Datamaskiner er en blitt en så viktig del av vår verden at vi nesten ikke tenker på dem lenger. Vi bruker dem til å holde kontakt med hverandre på sosiale medier og til å orientere oss i tid og rom; vi registreres i digitale databaser allerede før vi blir født og følges gjennom hele livet av systemer som holder oversikt over vår helsetilstand og vår skattbare inntekt.

Når teknologier blir så innvevd i våre liv, er det vanskelig å huske hvordan man forestilte seg at de ville påvirke hverdagen da man først hørte om dem. Da datateknologi først ble kjent på 1950- og 60-tallet, ble den omtalt med metaforer som dels hadde røtter i fantasi og fiksjon, dels i innsikt i den faktiske teknologien. Interessen for digital teknologi varierte også avhengig av forskjellige lands politiske situasjon og forhold til den geopolitiske kampen som utspilte seg under Den kalde krigen.

Et av begrepene som hadde størst gjennomslag som en samlebetegnelse på de ulike mekanismene og begrepene tidlig datateknologi ble assosiert med, var *kybernetikk*. I dag er kybernetikk som tekno-vitenskapelig paradigme splittet opp i mange separate forskningsdisipliner som i liten grad kaller seg selv «kybernetiske». I den grad «kybernetikk» fortsatt brukes om forskningsfelt, reserveres den gjerne for robotikk. Men da digital teknologi først ble introdusert for verden i etterkrigstiden, var det i mange land nettopp som «kybernetikk» det ble kjent.

Begrepet ble introdusert av den amerikanske vitenskapsmannen Norbert Wiener, som under andre verdenskrig hadde vært opptatt med å utvikle et luftvernssystem som var i stand til å forutse fiendtlige flys bevegelser. Blant de

viktigste mekanismene Wiener formaliserte var *feedback*, eller tilbakekopling, hvor et system behandler endringer i sin omverden som *informasjon* eller *data* og kontinuerlig endrer adferd deretter. I 1948 utga Wiener boken *Cybernetics, or control and communication in the animal and the machine*, og introduserte dermed begrepet for et større publikum. Selve ordet lånte han fra det greske κυβερνήτης – *kybernétes* – som betegner styrmannen på et skip. Han mente at en «styrmann» var en god analogi til måten systemer kunne skifte kurs avhengig av endringer i omverdenen på, men også fordi det er opphavet til det engelske *governor*, og dermed bringer tankene hen på kontroll mer generelt. Wieners arbeid var da også resultatet av samarbeid med forskere innen nevrologi, psykologi, sosiologi, antropologi og matematikk, samt ingeniører, noe som fikk ham til å konkludere med at det fantes en «essential unity» i måten kybernetiske systemer var organisert på, «whether in the machine or in living tissue».¹

Siden kybernetisk forskning innenfor kognitiv vitenskap og sosiologi ble ansett som analoger til utviklingen av kybernetisk teknologi, vekket det nye paradigmet interesse hos myndigheter som ønsket å styrke sin styringsevne. Myndighetene i land som USA og Storbritannia var blant de første til å finansiere forskning innenfor kybernetikk fordi de anså det som et skritt i retning av avanserte våpensystemer og effektive former for offentlig administrasjon. I østblokkland som Sovjetunionen og DDR var styresmaktene først skeptiske fordi de anså kybernetikk som en borgerlig vitenskap som var uforenlig med marxismen. Først noen år etter Stalins død fattet også de interesse for kybernetikkens potensiale som et redskap i planøkonomi og sosial kontroll, og deres forskningsprogrammer fortsatte lenge etter at forskere og teknologer i Vesten sluttet å snakke om kybernetikk på 1980-tallet.²

I Tyrkia ankom de første IBM-maskinene tidlig på 1960-tallet, men kybernetikken som interdisiplinær diskurs måtte vente til tidlig på 70-tallet før den fikk gjennomslag hos statlige ledere. Som i andre land var den tyrkiske motakelsen av kybernetikken avhengig av at sentrale figurer i politikkens verden følte et behov for nye løsninger, og den ble formet av kybernetiske entreprenørers

---

¹ Norbert, Wiener. 1948. *Cybernetics, or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge, Mass.: Technology Press, s. 11–12.

² Ronald R. Kline, 2015. *The Cybernetics Moment: Or Why We Call Our Age the Information Age*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, s. 202–228.

forsøk på å presentere paradigmet i en form som passet inn i en tyrkisk referanseramme.

I denne artikkelen skal jeg ta for meg en av dem som først introduserte kybernetisk tenkning i Tyrkia.³ Ali İrtem (1909–1987) var på mange måter typisk for kybernetikkens foregangsmenn: en eklektisk og visjonær tenker som sugde til seg impulser fra ulike vitenskapelige grener, samtidig som han selv unnlot å forplikte seg til en bestemt gren. Nettopp fordi İrtem holdt seg utenfor de etablerte vitenskapene, var han i stand til å misjonere for det Andrew Pickering kaller en «nomadisk vitenskap».⁴ Men selv om interessen for hans tanker blant tyrkiske statsledere var kortvarig, mener jeg at den hadde varig innvirkning på det politiske landskapet.

En nomadisk intellektuell

Ali İrtem ble født i 1909 i det som da var en av det Det osmanske rikets mest kosmopolitiske byer, Thessaloniki i dagens Hellas, der de radikale ungtyrkerne stod sterkt blant den militære og politiske eliten. Hans far var ungtyrkeren Süleyman Kani İrtem, og moren, Fatma Sabite, kom fra den prominente İpekçi-familien.⁵ Da osmannerne mistet byen i den første Balkan-krigen i 1912, flyttet familien til Istanbul, der faren ble guvernør (*vali*) under ungtyrkerregimet og senere rektor for Feyz-i Sibyan-skolen.

İrtem flyttet senere til Berlin for å studere teknisk fysikk.⁶ Det finnes lite informasjon om hva han foretok seg fra tiden i Berlin og frem til 1960. En kuriøs artikkel signert «Tufan Müneccimoğlu» i ungtyrker-avisen *Tanin* fra 1943 viser seg mange år senere å være skrevet av İrtem, men avslører ellers ingenting annet enn at han var interessert i matematikk og østlig filosofi og samtidig bekymret for Tyrkias manglende stillingtagen i den pågående verdenskrigen. Først i 1960

³ Konferansen «Future histories of the Middle East and South Asia» ble organisert av undertegnede, Teresa Pepe og Bodhisattva Chattopadhyay, og mottok støtte fra SRII.

⁴ Andrew Pickering, 2010. «Cybernetics as Nomad Science.» In *Deleuzian Intersections: Science, Technology, Anthropology*, edited by Casper Bruun Jensen and Kjetil Rødje, 155–62. New York: Berghahn Books.

⁵ *Cumhuriyet*, 23 November 1987, s. 3; Jasia Reichardt (red.) *Cybernetics, Art, and Ideas* (London: Studio Vista London, 1971), s. 203.

⁶ İrtem, Ali, «İleri Hukukta Son Aşama: Sibernetik», *İstanbul Barosu Dergisi* 48, nr. 1–4 (1974): 6.

dukker han igjen opp, da som bidragsyter i en bok om nevrofysiologi redigert av psykiateren Ayhan Songar. İrtems bidrag var en generell innføring i kybernetikkens begreper, og viser at han på det tidspunktet var kjent med arbeidet til Norbert Wiener, samt flere av kybernetikkens andre opphavsmenn.⁷

Frem til da hadde kybernetikk knapt vært nevnt i den tyrkiske offentligheten. I en artikkel oversatt fra tysk og publisert i avisen *Cumhuriyet* i 1949 ble det riktignok nevnt at det eksisterte «tenkende maskiner» (*düşünen makineler*),⁸ men bortsett fra en oversiktsartikkel om nyere sosiologisk teori av Nurettin Şazi Kösemihal fra 1958,⁹ var İrtems bokkapittel det første forsøket på å introdusere kybernetikken for et tyrkisk publikum. For ham ble det også startskuddet for et langvarig forsøk på å bringe alle Tyrkias vitenskapelige og administrative disipliner inn under ett paradigme.

På første halvdel av 1960-tallet fortsatte İrtem å publisere kortere artikler om kybernetikk i *Symposium*, et psykiatrisk tidsskrift som Ayhan Songar var redaktør for, og han viste hvordan kybernetikk kunne brukes til å forklare både hjernen, samfunnet og datamaskiner. Han begynte også å delta på internasjonale konferanser, og flettet inntrykkene fra verdens ledende kybernetikkforskere inn i sitt eget arbeide. Etterhvert ble det imidlertid klart for ham at Songars tidsskrift ikke nådde ut til et stort nok segment av Tyrkias toneangivende borgere. Fra 1964 og fremover begynte han derfor å publisere kortere artikler i aviser som *Milliyet* og *Cumhuriyet*, og la frem kybernetiske løsninger på tyrkiske samfunnsproblemer.

Tyrkias problemer

Akkurat hva disse problemene bestod i, var det lite enighet om. Etter militærkuppet i 1960 måtte 1950-tallets Amerika-inspirerte moderniseringsoptimisme under Demokratpartiet (*Demokrat Partisi*) vike for en mer statlig orientert utviklingspolitikk, men også den politikken hersket det stor uenighet om. På høyresiden stod Rettferdighetspartiet (*Adalet Partisi*, AP) som ville videreføre en næringslivsvennlig politikk. Sent på 1960-tallet fikk deres harde linje overfor

⁷ İrtem, Ali. 1960. "Sibernetik." i *Sinir sistemi fizyolojisi* III, red. av Ayhan Songar, 667–707. Istanbul: Kader Matbaası.

⁸ Feyzioğlu, Mehmed Basir, overs. "Düşünen makineler." *Cumhuriyet*, 27. november, 1949.

⁹ Kösemihal, Nurettin Şazi. 1958. "Cybernetics, Sociometry, Microsociologie." *Sosyoloji Dergisi*, nr. 13–14 (1959): 58–63.

arbeiderbevegelsen tilslutning fra Det nasjonale bevegelsespatriet (*Milliyetçi Hareket Partisi*) og deres militante aktivister. På venstresiden stod Tyrkias arbeiderparti (*Türkiye İşçi Partisi*), som forble marginale i Nasjonalforsamlingen, men fikk innflytelse blant arbeidere og venstreradikale aktivister. Det republikanske folkepartiet (*Cumhuriyet Halk Partisi*, CHP), stiftet av landsfaderen Mustafa Kemal Atatürk, var den største konkurrenten til AP, men var splittet mellom en konservativ anti-kommunistisk linje og den mer sosialistiske linjen til Bülent Ecevit, som ble partiets generalsekretær i 1966. Sosialistene fikk stor innflytelse særlig blant studenter og intellektuelle som mente at kemalismen egentlig var en form for sosialisme og at 1960-kuppet måtte «fullbyrdes» med en ny og mer radikal revolusjon slik at staten kunne ta kontroll over økonomien.

Polariseringen toppet seg i den ni måneder lange perioden fra sommeren 1970 til mars 1971. I juni 1970 organiserte venstreradikale storstreik og massedemonstrasjoner for å protestere mot APs forsøk på å stenge den radikale fagforeningen DİSK. Regjeringen mente at demonstrasjonen var en «generalprøve på revolusjon» og erklærte militær unntakstilstand. En rekke sivile ble stilt for krigsrett. Mange venstreradikale tviholdt på troen om at militæret egentlig stod på deres side, men i mars 1971 ble også de skuffet: Generalene tvang regjeringen til å oppløse seg selv og innsatte en «ikke-partisk» regjering av teknokrater som skulle gjennomføre reformer for å få slutt på den politiske uroen. Flere tusen venstreorienterte aktivister og akademikere ble arrestert; mange ble også torturert.

Ali İrtems diagnose skilte seg fra både høyre- og venstresidens. I februar 1965, noen dager etter at CHPs leder İsmet İnönü gikk av som statsminister etter å ha tapt en budsjettavstemming i Nasjonalforsamlingen og overlot regjeringsmakten til AP, hadde İrtem en artikkel på trykk i avisen *Milliyet*, som på 60-tallet stod CHP nær. Der skrev han at et av Tyrkias største problemer var mangelen på gode ledere.¹⁰ Med «ledere» mente han ikke politikere, men tekniske og vitenskapelige spesialister som ingeniører og leger, samt «intellektuelle» (*aydınlar*) i en videre forstand. Fordi det i Tyrkia ikke fantes nok stillinger der slike samfunnsledere kunne få bruk for sin ekspertise, ønsket mange av dem å flytte til mer utviklede land i Europa eller USA. Hvis denne situasjonen fortsatte, mente İrtem, ville det være like ødeleggende for det tyrkiske samfunnet som en atom-bombe. Spørsmålet han stilte seg var derfor: Hvem skal lede Tyrkia?

---

¹⁰ T. Ali İrtem, "Dünyayı yakın bir gelecekte makineler idare edecek...", *Milliyet*, 25. februar 1965.

AKSAM
KUMRUŞU PAZARI

Plan: 15 Kuruş   Sahibi: KURUM ÖZTÜRK   Kuruluş yılı: 1918

Perdeste doğutmasına
beyranda son verilecek
Kumruşu doğutımı
devam ediyor

SURAT
17
1969
PAZARTESİ

Amerikan filosu bu sabah gidiyor...

**Adana'da
6. Filo
aleyhine
miting
yapanları
AP'liler
dövdü**

(17.11.1969) Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü.

Taksim'de bekleyen grup, protesto mitingine katılanlara taş, bıçak ve sopalarla saldırdı

**Adana'da
6. Filo
aleyhine
miting
yapanları
AP'liler
dövdü**

(17.11.1969) Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü.

Taksim'de 30 bin kişi dövüştü 2 ölü var

Çatışma askeri birliklerin yardımı ile bastırıldı. 200 yaralı için radyo ile devamlı kan istendi

ULUSI SEVGİLİ AKSAM
PAZARI BELİRTİYEN
Tarih: ÇILIZOĞLU - Bilgin SERTAY
Fark: SENSÖY - Ahmet ÖZELİK

İşçi ve öğrencilerin Amerikan 6. Filo'su'na protesto etmek için düzenledikleri miting katılan 15 bin kişi, Taksim'de Milliyetçi ve Mukaddesatçı olduklarını ileri süren 15 bin kişinin saldırısına uğramış, çıkan meydan savaşında sonunda 2 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır.

(Devranı No. 6, 15. 1. 69)

25 kişi nezaret altına alındı

Taksim'de askeri birliklerin yardımı ile bastırıldı. 200 yaralı için radyo ile devamlı kan istendi.

Prof. B.Nuri Esen dikkati çekti:

"Bir kuvvet müdahalesi yakındır,"

ANKARA, Güllü - Ankara'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü. Adana'da 6. Filo aleyhine miting yapanları AP'liler dövdü.

Bölükbaş: "İktidarın Türk milletini aldatmasına müsaade etmeyeceğiz,"

OLAYLARA AIT DİĞER FOTOĞRAFLAR 7. SAYFADA

GÖRÜNÜŞ

Milli Ordu özlemi

İktidarın Türk milletini aldatmasına müsaade etmeyeceğiz,"

İrtems svar skilte seg fra det marxistiske synet, som så for seg at en politisk ledelse med arbeiderbevegelsen som basis kunne utvikle en hjemlig industri som ville bedre landets økonomi. For İrtem var dette urealistisk så lenge Tyrkia, i likhet med andre underutviklede land, manglet tekniske innovatører og måtte kopiere fra avanserte land, som derfor alltid ville utkonkurrere tyrkisk industri. Løsningen måtte være å frigjøre seg fra den gamle ideen om at utvikling var avhengig av menneskelig muskel- og tankekraft, og bevege seg inn i «den kybernetiske verden av kunstige skapninger». Selv om kybernetikken ikke var kommet langt nok ennå, mente İrtem at maskiner ville kunne styre samfunnet og løse samfunnsproblemer på egenhånd før Tyrkia ble medlem av Det europeiske økonomiske fellesskap i «om 20 års tid». Han viste til den britiske kybernetikeren Ross Ashby som mente at maskiner snart kunne overta alle statlige oppgaver. İrtem mente derfor at det var enhver opplyst tyrkers plikt å endre tankesett og å øke Tyrkias lykke ved hjelp av kybernetikken.

Tanken om at datamaskiner en dag vil ta over hele styringen av samfunnet virker fortsatt mer som science fiction enn vitenskap i dag. Men İrtems tenkning var basert på det aller siste i kybernetisk tenkning fra visjonære vitenskapsmenn som Ashby og Wiener, som slettes ikke forestilte seg at de skrev fiksjon. Kybernetikken virket så grenseløs i sitt potensiale at mange av verdens skarpeste matematikere og filosofer i fullt alvor mente at de fleste oppgaver mennesker utførte, i nær fremtid ville overtas av kreative og intelligente maskiner. For å få gjennomslag for disse ideene blant tyrkiske statsledere var det imidlertid ikke nok å henvise til utenlandske vitenskapsmenn; İrtem måtte også forankre dem i lokale problemer og kulturelle referanser. Etterhvert som den politiske uroligheten forverret seg, vendte han tilbake til avisspaltene, og forsøkte å overbevise det lesende publikum om at kybernetikken tilbød bedre svar på Tyrkias problemer enn det de rådende ideologiene gjorde.

I mars 1969, etter at ungdomsopprørene hadde skylt over både Vest-Europa og Tyrkia, skrev İrtem en avisspalte med tittelen «Produksjonen av statsmenn og kybernetikken».¹¹ Han henvendte seg nå til ungdommen og til de intellektuelle som de siste årene hadde håpet på en ny revolusjon basert på den sosialistiske tolkningen av kemalismen. İrtem bemerket at det blant disse var enkelte som mente at «selv ikke Mustafa Kemal kunne reddet oss nå». Selv om det ikke gikk an å produsere en ny Mustafa Kemal, mente İrtem at var det nyttig å spørre seg

---

¹¹ Ali İrtem, «Devlet adamı imali ve sibernetik», *Cumhuriyet*, 19, mars 1969.

hvem som skulle lede Tyrkia. I følge İrtem lå ikke svaret bare i å gå i Atatürks fotspor, men også i å «legge nye revolusjoner til de gamle» slik Atatürk ville gjort. Den mest lovende revolusjonen var kybernetikk; snart ville den forlenge menneskenes intelligens slik den industrielle revolusjon hadde forlenget deres muskelkraft. For underutviklede land som Tyrkia var det særlig lovende at man snart ville kunne produsere kybernetiske «statsmann-maskiner». De ville føre Tyrkia inn i atomalderen slik Atatürk hadde brakt landet inn i det tjuende århundret.

Å fremstille fremtidens datamaskin som en elektronisk Atatürk var et åpenbart forsøk på å appellere til tyrkiske statslederes identitet som bærere av nasjonen han hadde grunnlagt gjennom Uavhengighetskrigen, og formet gjennom sine statsledete reformer på 1920- og 30-tallet. For İrtem var kybernetikkens revolusjonære kraft en lovende erstatning for geniale ledere som Atatürk nettopp fordi den ville fjerne grunnlaget for tidligere revolusjoner og dermed gjøre voldelige opprør unødvendige. For det første kunne kyndige statsledere bruke kybernetikken til å «simulere» revolusjoner og teste ut forskjellige konstitusjonelle systemer for å se hvilken effekt de ville ha på samfunnet.¹² For det andre kunne kybernetikken fungere som en «revolusjons-advarselsmaskin» (*ihtilali haber verme makinası*) som ved å overvåke samfunnets spenninger kunne varsle statsledere om at noe måtte gjøres før det brøt ut opprør.¹³ Samtidig var İrtem nøye med å påpeke at den kybernetiske statsmannen på ingen måte var konservativ, og derfor også burde appellere til den radikale ungdommen. I en artikkel fra mai 1970 bemerket han at selv sovjetiske ledere nå omfavnet kybernetikken som et redskap for å omdanne samfunnet.¹⁴

Da den politiske uroen forverret seg mellom 1969 og 1971, virker det imidlertid som om İrtem bestemte seg for at hans egentlige publikum var det høyere sjiktet av den tyrkiske staten, ikke universitetsungdommen. I november 1970, etter den urolige sommeren hvor militæret erklærte en kontroversiell unntakstilstand og arresterte streikende arbeidere, skrev İrtem om hvordan kybernetikken også ville bidra til å perfektionere rettssystemet.¹⁵ İrtem nevnte at da han nylig hadde vært på en kybernetikk-konferanse, hadde en amerikansk forsker uttrykt bekymring for sommerens unntakstilstand, som amerikaneren

¹² Ali İrtem, "Yeni Devrimler ve Siberetik," *Cumhuriyet*, 15. mai 1970.

¹³ Ali İrtem, "Siberetik ve ihtilali haber verme makinası," *Cumhuriyet*, 7. mars 1970.

¹⁴ Ali İrtem, "Yeni Devrimler ve Siberetik," *Cumhuriyet*, 15. mai 1970.

¹⁵ Ali İrtem, "Hukuksal Devrim ve Siberetik," *Cumhuriyet*, 2. november 1970.

mente var en form for «elektrosjokkbehandling». İrtem var enig, men mente at på samme måte som elektrosjokk kunne hjelpe psykiatriske pasienter, kunne også juridisk sjokkbehandling rekalkibrere samfunnets forhold til rettssystemet, og at så lenge det tyrkiske militæret brukte slik behandling på en varsom måte, ville det ikke skade systemet som helhet.

Etter militærkuppet i mars 1971 mistet İrtem interessen for å skrive i avisene, men han fortsatte å spre sine ideer om hvordan kybernetikken ville hjelpe staten med å skape et bedre samfunn. I 1972 holdt han et foredrag på den tyrkiske Krigsskolen, der han forklarte militære ledere at fremtidens viktigste ressurs var intelligens. Her ville kybernetikken bidra til å «endre Tyrkias strategi ved hjelp av maskiner». Igjen støttet İrtem seg på Ross Ashbys tanker, denne gang om en «automatic self-strategizer» som Ashby hadde fortalt ham om,¹⁶ men han passet også på å forankre kybernetikken i tyrkisk kultur. I foredraget fortalte İrtem blant annet at han kort tid før militærkuppet i 1960 var blitt invitert hjem til den forhenværende utdanningsministeren Hasan Ali Yücel for å forklare hva kybernetikk egentlig handlet om. Underveis hadde Yücel sagt at «i følge det du sier, fører kybernetikken vitenskapens verden i retning av sufismen».¹⁷

Under regimet som hæren innsatte etter militærkuppet i 1971, var det imidlertid ikke İrtem som fikk mest oppmerksomhet. Toygar Akman, en advokat som jobbet for Istanbuls kommuneadministrasjon, hadde i likhet med İrtem næret en interesse for kybernetikken. Som lovkyndig var Akman særlig opptatt av det tyrkiske rettssystemets dårlige forfatning, en interesse han delte med mange tyrkiske dommere, advokater, politikere og generaler. De var bekymret for at den politiske polariseringen hadde forplantet seg til statens institusjoner og gjort at selv domstolene var ute av stand eller uvillige til å stanse uroen. Blant de første reformene den «ikke-partiske» regjeringen gjennomførte etter 1971-kuppet var derfor å innskrenke Grunnlovsdomstolens myndighet; senere etablerte den også en ny kategori straffedomstoler som skulle ta seg av politiske forbrytelser, Statssikkerhetsdomstolene (*Devlet Güvenlik Mahkemeleri*), der det skulle sitte minst én militær dommer.

¹⁶ Ashbys tanker om en «automatic self-strategizer» finnes i hans notatbøker, som er tilgjengelige på <http://www.rossashby.info/journal/page/6974.html>.

¹⁷ Ali İrtem, *Sibernetik: II. Sanayi Devrim* (Bütün Bilim ve Teknik Dallarını Kapsayan Büyük Devrim) (İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, 1972), s. 7.

I april 1972, noen få dager før de militante venstreradikalerne Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan og Yusuf Arslan ble henrettet av en militær straffedomstol, samlet flere av Tyrkias høyeste dommere og juss-professorer til «Den første tyrkiske jusskongressen» for å diskutere rettssystemets problemer og hva som kunne gjøres med dem. Akman deltok og la frem en plan sterkt inspirert av İrtem, som han omtalte som «den tyrkiske kybernetikkens far».¹⁸ Han ga en kort oppsummering av kybernetikkens historie, og forklarte deretter hvordan den binære koden til digitale data kunne brukes til å lagre juridisk informasjon på datamaskiner, ettersom mesteparten av juridisk kommunikasjon dreide seg om å avgjøre om et saksforhold eller en prosedyre var lovlig eller ulovlig, riktig eller gal.¹⁹ Dette, mente Akman, gjorde det mulig å digitalisere juridiske beslutningsprosesser. Aktørene i en domstol kunne lett byttes ut med en «elektronisk domstolsmaskin» (*elektronik yargı makinası*) med et digitalt minne som inneholdt alle relevante lover, en prosessor som anvendte lovene på det aktuelle saksforholdet, «input» fra de to partene i saken, og en informasjonsflyt mellom de ulike elektroniske aktørene basert på kybernetisk «feedback». Slik kunne man unngå å overbelaste domstolene og samtidig sørge for at menneskelige faktorer som politiske ideologier ikke kom i veien for en konsekvent lovanvendelse.

Flere av tilhørerne syntes Akmans ideer var de viktigste som ble presentert på kongressen, og besluttet å organisere en egen konferanse tilegnet «kybernetikken og jussen» i juni 1973, der også İrtem deltok.²⁰ Forslagene som ble lagt frem spente fra det ganske nøkterne – som å bruke digitale databaser til å hente frem sakspapirer mer effektivt enn med et papirarkiv – til det spekulativt futuristiske. Karakteristisk nok var det İrtem som stod for det mest visjonære. Han forklarte, igjen med utgangspunkt i Ashbys tanker, hvordan en stats ulike departementer, fra justis og finans til utdanning, kunne betraktes som funksjoner i et kybernetisk system, noe som ville gjøre det mulig å digitalisere hele staten, også rettssystemet.²¹ Konferansen vekket tilstrekkelig interesse til at det nylig etablerte

¹⁸ Toygar Akman, *Sibernetik Bilimde Devrim: Elektronik Beyin, Hukukda Reform* (Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1972), s. 2.

¹⁹ Toygar Akman, "Elektronik Beyin - Sibernetik ve Hukuk," i *Birinci Türk Hukuk Kongresi'ne Sunulan Tebliğler*, red. Faruk Erem (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 1972), s. 3–61.

²⁰ Flere av konferansebidragene ble utgitt i et spesialnummer av Advokatforeningen i İstanbuls tidsskrift: *İstanbul Barosu Dergisi*, vol. 48, nr. 1–4 (1974).

²¹ Ali İrtem, "İleri Hukukta Son Aşama: Sibernetik," *İstanbul Barosu Dergisi* vol. 48, nr. 1–4 (1974): 6.

«Nasjonale produktivitetssenteret» (*Milli Prodüktivite Merkezi*) organiserte nok en «kybernetikk og juss»-konferanse i januar 1974, med deltakere fra advokatforeningene, tyrkisk høyesterett, grunnlovsdomstolen, justisdepartementet, og fra det østerrikske innenriksdepartementet. Denne gangen forklarte Akman hvordan digitalisering av domstolene, i tillegg til å avpolitiser og effektivisere rettslige prosesser, også ville sørge for at høyere ankedomstoler som høyesterett kunne avgjøre saker på en så konsekvent måte at de lavere domstolene ville ha helt regelmessige presedenser å støtte seg på, noe som ville skape et fullstendig forutsigbart rettssystem.²²

Konferansen i 1974 fant sted like etter at det tyrkiske militæret hadde opphevet unntakstilstanden som ble innført i mars 1971, men før de siste militære rettssakene var avsluttet. Den avstedkom flere artikler om hvordan datamaskiner kunne brukes til å effektivisere juridiske prosesser, men de mest visjonære av İrtems og Akmans ideer ble aldri realisert, og etter konferansen mistet Tyrkias statsledere og forskere interessen for kybernetikk. I mai samme år stemte Nasjonalforsamlingen for en amnesti-lov som løslot mange av de politiske fangene som var blitt arrestert etter 1971. Før tre år var omme, begynte politisk uro igjen å prege storbyene, men denne gangen var det ingen som forventet at kybernetikk var løsningen. I stedet ble det nok et militærkupp, denne gangen både mer brutalt og mer omfattende, som satte en stopper for den politiske volden i september 1980.

Konklusjon: En indirekte virkningshistorie

Det sies at ingen kan bli profet i eget land. At Ali İrtems ideer om kybernetiske statsledere og dommere ikke ble virkelighet, skyldtes imidlertid ikke mangel på interesse, men snarere at İrtem var forut for sin tid. Mens forholdsvis enkle ideer som å lagre rettskilder i elektroniske databaser er blitt vanlig i Tyrkia og mange andre land, er de mer omfattende datasystemene som Akman og İrtem forestilte seg, ennå ikke mulige. Den viktigste grunnen til at den integrerte «statsmann-maskinen» ikke ble realisert, var derfor at teknologien ennå ikke finnes.

---

²² Toygar Akman, «Sibernetik ve İnsan - Makina İşbirliği,» i *Hukukta Sibernetik ve Bigisayar kullanımı semineri* (Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi, 1975), 46.

Men grunnen til at tyrkiske statsledere mistet interessen etter 1974, var kanskje vel så mye at interessen deres i utgangspunktet *ikke* bunnet i at de anså kybernetikken for å være realistisk, men heller i at kybernetikkens språk ga dem et rent teknisk begrepsapparat som kunne beskrive de udemokratiske reformene som ble gjennomført i tiden mellom 1971 og 1974. For tyrkiske statsledere var kybernetikk en metafor for en fremtidig teknologi som ville gjøre militærkupp og statsvold overflødig. Mens venstreradikale aktivister og intellektuelle ble torturert i militærfengsler og dømt til døden av dommere i militæruniform, kunne representanter for statens øverste rettsinstanser med kybernetikken som referanseramme diskutere rettsprosesser som en abstrakt og upolitisk prosess, høyt hevet over de høyst materielle og politiske grepene de var ansvarlige for. Selv om reformene deres ikke lyktes i å avpolitisere staten og demobilisere ungdommen i første omgang, var det nettopp i denne perioden at anti-kommunistiske statsledere, enten de støttet CHP eller AP, ble enige seg imellom om behovet for de mer fundamentale reformene som først ble gjennomført etter militærkuppet i 1980. Derfor var kanskje İrtem en slags profet—ikke for kybernetikken som faktisk styringsteknologi, men for det generalene etter 1980 forsøkte å gjøre den tyrkiske staten til: En ikke-politisk og urokkelig styringsmaskin som gjennom streng lovanvendelse skulle vokte politikkenes grenser.

Erövr@re

AKP:s intåg i klassrummet

PONTUS WALLIN

Doktor i statsvetenskap och tidigare stipendiat vid SRII

Skolan är en politisk arena som är svåråtkomlig för politiker. Utbildningssystem består i praktiken av tusentals slutna klassrum där lärare har makten. Därför har skolan i många länder varit fredad från yttre politisk påverkan (Moe & Wiborg, 2017). Alltsedan AKP:s makttillträde i Turkiet 2002 har skolan varit ett prioriterat område för politiken. Ett speciellt fokus har legat på skolans digitalisering, inte minst genom en digitaliseringskampanj som gått under namnet F@tih. Namnet kan översättas till Erövr@re och är lånat från Mehmet II Erövraren som är känd för att ha intagit Konstantinopel år 1453. Namnvalet motiverar frågan om regeringspartiet hittat nya verktyg för att tåga in i klassrummen och på så sätt erövra skolan som politisk arena. Den här artikeln redogör för hur kampanjen är ett av många exempel på hur AKP öppnat upp skolan för att driva igenom sina intressen.

Staten och skolan

Skolpolitik är ett område som inte alltid får så stor uppmärksamhet i statsvetenskaplig forskning. Det är märkligt med tanke på vilket utrymme som skolfrågor kan få i den politiska debatten. Dessutom är det i skolan som individer formas till att bli medborgare och politiska subjekt. Den som har makt över skolan har därmed också makten att på ett grundläggande sätt påverka framtiden. Därför borde varje försök att förstå sig på politik ta sin utgångspunkt i skolan.

Många förknippar framväxten av offentligt finansierade utbildningssystem med demokrati. Men den moderna skolan har istället sitt ursprung i statsbyggan-

de av mer auktoritärt slag. Statligt finansierade utbildningssystem växte först fram i bland annat Preussen under 1800-talet. Här var det huvudsakliga motivet att stärka statskapaciteten (Green, 2013). En kapabel stat var ett verktyg för att genomföra allehanda politiska projekt – såväl demokratiska som auktoritära.

Skolpolitik i Turkiet

I Turkiet reformerades utbildningssystemet i grunden under Kemal Atatürks första år vid makten. Skolan skulle få en viktig roll i uppbyggandet av en stark turkisk stat. För att möjliggöra detta nationaliserades och centraliserades utbildningssystemet 1924. Demokrati var vid den tiden inskrivet som en viktig del av framtidsvisionen för den turkiska staten. Skolan skulle främja framväxten av ett demokratiskt och sekulärt Turkiet (Çayır & Gürkaynak, 2007). Samtidigt var det i praktiken med delvis auktoritära medel som skolan styrdes.

Under efterkrigstiden blev skolpolitiken omtvistad i samband med att olika politiska krafter växte sig starka. Inte minst fanns det olika uppfattningar om vilken roll som religionen skulle ha i skolan (Kondakci, Orucu, Oguz, & Beycioglu, 2019). Efter att *Demokrat parti* tagit över regeringsmakten i valet 1950 genomdrev de förändringar som bland annat tonade ned kravet på att skolan skulle vara fri från religion (Çakmaklı, Boone, & van Witteloostuijn, 2017).

Under kommande decennier blev skolan föremål för alltmer intensiva ideologiska strider. Efter statskuppen 1980 ville den nya regeringen återställa ordningen och sluta upp kring en kemalistisk princip om den sekulära staten. Samtidigt identifierades religion som ett viktigt medel för att skapa en sammanhållen turkisk identitet. 1982 genomdrevs därför lagändringar som innebar att skolan skulle utbilda ungdomar inom religiösa livsåskådningar (Pak, 2004).

Skolpolitik under AKP

När *Adalet ve Kalkınma Partisi* (AKP) kom till makten var det på en politisk agenda som lade stark tonvikt vid skolan. I valmanifestet inför valet 2002 nämndes utbildning – *eğitim* – hela 47 gånger. Redan från början presenterades också en vision om att föra Turkiet in i framtiden genom att införa e-lärande på alla nivåer. Skolan fortsatte alltså att vara ett viktigt politiskt verktyg för att

uppnå framtidsvisionen för Turkiet. Efter flera år vid makten är det AKP som formulerar innehållet för den visionen. Här följer några viktiga förändringar som genomförts i skolan under partiets maktinnehav.

Nya läroplaner

Ett uppenbart sätt att påverka skolan är genom att ändra i dess styrdokument. Skolans organisering och innehåll kan styras i en ny riktning genom nya lagar, läroplaner och kursplaner. Bara några år efter AKP:s maktövertagande presenterades en ny läroplan. En viktig förändring var införandet av mer elevcentrerat lärande och en utveckling bort från vad som kan kallas katederundervisning där läraren ges en viktig roll som ledare i klassrummet (İnal & Akkaymak, 2012).

AKP har inte bara genomdrivit förändringar i undervisningens organisering utan även i dess innehåll. Bland annat finns nu tydligare inslag av medborgarfostran (Çakmaklı et al., 2017). Även innehållet för religionskunskapen har justerats. Islam ges en speciell plats i den nya läroplanen i förhållande till andra religioner. Bland annat ska undervisning om islam numera introduceras redan i årskurs fyra ("Din kültürü ve ahlak bilgisi (4-8)," 2018).

Medborgarfostran

Det kan vara kontroversiellt att införa explicita värden som ska vara vägledande för skolan. I många länder specificeras ändå sådana värden. I Sverige och en del andra länder stipuleras att skolan ska verka för demokrati och mänskliga rättigheter (Skollagen 2010:800). Om värdena formuleras som universella ökar möjligheterna att bedriva undervisning som är normativ utan att bli politiskt laddad.

Alltsedan skolan nationaliserades har den styrts av vissa värden som varit viktiga för den turkiska staten. Förutom demokrati, har patriotism varit ett tydligt normativt inslag. Demokrativärdet har senare också kompletterats med mänskliga rättigheter. Därtill har patriotismen kompletterats med ett budskap om att staten är hotad och måste skyddas (Çayır & Gürkaynak, 2007). På senare år har representanter för AKP gjort gällande att det är viktigt att fostra fram en from generation (Lüküslü, 2016).

Religiösa skolor

I Turkiet finns en lång tradition av religiös skolning. Den sekulära staten införlivade redan från början religiösa skolor i det centraliserade utbildningssystemet för att utbilda personal till landets alla moskéer. Resultatet blev en slags hybrid-skola som kallas *Imam hatip* (Aşlamacı & Kaymakcan, 2017). Skolorna har sedan starten bedrivit en undervisning som inkluderar omfattande religionsundervisning och koranstudier. Därför har skolorna blivit omtvistade och deras betydelse inom utbildningssystemet har pendlat beroende på vem som haft den politiska makten. Skolorna håller på att bli en allt viktigare del av det statliga utbildningssystemet bland annat genom att en del elever kan tvingas in i skolorna till följd av nya antagningsregler (Cornell, 2018).

Imam hatip-skolorna har haft ett stort uppsving sedan AKP kom till makten. Skolorna bedriver inte längre bara yrkesutbildning för framtida personal inom moskéer. Numera är utbildningen vid skolorna också högskoleförberedande och öppen för både pojkar och flickor. På så sätt har Imam hatip blivit ett alternativ till vanliga skolor även inom teoretiska ämnen. Från ett relativt lågt antal har de ökat till att utgöra mer än 15 % av skolorna på motsvarande högstadiet och gymnasiet (Hendek, 2019).

Utökad skolgång

I många länder har det funnits ett tryck på att utöka skolgången. Ett vanligt argument är att elever behöver mer och bättre undervisning för att stå sig i konkurrensen nationellt och internationellt. I vissa fall bygger argumentet på en välvilja för elever som individer, men ofta finns också en vision om kollektiva politiska och ekonomiska projekt i bakgrunden. I Turkiet har AKP drivit på utvecklingen mot utökad skolgång på alla nivåer (Çelik & Gür, 2013).

Redan 1997 utökades den obligatoriska skolgången från fem till åtta år (Kırdar, Dayıoğlu, & Koç, 2018). AKP fortsatte med att 2012 införa obligatorisk skola i tolv år med indelning i tre stadier. Därmed har längden på den obligatoriska skolgången mer än fördubblats på bara några decennier. Dessutom har andelen barn som går i förskola ökat dramatiskt. Regeringen har huvudsakligen motiverat åtgärderna med argument om nationell ekonomisk utveckling (Agirdag, Yazici, & Sierens, 2015).

Avreglering

Sedan 2002 har andelen privata skolor ökat i Turkiet. Även antalet skolor som erbjuder läxhjälp utanför skolan har ökat (İnal & Akkaymak, 2012). Därmed har utbildningssektorn mycket påtagligt öppnats upp för marknadskrafter. En konsekvens av detta är också att olika slags aktörer trätt in i skolan. Idag finns det många utbildningsanordnare som har ideologiska eller religiösa inslag i sin verksamhet.

En annan tydligt uttryckt vilja har varit att decentralisera ett tidigare mycket centraliserat system. 2004 genomdrevs bland annat en lagförändring som gjorde det möjligt för föräldrar att delta i administration och styrning av skolor (Yolcu, 2011). Senare genomfördes också omstruktureringar av den centrala administrationen vid utbildningsdepartementet *Milli Eğitim Bakanlığı*.

Digitalisering

2010 lanserades kampanjen F@tih för att genomföra en omfattande digitalisering av skolan. Utbildningsdepartementet fick i uppdrag att utrusta alla skolor med digitala verktyg (Trucano 2013). Fokus var främst på att tillhandahålla informations- och kommunikationsteknik (IKT) för lärare, vilket gav dem tillgång till verktyg såsom digitala whiteboards, skrivare, projektorer och läsplattor. Men initiativet var också avsett att öka antalet datorer som var tillgängliga för elever att använda som verktyg för lärande.

Ett önskat resultat var att eleverna skulle lära sig de digitala färdigheter som ansågs nödvändiga för 2000-talet (Bas 2017). Det fanns också en underliggande ambition att utjämna skillnader mellan elever och att ge alla elever samma tillgång till IKT (Akdur, 2017). När F@tih lanserades hade Turkiet en låg grad av digitalisering i skolor jämfört med andra länder. Den internationella kunskapsmätningen ICILS 2013 visade att turkiska skolor erbjöd mycket begränsad tillgång till IKT. Enligt studien var elever i Turkiet i genomsnitt också sämre på att använda datorer och informationsteknologi jämfört med elever i jämförbara länder (Fraillon, Ainley, Schulz, & Friedman, 2014).

Internationella kunskapsmätningar

Skolpolitiken påverkas av internationella trender. I samband med framväxten av internationella kunskapsmätningar som PISA har också nationella utbildnings-

system blivit föremål för internationella jämförelser och utvärdering (Mundy, Green, Lingard, & Verger, 2016). Om kunskapsresultaten är dåliga riskerar nationella ledare att ställas till svars, vilket på sikt kan leda till att legitimiteten för skolpolitiken hotas.

Turkiet deltog för första gången i PISA 2003. När resultaten publicerades var det tydligt att turkiska elever presterade på en relativt låg nivå och att bara Mexiko hade sämre resultat bland OECD-länderna. Därefter följde några mätningar där turkiska elever visade allt bättre resultat. Men när resultaten från PISA 2015 presenterades kom chocken. Turkiska elever uppvisade bland annat den största uppmätta försämringen i naturvetenskap och läsförståelse bland samtliga deltagande länder (PISA 2015: 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik, 2016).

Utrensning

I samband med Turkiets PISA-chock utmanades legitimiteten för AKP:s skolpolitik. Resultaten kom också olägligt för partiet med tanke på den allmänna turbulensen i turkisk politik efter statskupsförsöket 2016. Kanske just på grund av turbulensen fanns det inte alltför mycket utrymme att debattera skolan. Istället hamnade det föreliggande hotet mot staten i centrum för debatten. Även skolpolitiken skulle komma att präglas av insatserna för att skydda staten.

I ett försök att stävja subversiva element genomdrevs processer för att finna eventuella kuppmaakare inom lärarkåren. Utrensningarna hade börjat redan några år tidigare då det uppkom slitningar mellan AKP och andra aktörer som organiserat skolverksamhet, vilket bland annat medförde att ett antal religiösa skolor stängdes. Sedan kuppörsöket har utrensningen intensifierats. Tusentals lärare har avsatts men även hela skolor har stängts ner. Därtill har läromedel dragits in med hänvisning till att innehållet kan kopplas till terrorism (Kandiyoti & Emanet, 2017).

Konsekvenser för elevers lärande

Det kan vara lockande för politiska ledare att förändra skolan. Att bedriva en aktiv skolpolitik är inte bara viktigt för att locka väljare som är föräldrar eller mor- och farföräldrar. Den som lyckas förändra skolan har också möjligheten att

påverka samhället och politiken på lång sikt genom skolans roll att fostra medborgare och framtida väljare.

Risken är att förändringar i skolan får oförutsedda konsekvenser. I en tid då internationella kunskapsmätningar direkt avslöjar hur väl elever presterar kan det vara riskabelt att experimentera alltför mycket. Försämrade förutsättningar för god undervisning visar sig så småningom i försämrade kunskapsresultat. Men det kan också vara så att förändringar kan påverka resultat negativt på kort sikt även om de leder till en gynnsam utveckling på lång sikt.

AKP har sedan makttillträdet bedrivit en mycket aktiv skolpolitik och genomdrivit omfattande förändringar. Många av initiativen har lett till att utbildningssystemet i Turkiet alltmer liknar systemen i andra länder. Inte minst har den utökade skolplikten medfört att Turkiet närmat sig vad som är standard inom OECD. När skolan i Turkiet utvecklas i linje med vad som gäller internationellt ökar också möjligheterna att jämföra kunskapsresultat mellan länder.

De försämrade resultaten i PISA 2015 ger oss anledning att ifrågasätta den förda politiken. Det är lockande att dra slutsatsen att AKP:s politik har lett till försämrade förutsättningar för god undervisning och därmed försämrade kunskapsresultat. Men en annan möjlig förklaring är att allt fler barn och unga går längre i skolan, inte minst från delar av befolkningen där föräldrarna är mindre utbildade. Därmed har elevunderlaget förändrats vilket kan förklara de försämrade resultaten. Det är också tänkbart att de många förändringar som gjorts i skolan under AKP:s tid vid makten kommer att ta tid att genomföra i praktiken. Till exempel finns det anledning att tro att förändringen i pedagogik och införandet av digitala verktyg går långsamt på skolor där lärare är oförberedda och saknar ordentliga möjligheter till kompetensutveckling. Därmed finns det risk för sjunkande kunskapsresultat under en övergångsperiod, men också förutsättningar för att undervisningen kan förbättras på längre sikt. I den senaste PISA-mätningen 2018 studsade också Turkiet tillbaka med en kraftig förbättring av elevernas kunskapsresultat (PISA 2018: 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap, 2019).

Politiska konsekvenser

Den som vill göra förändringar i skolan måste först öppna upp klassrummen för att kunna utmana lärares makt. AKP har gjort detta genom att bland annat

införa elevcentrerat lärande, tillåta nya aktörer att driva skolor, bjuda in föräldrar att delta i skolans styrning samt öppna upp för användning av nya digitala verktyg. Utöver detta har AKP förändrat styrdokument, avsatt lärare och dragit in läromedel. En del av förändringarna kan mycket väl vara ämnade att förbättra enskilda elevers framtidsutsikter. Men det finns också anledning att tro att reformerna är politiskt motiverade och syftar till att stärka partiets makt. Därmed kan den förda skolpolitiken också få politiska konsekvenser.

Det är svårt att undgå symboliken i namnvalet för digitaliseringskampanjen F@tih. Sultan Mehmet II Erövraren är en av det Osmanska rikets mest kända ledare. En av hans bedrifter var att med hjälp av dåtidens senaste teknologi inta Konstantinopel och vinna staden för islam. Det är möjligt att AKP låtit sig inspireras av Mehmet II för att inta skolan och omvända dess inriktning från sekulära värden till religiösa med hjälp av samtidens digitala teknik. Sällan har det varit så lätt att argumentera för förändring som i samband med samhällets digitalisering.

Frågan är om strategin kommer att fungera. Det är rimligt att anta att mer undervisning leder till bättre kunskaper inom ett visst ämne. Däremot är det inte alls säkert att samma logik gäller för åsikter och värderingar. Mer religionsundervisning leder alltså inte nödvändigtvis till mer religiositet. Det kan till och med vara så att ungdomar värjer sig eller gör motstånd mot värderingar som skolan kommunicerar och som sanktioneras av staten. Trots satsningar på att skolan ska förmedla religiösa värden tyder faktiskt de senaste mätningarna på att ungdomar blir alltmer sekulära i sin livsåskådning (Kenyon, 2019).

Att förändra skolan i linje med politiska projekt kan vara demokratiskt legitimt om det sker enligt rättsstatens principer. Men det finns anledning till oro för att AKP inte alltid respekterar dessa principer. Risken för övertramp ökade i samband med införandet av undantagstillstånd efter kuppforsöket 2016 då etablerade lagar och regler upphörde att gälla. Med mandat av undantagstillståndet kunde regeringen börja genomföra förändringar som inte varit möjliga tidigare.

Vi har under en tid kunnat bevittna att stater kan utveckla styrelseskick som ligger någonstans i gränslandet mellan demokrati och diktatur (Schedler, 2013). Om en demokratiskt vald regering förbjuder meningsmotståndare att uttrycka sina åsikter riskerar staten att utvecklas mot en typ av illiberal demokrati (Zakaria, 2007). Om regeringen går så långt som att tillsätta politiska anhängare

till offentligt finansierade tjänster kan staten istället utvecklas mot en form av demokratisk totalitarism (Rothstein, 2019).

Många av AKP:s reformer har gynnat partiets anhängare och möjliggjort ökad tillgång till utbildning. Det är viktigt att komma ihåg att skolan är en institution som tar lång tid att bygga upp och som bör förvaltas med omsorg. För att värna en utbildning av hög kvalitet måste politiker ha respekt för lärares profession och frihet i sin yrkesutövning. Det är därför farligt om en regering lockas att tysta, byta ut eller på annat sätt utmanövrera frispråkiga och oberoende professionella lärare.

Det finns goda argument för att ett politiskt system ska behandla alla medborgare på ett likvärdigt sätt. I kontraktsteori beskrivs detta som att beslutsfattare ska ställa sig bakom en okunnighetens slöja i förhållande till sina egna och andras bakgrund, förutsättningar och åsikter (se Rawls, 1971). Det må vara rätt att AKP stärkt religionsfriheten genom att lätta på förbudet att bära slöja. Men det ligger i den turkiska demokratins intresse att partiet inte väljer att lätta på okunnighetens slöja vid tillsättning av lärare och behandling av elever. Att tåga in i skolan med avsikt att erövra politisk makt kan vara ett farligt spel som inte gynnar någons intressen i längden.

Referenser

- Agirdag, O., Yazici, Z., & Sierens, S. (2015). Trends in pre-school enrolment in Turkey: unequal access and differential consequences. *Comparative education*, 51(4), 537-554.
- Akdur, T. E. (2017). *Turkey - Country Report on ICT in Education*.
<http://www.eun.org/documents/411753/839549/Country+Report+Turkey+2017.pdf/054bdb93-3978-42bf-8040-ee590f9efe13>
- Aşlamacı, İ., & Kaymakcan, R. (2017). A model for Islamic education from Turkey: the Imam-Hatip schools. *British Journal of Religious Education*, 39(3), 279-292.
- Çakmaklı, A. D., Boone, C., & van Witteloostuijn, A. J. A. J. o. S. (2017). When does globalization lead to local adaptation? The emergence of hybrid Islamic schools in Turkey, 1985–2007. *American Journal of Sociology* 122(6), 1822-1868.
- Çayır, K., & Gürkaynak, İ. (2007). The state of citizenship education in Turkey: Past and present. *JSSE-Journal of Social Science Education*.
- Çelik, Z., & Gür, B. S. (2013). Turkey's Education Policy During the AK Party Era (2002-2013). *Insight Turkey*, 15(4).
- Cornell, S. E. (2018). Headed East: Turkey's Education System. *Turkish Policy Quarterly*, 17.
- Din kültürü ve ahlak bilgisi (4-8). (2018).
<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>

- Fraillon, J., Ainley, J., Schulz, W., & Friedman, T. (2014). *Preparing for life in a digital age: The IEA International Computer and Information Literacy Study international report [Elektronisk resurs]*: Springer.
- Green, A. (2013). *Education and State Formation [Elektronisk resurs]*: Palgrave Macmillan UK.
- Hendek, A. J. B. J. o. R. E. (2019). Country report: Turkey. 41(1), 8-13.
- İnal, K., & Akkaymak, G. (2012). *Neoliberal transformation of education in Turkey: Political and ideological analysis of educational reforms in the age of the AKP [Elektronisk resurs]*: Springer.
- Kandiyoti, D., & Emanet, Z. (2017). Education as Battleground: The Capture of Minds in Turkey. *Globalizations*, 14(6), 869-876.
- Kenyon, P. (2019, 2019-02-11). Turks Examine Their Muslim Devotion After Poll Says Faith Could Be Waning. https://www.npr.org/2019/02/11/692025584/turks-examine-their-muslim-devotion-after-poll-says-faith-could-be-waning?utm_campaign=storyshare&utm_source=twitter.com&utm_medium=social&t=1551892046920&t=1551892285054#mainContent
- Kırdar, M. G., Dayıoğlu, M., & Koç, İ. (2018). The Effects of Compulsory-Schooling Laws on Teenage Marriage and Births in Turkey. *Journal of Human Capital*, 12(4), 640-668.
- Kondakci, Y., Orucu, D., Oguz, E., & Beycioglu, K. (2019). Large-scale change and survival of school principals in Turkey. *Journal of Educational Administration and History*, 1-15.
- Lüküslü, D. (2016). Creating a pious generation: Youth and education policies of the AKP in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), 637-649.
- Moe, T. M., & Wiborg, S. (2017). *The comparative politics of education: teachers unions and education systems around the world*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mundy, K. E., Green, A., Lingard, B., & Verger, A. (2016). *The handbook of global education policy*. Chichester: John Wiley & Sons
- Pak, S. Y. (2004). Cultural politics and vocational religious education: the case of Turkey. *Comparative education*, 40(3), 321-341.
- PISA 2015: 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik. (2016). Stockholm: Skolverket.
- PISA 2018: 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap (2019). Stockholm: Skolverket
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, Massachusetts: Belknap
- Rothstein, B. (2019). "Populisterna använder sin makt för att kolonisera staten" *DN debatt*. <https://www.dn.se/debatt/populisterna-anvander-sin-makt-for-att-kolonisera-staten/>
- Schedler, A. (2013). *The politics of uncertainty [Elektronisk resurs] sustaining and subverting electoral authoritarianism*. Oxford: Oxford University Press.
- Skollagen (2010:800): med lagen om införande av skollagen (2010:801). (2018). Stockholm: Norstedts juridik.
- Yolcu, H. (2011). Decentralization of Education and Strengthening the Participation of Parents in School Administration in Turkey: What Has Changed? *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11(3), 1243-1251.
- Zakaria, F. (2007). *The future of freedom: illiberal democracy at home and abroad*. New York: W. W. Norton.

Weapons of the Strong

Conspiracy Theories, Political Elites, and Media in Turkey

MATTHEW GOLDMAN

Lecturer, George Washington University

In the summer of 2013, a number of environmentalists began camping out in Istanbul's Gezi Park. Their goal was to protect the leafy square from plans to replace the trees with buildings, adding yet more concrete to an already dense urban neighborhood. The AK Party-run city government had overruled a historic preservation committee's decision to save the park and was proceeding apace with plans to reconstruct an old Ottoman army barracks on the site, with apartments and a shopping center in the new structure.

A rare bit of greenery in a city rapidly losing its leaves, Gezi Park quickly came to symbolize not just the loss of Istanbul's fresh air, but also the AK Party's domineering approach to governance. When police violently expelled the environmentalists, thousands of Istanbulites rose up in protest, quickly joined by thousands more throughout the country. The park became the spark igniting a nation-wide movement protesting a range of grievances, all tracing back to the AK Party's increasingly autocratic push for power. The party, which had dominated Turkish politics since 2002, was facing its biggest domestic political crisis yet.

Anyone hoping that the AK Party leaders would meet the protesters halfway was immediately disappointed. While security forces attacked the protesters on the streets, Turkish prime minister Recep Tayyip Erdoğan dismissed their grievances curtly, instead accusing them of being agents of a vast, sinister conspiracy to undermine Turkey itself. Erdoğan claimed that the protests were the work of an "interest rate lobby" (*faiz lobisi*), a foreign plot designed to damage Turkey's credit rating and thus exact higher amounts of interest on Turkey's foreign debt (Zalewski 2013). The security forces subdued the protests by the end of that

summer and the AK Party remained in power. This did not, however, subdue the conspiratorial rhetoric deployed by Erdoğan, the AK Party, or their allies in the media. In fact, this was just the beginning.

Since 2013, the government of Recep Tayyip Erdoğan and its supporters in the media have increasingly portrayed themselves as locked in a struggle against shadowy global forces bent on blocking Turkey's rise to historical greatness. Beginning in October 2014, Erdoğan expanded the interest rate lobby concept into claims that Kurdish forces in Syria were being organized by a mysterious "Mastermind" (*Üst Akıl*), and since then this sinister villain has been accused of all manners of 'crimes' against Turkey, from terrorist attacks to AK Party candidates losing local elections.¹ This Mastermind is described as a global conspirator that works to stop Turkey's ascent to greatness; but for all the certitude that he/she/it exists, there is little specificity in describing its identity or location. Pro-government journalists have seen the hand of the Mastermind at work in Washington DC and Tel Aviv, Pennsylvania and Kobane, Damascus and Tehran, and while Americans, the British, and Jews are most frequently implicated, to date there has been an inverse relationship between threat perception and specificity in the allegations. Rather than being a liability, this lack of specificity gives the conspiracy theory a flexibility that allows it to be used against all manner of political opponents, domestic or foreign.

This conspiracy claim has been the AK Party response to a wide array of challenges, whether in domestic politics, diplomacy, the economy, or security. Street protests against bad urban planning, the growth of Kurdish autonomy in Syria, inflation, downgraded credit ratings, terrorist attacks, even losing a local election: all have been blamed on a vast network of foreign agents out to block Turkey's march to historical greatness. AK Party politicians loosely outline the plot against Turkey in speeches and then pro-government journalists fill in the details in their columns and TV shows. This approach seems to have borne political fruit: according to a poll by the Turkish polling agency KONDA, carried out immediately after the protests, some 54% of the general public (and 82% of AK Party supporters) expressed the belief that the Gezi protests were the result

---

¹ See, for example, columnist (and presidential advisor) İbrahim Karagül's series of articles alleging that Istanbul mayoral candidate Ekrem İmamoğlu's victories are the work of the global conspiracy: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ibrahimkaragul/-imamoglu-projesi-coktu-mesele-secim-degil-istanbul-projesiydi-2-adim-turkiye-olacakti-casusluk-teror-milli-guvenlik-eksenli-sorusturmalar-acilmali-bakalim-bu-sefer-kimler-amerikaya-kacacak-2050287>

of a foreign campaign against Turkey, with TV being the main source of information for those not involved in the protests (KONDA 2014).

While in the 1990s Turkey was seen as an outlier in the Middle East for its dearth of conspiracy theories (Pipes 1996), since 2013 Turkish conspiracism has become so pronounced that several articles (Carney 2018; Gingeras 2016; Nefes 2015, 2017) and at least two academic monographs (Gürpınar 2019; de Medeiros 2018) have been devoted to the topic. What was perhaps most remarkable about the turn to conspiratorial political rhetoric is that it emerged *after* the AK Party had already ruled for over a decade. Prior to 2013, the AK Party relied mainly on issue-based campaigning and the strength of the economy, winning elections by focusing on bread-and-butter issues like economic growth, housing, and health care. They kept the support of social conservatives through traditionalist rhetoric and some related policy, but they also successfully courted many liberals through vowing to promote civilian control over the military, European integration, peacemaking with Kurdish groups, and even improving human rights (Fuller 2008).

For the most part, the AK Party navigated these years without resort to conspiracy theories, albeit with some important exceptions. In 2007 and 2008, members of the AK Party endorsed a number of conspiracy theory-based court cases used by prosecutors from the Fethullah Gülen movement to prosecute their political enemies in the military and civil society.² However, in most contexts, the AK Party responded to political challenges using fairly traditional rhetoric, devoid of the conspiracy claims that would come to dominate their discourse starting in 2013. Why then did the AK Party change its political discourse from conservatism and pragmatism to conspiracism and paranoia in 2013? And why did it happen after more than a decade of successful campaigning without recourse to conspiracy theories?

---

² This was perhaps the one conspiracy theory that AK Party officials have directly repudiated: after relations with the Gülen movement soured, Erdoğan avowed that the AK Party was deceived and that these Ergenekon and Balyoz accusations were fabricated in a March 19th, 2015 speech to the War Colleges Command. <http://www.hurriyetdailynews.com/we-were-deceived-erdogan-says-accusing-parallel-structure-of-misinformation-79936>

The Argument

These questions resonate far beyond Turkey. The political upheavals of recent years have led social scientists to examine a topic long marginalized in academia, as in polite conversation: conspiracy theories.

The role of misinformation in the Brexit campaign and the American presidential election in 2016 shocked many observers on both sides of the Atlantic. The term “fake news,” used by Donald Trump to dismiss unflattering news coverage, has threatened to define an era, and the fear that societies are losing their shared sources of facts is growing. Scholars have begun to respond to these and other events with more research on conspiracy theories. As with many recent transformations in politics and society, the new structures of networked communication attract the most attention.

However, Turkey demonstrates the continuing importance of what communication scholars call the ‘legacy media’—newspapers (and their accompanying websites) and television staffed by professional journalists. While bots, troll factories, and websites like 4chan and 8chan serve to incubate and disseminate conspiracy theories, the Turkish case gives evidence that the corporate newsroom plays a major role in the decisions of political elites to promote conspiracy theories or not.

This article presents a brief case study showing a relationship between changes in the political economy of the Turkish media and the prevalence of conspiracy theories in elite political discourse. It argues that the AK Party elites largely refrained from reliance on conspiracy theories as a political tool until *after* cultivating a friendly media ecosystem. The underlying claim here is that (most) political elites perform cost–benefit analyses and will not weaponize conspiracy theories unless they perceive a favourable communications environment in which to do so. Politicians can attempt to use conspiracy theories as effective rhetorical tools against their opponents, but, in a critical media ecosystem, they will refrain from doing so because of the costs to their reputations that such allegations can impose.

Theorizing About Conspiracy Theories

As the term ‘conspiracy theory’ has been defined in a number of ways, I use a modification of a definition formulated by Uscinski and Parent (2014: 32): “an explanation of historical, ongoing, or future events that cites as a main causal factor a small group of powerful persons, the conspirators, acting in secret for their own benefit against the common good.” My intervention is to change “common good” to “interests of the in-group,” as much conspiracy theorizing sees threats against a particular group, such as white Christian Americans or Europeans or Sunni Muslim Turks, coming from an out-group.

First, why are conspiracy theories important? Democracy is premised on the idea that citizens have the means to hold their political representatives accountable for their actions (Przeworski, Stokes, and Manin 1999). In order to do so, citizens must have access to information about what state officials are actually doing, as well to correctly understand the political, economic, and scientific realities in which they operate. For example, a political leader might be perfectly accurate in describing her carbon emissions policy, but if a voter does not correctly understand the impact of carbon emissions, she will not be able to successfully hold that politician accountable for the impact of the policy. Political leaders may have incentives to hide information from the public in order to capture public funds, violate the law, or carry out actions that would be subject to criticism if publicized. In the parlance of information economics, secrecy allows state elites to capture informational rents, benefitting themselves and imposing a cost on citizens (Persson et al. 1997).

There are obvious dangers that a world with no shared source of information poses to democracy, as voters will lack a common frame of reference to debate issues and pursue a common good. The danger is not just for democracies, however. To cite just one tragic example, misinformation spread via Facebook contributed to mass violence against members of the Rohingya religious minority in Burma.³ However, it is in democracies where public opinion is usually most important, and misinformation can change voting behaviors and thus greatly affect the nature of policy and even the survival of the democratic system itself.

---

³ Specia, Megan, and Paul Mozur. “A War of Words Puts Facebook at the Center of Myanmar’s Rohingya Crisis.” *The New York Times* (2017).

Scholarship on conspiracy theories has unfortunately been muddled by a failure to distinguish between the ways that ordinary people create or engage conspiracy theories and the ways that political elites strategically deploy them for political gain. One major work on American conspiracy theories (Fenster 2009) argues that the conspiracy theory serves as a sort of epistemic weapon of the weak for marginalized communities, claiming that belief in conspiracy theories, even when factually inaccurate, nevertheless empowers non-elites and minorities in their struggle against political elites. However, this argument ignores the reality that political action is rendered more effective, rather than less, by an accurate understanding of political issues, their relative impacts on people's well-being, and the nature of the political process. In short, (accurate) knowledge is a *sine qua non* for political power.

Many works on conspiracy theories suffer from a focus on conspiracy theories as fundamentally the product of the politically disenfranchised, failing to pay adequate attention to their use by the politically powerful as a form of propaganda unmoored from the burdens of evidence. At the heart of my approach to conspiracy theories, by contrast, lies the observation that political elites are, generally speaking, strategic actors capable of evaluating the costs and benefits of a given political strategy, including the use of conspiracy theories. Given this premise, there is a counter-intuitive aspect to political candidates using conspiracy theories in a democracy, rendering the question of why and when they do use conspiracy theories worthy of explanation. Voters who disbelieve a conspiracy theory would find a politician making such claims untrustworthy, unintelligent, or even insane. A conspiracy theory that does not gain acceptance would thus impose high reputational costs on the politician and open her up to easy means of attack by her opponents. Given the risks, one must then consider what factors would be considered to promote the chance of success when deploying conspiracy theories. Certainly, having an effectively independent and critical media would greatly increase the chances of failure for a conspiracy theory strategy.

The Turkish Case

The AK Party was formed in 2001 and won 363 out of 550 seats in the parliament in the 2002 election, albeit with only 34.3% of the vote, due to the

number of older parties that failed to cross the 10% threshold. This victory was mostly due to the public's disappointment in the older parties in the wake of the 2001 financial crash, an economic crisis that restructured not only Turkey's politics, but its media as well. The 1980s and 1990s was a period of economic liberalization in Turkey, and many holding companies emerged and acquired media groups, which previously had been smaller operations typically run by families rather than conglomerates. The acquisition of media enterprises served not just as valuable investments in themselves, but also allowed the companies to exchange favorable coverage for concessions from the state related to their other enterprises, such as construction and mining (Kurban and Sözeri 2013; Yılmaz 2015).

The AK Party came to power on the promise of pursuing the EU accession process with greater verve than previous governments, and EU-related reforms carried out under the early years of the AK Party rule did lead to some improvements in journalistic freedoms. However, as the AK Party-controlled executive branch consolidated its control over policy-making, supplanting the parliament, it used this power to reshape the media ecosystem in terms favorable to itself. Yılmaz (2015: 153–9) identifies three periods for media in the first 12 years of AK Party rule: From 2002–6, EU reforms helped promote a more independent media, albeit with some trends in the opposite direction; from 2007–2010, a pro-AK Party media emerged as the state took measures to punish journalists and media groups contradicting its messages; and then from 2011–onwards, the AK Party state carried out a major crackdown on the remaining non-compliant media. These periods, importantly, represent phases in the evolution of the AK Party's use of conspiracy theories.

2002–2006	2007–2010	2011–2015
Improvements in Press Freedoms	Cultivation of Pro-AKP Media	Accelerated Capture of Media
Press Freedom Score: 55–49	Press Freedom Score: 51–54	Press Freedom Score: 55–71
AKP Largely Refrains from Conspiracy Theories	AKP Supports Ergenekon and Balyoz Conspiracy Theories (2007–8)	AKP Launches Full Conspiracy Theory Rhetoric (2013–present)

Sources: Yılmaz 2015; Freedom House (freedomhouse.org)

The table above uses Yılmaz's periodization, showing it along with the deterioration in press freedom as monitored by Freedom House and showing the AK Party's use of conspiracy theories for each period. Note that the Freedom House scores range from 0-100, with a higher score meaning less press freedom.

We can see in this periodization that the stages in the AK Party's use of conspiracy theories were preceded by successful moves to subdue the media. In 2007, Turkey's second largest media group, the Sabah-ATV, was sold to a holding company headed by Erdoğan's son-in-law Berat Albayrak, with two state-owned banks supplying \$750 million of the \$1.1 billion purchase. After the purchase, Sabah quickly changed from a critical, center-left position to strongly pro-government (Freedom House 2014). That same year, Erdoğan launched a campaign calling for a boycott against Turkey's largest media group, Doğan Media. Then, in 2009 the government issued a fine of \$2.5 billion dollars over supposed tax issues, forcing Doğan to sell two of its main papers to a pro-Erdoğan media group, likewise changing their coverage.

The AK Party accelerated its takeover of the media in the wake of the Gezi Park protests in 2013. Most of the legacy media outlets were already either directly pro-AK Party or strongly intimidated by the time the protests broke out. A prominent example of the extent of the state of the Turkish media at the time of the protests was CNN Türk's decision to broadcast a documentary about penguins rather than airing footage of the Gezi Park protests. The fact that one of the supposedly more independent sources of news chose penguins over protesters led to the adoption of the penguin as a symbol of the corruption of Turkey's media (Öztürkmen 2014).

Conclusion

This brief article showed that in the Turkish case, political elites only chose to launch conspiracy theories after having created a legacy media ecosystem that would amplify their claims, rather than subjecting them to critical scrutiny. This is a significant finding in that it can help us better understand why in some countries, political elites have chosen to use conspiracy theories while in other cases they have not. For example, in both the US and UK, there exist powerful media sources owned by the Rupert Murdoch family that have backed up the misinformation and conspiracy theory campaigns of the Trump administration

and Brexit campaigns, respectively. While valuable research is being done on the role of non-elites and their use of social media and deep web sites like Facebook, Twitter, reddit, 4chan, 8chan and the like to create and spread conspiracy theories, the Turkish case helps remind us of the important role of political elites and legacy media in what many fear is the advent of the 'post-truth society.'

Works cited

- Carney, J. (2018). Genre strikes back: conspiracy theory, post-truth politics, and the Turkish crime drama Valley of the Wolves. *TV/Series*, (13).
- de Medeiros, J., *Conspiracy Theory in Turkey: Politics and Protest in the Age of 'Post-Truth.'* Bloomsbury Publishing, 2018.
- Fenster M. Conspiracy theories: Secrecy and power in American culture. U of Minnesota Press; 1999.
- Freedom House, 2014. "Democracy in Crisis: Corruption, Media, and Power in Turkey." <https://freedomhouse.org/report/special-reports/democracy-crisis-corruption-media-and-power-turkey>
- Fuller, G. *The New Turkish Republic: Turkey as a Pivotal State in the Muslim World.* United States Institute of Peace, 2008.
- Gingeras, R. "Stranger than fiction: why conspiracy theories persist," *Foreign Affairs*, August 9, 2016.
- Gürpınar, Doğan. *Conspiracy Theories in Turkey: Conspiracy Nation.* Routledge, 2019.
- KONDA, 2014. Gezi Report. https://konda.com.tr/wpcontent/uploads/2017/03/KONDA_Gezi_Report.pdf
- Kurban, D. and Sözeri, C. "Policy Suggestions for Free and Independent Media in Turkey." TESEV, 2013.
- Nefes, Turkey Salim. "Scrutinizing impacts of conspiracy theories on readers' political views: a rational choice perspective on anti-semitic rhetoric in Turkey." *The British journal of sociology* 66, no. 3 (2015): 557–575.
- Nefes, Turkey Salim. "The impacts of the Turkish government's conspiratorial framing of the Gezi Park protests." *Social Movement Studies* 16, no. 5 (2017): 610–622.
- Öztürkmen, A. "The Park, the Penguin, and the Gas: Performance in Progress in Gezi Park." *The Drama Review* 58, Cambridge MA.
- Persson T, Roland G, Tabellini G. "Separation of powers and political accountability." *The Quarterly Journal of Economics*. 1997 Nov 1;112(4):1163–202.
- Pipes, D. *The hidden hand: Middle East fears of conspiracy.* Palgrave Macmillan, 1996.
- Przeworski, A., S. Stokes, and B. Manin, eds. *Democracy, accountability, and representation.* Cambridge University Press, 1999.
- Uscinski, J., and J. Parent. *American conspiracy theories.* Oxford University Press, 2014.
- Yılmaz, G. "Europeanisation or De-Europeanisation? Media Freedom in Turkey (1999–2015)", *South European Society and Politics*, 21.
- Ziolewski, Peter. "Protocols of the Interest Rate Lobby." *Foreign Policy*, June 27th, 2013. <https://foreignpolicy.com/2013/06/27/protocols-of-the-interest-rate-lobby/>

Vykort från Turkiet 2013–2018

SUZI ERSAHIN

Kulturråd vid Sveriges generalkonsulat i Istanbul 2013–2018

2013-08-18

När jag tittar ut genom taxifönstret på väg från flygplatsen ser jag ut över den enorma stad som Istanbul är. Min syster har bott här i över tjugo år så visst känner jag till den lite efter år av besök, men tänker att nu är den här platsen

mitt nya hem, vilket gör det annorlunda. Som så många följde jag de hoppfulla nyhetsrapporteringarna om Gezi-demonstrationerna i Istanbul under hela maj och juni. Det var som att iaktta början på något nytt. Nu några veckor senare, känns det som om locket har satts tillbaka och skruvats till. Närvaron av poliser är slående, med polisbussar parkerade på sidogatorna och stora vattenkanoner (Toma) som står parkerade vid Taksimtorget. Plötsligt inser jag hur lite jag verkligen vet om staden eller var konfliktlinjerna börjar och slutar.

2013–09–18

Istiklal Caddesi, den berömda gatan som har förvandlats till något av en Dr. Jekyll och Mr. Hyde-karaktär. Under dagen är den fylld med tusentals shoppare och turister, men på natten förvandlas den till en aktiv politisk arena för demonstranter som vänder sig mot polisen. Jag bor så nära att lukten av tårgas

tränger sig in i vårt hem och blir som en del av staden. När jag går längs med gatan på väg till arbetet studerar jag gatuförsäljarna med sina röda och vita vagnar som säljer simit (sesambröd), flaskor med vatten och en trekantig ostbit. Det sägs att många av försäljarna faktiskt är hemliga poliser som spanar. Jag studerar, iakttar, vilka är de?

2014-03-09

Det ligger en sanning i att all kultur är politisk. Men det finns däremot en stor skillnad mellan att *integrera* den personliga politiken i sitt eget arbete till att betydelsen av det du skapar bestäms av *Politiken*, med stort P. Alla konstnärer i Turkiet idag, oavsett vad de jobbar med, om det så är keramik eller lutmusik, inser att allting de skapar och vad de funderar på att göra, ses genast genom ett

filter av den nationella och lokala politiken. Ingenting kan vara rent estetiskt eller personligt, allt är offentligt och stämplat av staten.

2014-06-04

I ett tillstånd av permanent kris önskas kontroll. Genom Turkiets moderna historia och speciellt idag finns det nog en uppfattning om att landet ständigt går från den ena nödsituation till en annan. De hot som skapar kriserna uppfattas ofta som om de kommer från avundsjuka grannar som är inställda på att förgöra landet eller av små bon av dolda förrädare som bara väntar på sin chans att få slå till. Resultatet för dessa fantasier blir att all kultur behöver granskas för att se om det bara är en subversiv förklädnad som döljer sig, förräderi eller något farligt utländskt inflytande.

2014-12-09

Varje morgon när jag kommer till arbetet på konsulatet möts jag av en folkmassa utanför ingången på Istiklal. Det är en stor rörig massa, huvudsakligen med syriska flyktingar som tålmodigt väntar utanför den gröna metallporten, hårt hållande pass och papper. Vakterna viftar fram mig och jag tränger mig igenom dessa desperata människor. Vad som än pågår i Turkiet, så kastar den syriska konflikten med de beräknade fyra miljoner flyktingarna som antingen är i landet eller i lägren vid gränsen en skrämmande skugga över allt annat.

2015-03-14

En solig morgon, med de första tecknen av vår med blommor som tränger sig upp genom marken och magnoliablommor i knopp, är konsulatet rofyllt och vackert. Palatset är en idyll, men förutom det charmiga i hur det ser ut så fungerar konsulatet även på ett idylliskt sätt. Här finns en öppenhet och frihet att tala som möjliggör konversationer som annars kan vara omöjliga i andra forum. Många har uttryckt att konsulatet är som en oas, där tankar kan flöda och vem som helst kan känna sig fri utan någon rädsla. Olika röster möts kring rundabordssamtal, presentationer och debatter, dörrarna är stängda.

2015- 09-18

Under mina vandringar runt Istiklal-området i Beyoğlu blir jag hela tiden påmind om hur internationellt det en gång var, fyllt av människor med olika bakgrunder och religioner som en gång hade Istanbul som sitt hem. Med allt från antikens grekiska och judiska köpmän till medeltidens italienska och armeniska influenser och med rester av den franska kafékulturen från 1800-talet är området som ett monument över olikheter. När jag går längs gamla Grande Rue de Pera på väg till ett möte med kulturkollegor är jag medveten om hur viktigt det är med internationella samarbeten. Med den politiska polariseringen och en rasande nationalism blir det tydligt att samarbeten med konsulatkollegor har sina fördelar. Med gemensamma resurser, delade nätverk och gemensamma mål kan vi successivt åstadkomma mer. Det är inte enkelt, men borde vara positivt.

2015-11-09

Böcker är nästan heliga i Turkiet. I Bursa ser man spår av stadens storhetstid som en gång var det intellektuella navet under osmanska riket. Idag tycks Bursa mest vara en modern betongstad, omgiven av fabriker, dåligt byggda bostäder och köpcentrum, men trots allt finns spår av det osmanska arvet. Det fantastiska barnbiblioteket i byn Misi i Nilufer-kommunen är inte bara ett väldigt aktivt kulturcentrum utan också ett bevis på vad som händer när en kommun lägger lite mer vikt och kraft på kultur. Även kommunens nya författarbostad i Gölyazi som ligger inbäddat i ruinerna av den antika grekiska staden Apollonia vid Uluabatsjöns strand tillför byn nya vyer. Kultur trivs gott när den tas om hand!

2016-07-15

1960, 1971, 1980, 1997, 2016 ... De tidigare militärkupperna och det senaste kuppförsoket i Turkiet ger en dyster bild över demokratin i landet. Efterdyningar av varje kupp med påföljande utrensningar är alltid brutala och förtryckande. Konsten och det akademiska kommer i kläm och får lida då alla oppositionsröster ses som hot. Med undantagstillståndet just nu begränsas naturligtvis yttrandefrihet och framhäver själv censur vilket redan är så uppenbart inom praktiskt taget alla kulturområden. Straff, marginalisering, diskriminering och rädsla för att tala öppet tycks tyvärr vara oundvikligt.

2016–11–18

Arresteringar, avskedanden, restriktioner för internationella resor och utnämningar av nya universitetsrektorer mot fakulteters egna önskningar är bara några av de grova försöken att tysta de oppositionella akademiska rösterna. Genom mitt arbete med olika institutioner över hela landet kan jag se hur kraftfullt utrensningen efter kuppförsöket har varit och hur lärare och elever både har lämnats förvirrade och oroliga över sin framtid. När akademiker och intellektuella överger eller tvingas att överge sina akademiska karriärer eller lämnar Turkiet, undrar jag vad som kommer att fylla tomrummet?

2017-03-08

Mitt kontor, (vilket verkligen är litet) har förvandlats till ett rum för konst för kvinnliga konstnärer verksamma i Turkiet. Jag är superglad att den första konstnären jag bjudit in till "Tiny Office Art" projektet är fantastiska Gülsün Karamustafa, en av Turkiets viktigaste röster. Hon är den första konstnären i ett projekt som försöker bryta hierarkiska strukturer, och bygger på kvinnors eget nätverkande. Projektet är som en stafettpinne där konstnären väljer den nästa. Ett konstrum bakom lyckta dörrar, där de som ser konstverken får särskilt tillträde till konsulatet och mitt kontor. Förhoppningen är att andra tar efter och vi sprider kvinnliga röster inte bara i Istanbul utan att det kan dyka upp kontor på andra platser i olika sammanhang.

2017-04-29

Wikipedia, det största och mest populära referensbiblioteket i världen har stängts ner i Turkiet. Precis som vid andra försök att begränsa tillgång till information på internet, lyckas människor snabbt att hitta vägar för att kringgå förbudet med hjälp av VPN och spegelsidor. Förbudet i sig är symboliskt ... Ett land som har så många bokförlag och där det finns en stolthet och kärlek till ord, verkar denna avsiktliga kontroll av användargenererad information endast fungera ideologiskt eftersom den i praktiken är ineffektiv.

2017-05-21

Jag var lite osäker på hur en turkisk publik skulle reagera då jag bjöd in de två svenska folkmusikerna Daniel och Emma Reid att spela med Eskişehirs symfoniorkester med dirigenten Ender Sakpınar. Eskişehir är en speciell stad, med den mycket okonventionella borgmästaren Yılmaz Büyükerşen, f.d. universitetsrektor, som i många år har lett en slags kulturrevolution i staden genom att anlägga parker, smycka staden med offentliga skulpturer, anordna mängder av kulturevenemang och till och med skapa ett vaxmuseum där han själv har skulpterat alla vaxfigurer! Han har även startat universitet och Eskişehir har vuxit till en riktig universitetsstad med ca 60 000 studenter. Konserten var slutsåld i den stora konsertsalongen med en blandad publik i alla åldrar och den svenska folkmusiken uppskattades totalt, som om det var en del av den turkiska traditionen. Med mängden av applåder blev det tydligt att istället för att vara skeptisk för

något nytt eller främmande så visade den turkiska publiken sig vara så otroligt öppen och välkomnande!

2018-02-19

När jag bestämde mig för att skapa en festival för kvinnor som skriver var jag lite orolig om det kunde uppfattas som kontraproduktivt, omodernt eller endast stärka polarisering. Men resultatet blev något helt annat. En av platserna för festivalen var kvinnobiblioteket i Istanbul (Kadin Eserleri Kütüphanesi), en annan typ av oas med en aktiv programverksamhet samt en unik arkivering av texter skrivna av kvinnor. Festivalen blev en mötesplats med svenska och turkiska kvinnliga författare, poeter och akademiker som delade berättelser i samtal, läsningar och workshops. Möten, ibland i konflikt, men som helhet genererade en känsla av kollektiv gemenskap, att vi kan samlas och gemensamt är vi starka.

2018-04-13

Att besöka den fjärde konstbiennalen i Mardin var extraordinärt! Som så många städer i Turkiet är Mardin en plats byggt av motsättningar, religiösa olikheter och förändringar. Biennalen var fylld av unika möten med olika och motsatta röster, alla samlade för ett gemensamt, väldigt speciellt tillfälle. Istället för ett slags totalt kaos hittade de olika rösterna på något vis rätt i bruset med sina egna polyfoniska individualiteter. Mardins mångtusenåriga historia känns nästan tryckande, men samtidigt finns det en känsla av motståndskraft och entusiasm. Under min sista dag gick jag förbi en affär som sålde speciella duvor med intrikata bröstsfjädringar, som släpps över de urgamla honungsfärgade husen. Vi är i fascinerande Mesopotamien!

2018-11-02

Seni Seviyorum Türkiye ("Jag älskar dig Turkiet"), en pjäs av dramatikern CerenErcan, regisserad av Yelda Baskın och uppsatt på Bakırköy kommunteater, var en av höjdpunkterna på Istanbuls internationella teaterfestival. Jag har sett en del samtida turkisk teater och den här föreställningen var en av de bättre teaterupplevelser jag har haft under de fem år som jag har varit i Turkiet. Själva pjäsen handlar om en grupp personer som möts och som pratar igenom sina post-Gezi-trauman och det var nästan som en slags grupppsykoterapi även för publiken. Våra reaktioner svängde mellan skratt och tårar för det roliga, tragiska, överkliga och det dödligt allvarliga. Vad som är speciellt, är trots det politiskt öppna språket och de politiskt satiriska inslagen så spelas föreställningen utan restriktioner eller censur. Hoppas att det fortsättningsvis finns möjlighet att verka så öppet.

2018-12-18

Att lämna Turkiet efter fem fantastiska, upprörande, intressanta, speciella och underbara år känns märkligt. Tiden gick så snabbt, mina barn blev äldre, och jag har sett och närvarat när Turkiet har gått igenom en av sina kanske mest dramatiska perioder hittills. Jag har organiserat väldigt många projekt på olika platser i Turkiet och träffat så många konstnärer från alla möjliga discipliner, kulturproducenter, NGOs, akademiker, journalister, tjänstemän och kollegor inom olika områden. Såklart lämnar jag inte Turkiet för gott då det har varit och kommer alltid att vara en del av mig. Jag ser, som så många, med stor oro på den försämrade politiska, ekonomiska och sociala situationen. Den kreativa kraften som Gezi släppte lös och som kanske delvis tycks ha slocknat ligger trots allt kvar och pyr, det är bara att ge den en liten puff, så tänds den och lyser med en enorm kraft!

Beyond the Neighbourhood and the Urban Sphere

Boundaries and mixed lifeworlds in 21st century Beyoğlu¹

PEKKA TUOMINEN

Ph.D in Social and Cultural Anthropology, post-doctoral researcher at the University of Helsinki, former SRII scholarship holder

Istanbul consists of diverse neighbourhoods; some extend over vast areas in a porous fashion and merge with others seamlessly, while others are sharply delineated with unmistakable geographic and/or symbolic boundaries. I argue that rather than geographic locations, the classification and overlap of the spatial orders of the neighbourhood (*mahalle*) and the urban sphere, with their corresponding moral frameworks, is crucial in understanding the societal dynamics of Istanbul. By spatial order I refer to an historically grounded spatial arrangement, an ordering of social relations and a sense of moral appropriateness that is both abstract and embodied and can be applied to very different environments. Some characteristics of the *mahalle* and the urban sphere coexist in the same space, often contradicted with other features and connected to the historical master narratives of modernity and tradition, individual and community, authenticity and cultural corruption. Spatial orders can also be employed as pure abstractions. Çağlar Keyder argues that there is a genre in Turkish literature and cinema that maps the neighbourhoods onto attitudes and emotional charges of separation organized along lines of Westernizers and defenders of cultural authenticity (2008:507). I argue that these categories are still available, but the divisions have

---

¹ The text is based on the author's Ph.D. thesis *Moral Qualities of Space, Historical Consciousness and Symbolic Boundaries in the Beyoğlu District of Istanbul* (Helsinki 2016).

transformed considerably—they have become more complex and incorporate novel configurations of modernity, authenticity, and selfhood, sometimes bearing only slight resemblance to their earlier forms.

Mahalle and the Urban Sphere

In Istanbul, the qualities of space are routinely evaluated with emphasis on their aesthetic features, residential patterns, and appropriate practices linked to moral principles. The term *mahalle*, an Arabic loanword denoting the smallest administrative unit in the city,² extends its meaning to institutions within a neighbourhood. “Neighbourhood mosque” (*mahalle camii*) and “neighbourhood school” (*mahalle mektebi*) are common examples but the term can also be used with connotations to “neighbourhood mentality” (*mahalle baskısı*), morality, and atmosphere. In these cases, the term *mahalle* is used as an adjective, widely recognized but also ambiguous with regard to its positive and negative qualities.

The concrete living conditions in the *mahalle* reflect the turbulent relations of the past, present, and future. Atatürk’s republican reforms employed the dichotomy between the city and village as the quintessential dynamic of the civilizational dialogue, but they also targeted *mahalles* as obstacles to development. While the reformers favoured the syncretic Alevi³ traditions of Anatolian villages as traces of the authentic Turkish essence, the religiously conservative dimension of the urban *mahalle* was seen as a hindrance. Şerif Mardin describes how the reformers were on a quest

to establish a ‘new collective identity’ where religion was no longer of any determining power, and were intended to liberate the individual from the ‘idiocy of traditional, community-oriented life.’ The secularization of daily social life and the independence of the individuals could only be realized by breaking the traditional social relation-

---

² This, of course, means that the whole city can be divided into *mahalles*, also its urban sphere. For example, *Asmalı Mescit Mahallesi* in Beyoğlu has İstiklal Street as its boundary all the way from Tünel Square to Galatasaray Square. My use of the term acknowledges the administrative functions—*mahalle* as a unit governed by an elected *muhhtar*—but emphasizes its sociocultural definition.

³ Alevism is a heterodox branch of Islam, with elements from Twelver Shia Islam and the Bektāşi order. There are approximately 10 million Alevi in Turkey.

ships and destroying the power of the imam at the local level of the mahalle (in Gül 2006:79).

Here, the *mahalle* represents an enclosed world, an entity binding the lives of the inhabitants together with specific spaces. Murat Gül highlights its importance to the life of an average inhabitant who would “undertake his primary education, obtain his professional or occupational skills, arrange his marriage, celebrate the birth of his children and receive a funeral ceremony on his death” (2006:79) within the confines of the same *mahalle*. Modernist ideas of urbanity challenged this way of life forcefully, emphasizing cities organized rationally as egalitarian spaces for citizens who were expected to voluntarily abandon their earlier senses of community.

According to this view, the lifeworld situated in a bounded space of a *mahalle* is related to a distinct kind of sociality, expressed in networks that cannot realize their full potential because of their traditional and hierarchical character. It is opposed to the independence of individuals, citizens of the emerging Republic who would gradually escape the domination associated with the stagnant past. Nowadays, I argue, the focus of the debate has shifted from the ideal of producing citizens loyal to the Republican ethos, to questions of liberal mindset and democracy—defined in opposition to corruption and majoritarian rule. The earlier ethos of social engineering to improve national well-being has transformed into a more abstract conception, associated with the capability of independent thought. Elizabeth Özdalga gives an excellent definition of *mahalle* mentality in opposition to liberal modernity:

“Mahalle baskısı,” or small-town (or neighbourhood) mentality, is the kind of pressure any dominating majority population may exert on individuals who want to take their destiny into their own hands, i.e. who object to following in the tracks of mainstream society. The social setting for such pressure is usually a closed, communitarian community where personal control may be highly affected. It goes without saying that this kind of pressure belongs to milieus where a liberal and democratic spirit is weak or lacking.⁴

---

⁴ Özdalga, Elisabeth. Today’s Zaman 25.9.2007 <http://www.todayszaman.com/news-122997-mahalle-baskisi-small-town-mentality-by-elisabeth-ozdalga-.html>

Yet, the people who were at the focus of my ethnographic fieldwork in Istanbul's *mahalles* felt that they had a more democratic and just community within the boundaries of their *mahalle*. They habitually took pride in mastering both environments, the close-knit communal setting of the *mahalle*, and the urban sphere around the famous Istiklal Street. However, the divide between the lifeworlds was not unproblematic. Şivan, a 29-year old Kurdish migrant to Istanbul who lived in the poverty-stricken Tarlabası, just a short walk from the urban centre, elaborated this complexity in his everyday life. As he told me,

On a good day, I can balance the two lives that I have, to feel at home in Tarlabası and go to Istiklal to enjoy the freedom [*özgürlük*]. On a bad day, I feel that I am not welcome here and that I have nowhere else to go—I cannot stand the hopelessness of the buildings of Tarlabası slowly crumbling down and the neighbours following my every step, but even less the people who look down on me and make clear that I should be somewhere else.

Especially for those lacking the right credentials, balancing between the two spatial orders is serious work, constant deliberation of spatial attributes and moral qualities that can have profound consequences for their lives.

The relationship between the individual and the community plays a significant role in defining the limits of access to different spaces. In the semi-private space of the *mahalle*, the life of the residents extends from their homes into the streets, and individual buildings—even whole streets—are often inhabited by people who originate from the same region in Turkey; itinerant vendors and handymen provide their services within specific areas and inhabitants protect their boundaries. In contrast, Istiklal Street is an embodiment of the modernist urban sphere; a linear arrangement cutting across districts that provides a supposedly egalitarian space for citizens to promenade at all times of the day. The accessibility of *mahalles* is also tied to temporality and requires intimate knowledge of their rhythms: they can welcome visitors during street markets, often assigned to specific weekdays, or organize cultural events that temporarily allow unrestricted access. Following a shorter cycle, their boundaries are unguarded to a degree in the daytime, but visitors are not expected in their vicinity after the dark. It is important to note that many of the spaces in the city exhibit combination of *mahalle*-like and modernist urbanity, not as exhaustively defined qualities, but something that arises through negotiation and dialogue. When

Şivan referred to neighbours following his every step, he meant that the sense of control was not limited to the outsiders but an all-encompassing fact of life, so that he occasionally needed to escape to the freedom of İstiklal Street.

Şivan and his friends would see the desirable environment of the *mahalle* as emphasizing communal ties, Islamic values, and self-governance. They contrasted this with the soulless existence of urbanites, often characterized as *sahipsiz* and *terbiyesiz* (unmannerly, badly brought up), unable to act according to community norms, not showing proper respect, and being outside the networks of solidarity and obligations (see Mango 2004:126). They were not characteristics of individual freedom but rather equated with exclusion and isolation. In order to understand this dynamic, it is essential to examine how the spatial arrangement of the urban sphere relates to the *mahalles*.

İstiklal street – the modern spatial arrangement of the boulevard

It can be a striking experience to leave the labyrinthine alleys of a typical *mahalle* such as Tarlabası and enter into a wide and straight boulevard. There is more air and light, and it is possible to see further than the next corner with no need to carefully survey the loose cobblestones. The mass of people brings with it a promise of surprise, the possibility to see something new and attractive on every visit, contrary to *mahalles*, where novelty is the exception from the routines of the everyday. Yet, the properties of urban space are not restricted to sensory stimuli but are constantly related to historical formations and senses of sociality. İstiklal Street is based on the model of a wide Parisian boulevard rather than the spatial arrangements associated with the pre-modern Ottoman times. In the most general terms, the historical dynamic lies in the difference between individual and community: İstiklal Street has a historical foundation as an egalitarian urban space, a site of self-expression, self-realization, and tolerance, in contrast to the surrounding neighbourhoods where people have been defined by their similarity and uniform ways of life as part of a community (Özyürek 2006:76; Robins and Aksoy 1995:229). Moreover, in Turkey there is a significant difference that sets İstiklal Street apart on the basis of its uniqueness:

Neither a street, nor a neighbourhood [...] For at least two centuries it has been the most significant space where Turks who want to make an individual cultural preference have expressed their choice. (Özgüven 2008:156)

In concrete terms, Istiklal Street (*İstiklâl Caddesi*), formerly called *Grande Rue de Péra* by the Europeans, or *Cadde-i Kebir* (Grand Street) by the Ottoman Turks, is a boulevard of 1.4 kilometres, pedestrianized in 1988, that connects Tünel Square, on the top of the hill rising from the Galata Bridge, with Taksim Square. Extremely crowded almost around the clock, it brings together people from different backgrounds more than any other place in Istanbul. It is also a place that most of the Turkish tourists add to their itineraries when visiting Istanbul.

Istiklal Caddesi, view over Galatasaray square in the direction of Taksim. Photo: Olof Heilo

It is a platitude to say that Istiklal Street represents the culmination of Turkish modernity. Even so, an ethnographic project that takes seriously the everyday

interaction cannot ignore the fatigued metaphors: one's relationship with modernity, its reach, range, or misappropriation is explored relentlessly by people who essentialize its meaning and stretch the boundaries of the concept, sometimes with specific aims in their mind. The centrality of the street is expressed in sociospatial terms, relating it to other spaces, and as a historical construction, reflecting on the abundance of its historical sediments and layers. Commentaries on İstiklal's modernity consist of rearrangements of the palimpsest, shifts in the frame of reference, and reflection on its different attributes. They emphasize the internalized experience and embodied knowledge of the city, recognize the generalizations and stereotypes, and often focus on the informal characteristics and unexpected transformations in the lived environment, rather than the uniform trajectory of developmentalist modernity.

The immediate perception of İstiklal Street is relatively ordered and uniform. Along its course, the ground floor establishments consist predominantly of large international chain-stores such as Nike or Levi's, alongside coffee houses and restaurants of both multinational and Turkish varieties. This is İstiklal Street in its quintessential form, attracting all kinds of people to spend money or just to stroll around, back and forth, along the street. The extreme crowdedness is one of its principal features; the stock photographs of the street come across as either depicting this multitude or its absence: the deserted street during a snowstorm or heavy rain. For Turks not familiar with Istanbul, the word *Beyoğlu* has connotations only with İstiklal Street, Taksim Square, and perhaps the nostalgic representations of the early Republican past. The organization of its more detailed contours gets easily lost amidst the dominant currents.

On closer look, the urban space of Istanbul's central district of *Beyoğlu* does not fit neatly into a framework of equal units of measurable space. The area consists of intersecting and differently valued domains, divided into individual streets, bounded neighbourhoods, or larger wholes, with their different characteristics. The ways people classify and evaluate different spaces at variable scales and embody their differences in their daily practices is directly connected to the formation of groups and solidarities in *Beyoğlu*. In the work of defining spatial orders, the abstract notions operate together with the lived realities. Some of the frameworks resemble the established distinctions between the widely shared fault lines, others are significant for smaller segments of the population and many of the most crucial ones are based on the individual experiences of the city.

Spaces of freedom and limits of tolerance

Sivan often mentioned that he was addicted to the urbanity of Istiklal Street, but this had not always been the case. At first, after moving to Istanbul ten years ago, he had been afraid of the masses of people and did not know how to behave. He had spoken only elementary Turkish and was nervous of people approaching him: "I could not relax when I had all these weird people around me. I just did not know how to relate to them and was scared that something bad would happen," he said, and pointed at one of the familiar characters, a small man with watery eyes, who wandered around the area every day with a scale to weigh people for small change, a common substitute for begging in Istanbul. "It is not that someone like him would look scary, but everything here felt unpredictable. Now I have learned to enjoy the surprises and feel myself at home. It is rather the normal-looking people who think that I should not be here that bother me." This sense of freedom pointed to the area as an experimental site, a kind of laboratory for prototyping representations, expressions, and solidarities. The tolerance associated with the urban sphere united appearances and moral principles into a distinct mode of being, vastly different from the *mahalles*. It was not wholly specific to Istanbul but relied on the possibilities of social control and the expectations of the nature of the encounters, at the heart of what boulevards have signified historically (Berman 1982; Mitchell 1988; Scott 1998).

Boulevards have long historical roots of bringing potentially explosive elements together. Marshall Berman argues that pacifying the masses by employing them in large numbers for the construction, and creating long and broad corridors for the troops and artillery to move against the popular insurrections, were the factors that introduced boulevards in nineteenth-century France (1982:150; also Scott 1998:61). Their societal impact was, however, much more far-reaching. Tearing down the medieval slums enabled the urban poor to walk out of their neighbourhoods to explore the life in other districts (Berman 1982:153). On the other hand, the public space of the boulevard, connecting urban areas, also helped the wealthier segments of society to see the very different social realities of the poor, which were otherwise not accessible to them. Berman notes the inherent paradox within modern boulevards as a perfect symbol of capitalism's inner contradictions: "rationality in each individual capitalist unit, leading to anarchic irrationality in the social system that brings all these units together" (159).

Berman continues with an argument of how roads with different characteristics can have remarkable social effects. Interestingly, his analysis mirrors the development at my primary field site, albeit in a different timescale than proposed here:

The distinctive sign of nineteenth-century urbanism was the boulevard, a medium of bringing explosive material and human forces together; the hallmark of twentieth-century urbanism has been the highway, a means for putting them asunder. (1982:165)

What Berman defines as the attributes of the highway are, in Istanbul, located just around the corner from Istiklal Street. Busy Tarlabası Boulevard, the boundary that most of my informants living in Tarlabası crossed several times a day, possessed the characteristics of the classic boulevard only in its name.⁵ With only a few traffic lights and underpasses, it sliced between the impoverished inner-city neighbourhood and the world-famous urban centre. Thus, both varieties of prototypically modern roads, connecting and separating districts, were running parallel within just a few blocks distance, with wide-ranging consequences to the sociospatial makeup of the city.

It is telling of the spatial orders of the *mahalle* and the urban sphere how, in the case of Tarlabası, the demolition of the turn-of-century Levantine houses to make way for the wide road was justified as a moral project. In the 1980s, the demolition officer Fevzi Aydin claimed: "We want to clean up Beyoğlu. We are going to clean out the vermin from their nests."⁶ These same tones were echoed approximately twenty years later regarding the huge urban renewal project of Tarlabası, associated with the renewal of an area of 20,000 square metres. A police officer commented on the situation to the press: "After years of swatting at mosquitoes, the swamp will now be drained."⁷ The battles over moral appropriateness, entangled with the spatial orders, have been fought in these locations

---

⁵ In contemporary usage, the term boulevard often refers to wide thoroughfares with busy traffic. I follow Berman's (1982) use of the term as a site of gathering and social interaction.

⁶ Wrigley, Patrick. Guernica 27.6.2013 <https://www.guernicamag.com/daily/patrick-wrigley-menace-to-society/>

⁷ Watson, Ivan. NPR 15.7.2007 <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=11965693>

with different labels over centuries, and they still spark fresh confrontations over desired forms of urban life.

Tarlabası was cut off from the rest of Beyoğlu in the 1980s when several buildings were demolished in order to create Tarlabası Bulvarı, a main thoroughfare to Taksim. The current renewal project (pictured) is aiming at elevating the status of a stigmatised area. Photo: Pekka Tuominen

Conclusion

Streets, roads, and pathways are never just enablers of transport, but lend themselves to culturally intimate categories. As a spatial arrangement, İstiklal Street forms a relatively straight line of roughly equal width that, according to the modernist logic of egalitarian urbanity, should connect individuals as equal units sharing the space. However, it would be insufficient to think about this space as solely revealing “in material form the determining presence of a non-material plan or meaning” (Mitchell 1988:54–55). More than a spatial arrangement, İstiklal Street is filled with intersecting and contradictory representations and narratives, subject to reinterpretations, and occupies a unique position as a space to make a statement on what Turkish modernity and urbanity mean.

In an egalitarian urban sphere the sense of equality does not mean sameness, but rather a promise of freedom, very different to other spaces of the city. The dichotomy between the *mahalle* and the urban sphere often parallels the reified historical patterns of the Ottoman city and its Republican modernist counterpart. However, their qualities do not conform just to a specific historical period but to an entanglement of different principles of ordering space and history. Often essentialized and simplified to the extreme, they become embodied moral frameworks as well as abstract principles guiding orientation, movement, sense of belonging, and solidarity. Their moral frameworks can be related to communities providing mutual assistance and security over their areas, or, by crossing the boundary, to the sense of escaping the suffocating atmosphere of watchful eyes of the *mahalle* into the space of freedom, realized and experienced even in the act of walking the boulevard from one end to another. The contemporary spatial orders are formed in integrating the cosmopolitan city of the Ottoman times into the Republican modernity of the Turkish nation, and further, into the neoliberal realities of the present day.

References

- Berman, Marshall. 1982. *All That Is Solid Melts Into Air: The Experience of Modernity*. New York: Penguin Books.
- Gül, Murat. 2006. *The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*. London: Tauris Academic Studies.

- Keyder, Çağlar. 2008. A Brief History of Modern Istanbul. In *Cambridge History of Turkey: Vol. 4 Turkey in the Modern World*. Reşat Kasaba ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mango, Andrew. 2004. *The Turks Today*. London: John Murray.
- Mitchell, Timothy. 1988. *Colonizing Egypt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Özyürek, Esra. 2006. *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey*. Durham: Duke University Press.
- Robins, Kevin and Asu Aksoy. 1995. Istanbul Rising: Returning the Repressed to Urban Culture. *European Urban and Regional Studies* 2(3):223–235.
- Scott, James C. 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven: Yale University Press.

Mellan två hav

Fotografi, handling och motstånd i Istanbul

ERIKA LARSSON

Postdoc på Akademi Valand, Göteborgs universitet, tidigare stipendiat vid SRII

På Facebook-sidan *İki Deniz Arası – Between Two Seas* finns drygt tre tusen fotografier upplagda av personer som vandrat mellan Svarta havet och Marmarasjön.¹ Bilder av individer, grupper av människor, djur, stenar, skräp, blommor, landskap, hav, sandlådor, osv. – allt som vandrarna stöter på under sin tre dagars långa gångtur mellan haven – delas, kommenteras och ”gillas” flitigt på sidan. Bilderna är en del av ett större projekt av fotografen Serkan Taycan som dokumenterar landsbygd, förorter samt storstäder i Turkiet i relation till den omfattande urbanisering som landet gått igenom under senare år. I denna text diskuterar jag dessa bilder och Taycans projekt i relation till frågan om hur man kan förstå fotografiska bilders möjlighet att förändra människors sätt att se och agera inom ett visst givet sammanhang.

Ett ofta förekommande grundläggande antagande inom fototeori är att fotografier skapar en avbild eller en representation av något. Det viktigaste för att förstå fotografiska bilder blir då att identifiera (eller ifrågasätta) det som fotografiet avbildar. Ett mindre vanligt sätt att ta sig an fotografi är att betrakta det som en del av en handling. Istället för att befästa eller problematisera bildernas innehåll ligger fokus vid vilket sorts agerande som (o)möjliggörs genom bilderna, eller vilka slags potentialer för förändring som bilden öppnar upp i ett visst sammanhang. Med hjälp av fototeoretiker så som Ariella Azoulay, Margaret Olin och Suzie Linfield tittar jag i denna text närmare på detta senare perspektiv i relation till projektet *İki Deniz Arası* samt även den situation som föregick

---

¹ <https://www.facebook.com/ikidenizarasi/> hämtad 6 mars 2019.

projektet, de så kallade Gezi-protesterna i Istanbul (och övriga städer i Turkiet) 2013. För att förstå fotografiets roll inom båda dessa situationer så argumenterar jag att det är nödvändigt att beakta, inte bara bildernas innehåll, utan framför allt hur de används, de känslor som de triggat samt de förhållningssätt och vidare handlingar som de bidrar till att generera.

Mellan två hav

Projektet İki Deniz Arası startade efter de så kallade Gezi-demonstrationerna i Istanbul (och övriga städer i Turkiet) 2013, som ett sätt att uppmuntra människor att genom fotografi och vandring dela erfarenheter och förstå den lokala geografin. Nedan återkommer jag till dessa demonstrationer och fotografiets roll inom detta sammanhang. Projektet İki Deniz Arası berör ett av Istanbuls många drastiska urbaniseringsplaner, närmare bestämt det planerade kanalprojektet "Kanal Istanbul" som anläggs för att skapa en vattenväg mellan Svarta havet och Marmarasjön. Taycans projekt började med att han själv vandrade den sextio kilometer långa sträcka som kanalen täcker och tog en bild per kilometer. Den första och den sista bilden är av Svarta havet respektive Marmarasjön. Bilderna däremellan visar vägen som han vandrat; dammiga landsvägar, stigar mellan några buskar eller asfalterade bilvägar i urbana områden. (bild 1) En av bilderna visar en häst på en torr åker. Till skillnad från de flesta av bilderna i serien finns ingen väg eller stig med i bilden. Istället tas hela bilden upp av åkern, några vågformade kullar i bakgrunden samt en molnfylld himmel ovanför. Ljuset och landskapens nyanser skiljer sig åt mellan de olika bilderna och i just denna bild finns ett dallrande solljus som lyser rakt ner på det stilla landskapet och den ensamma hästen. Bilden inger en känsla av lugn och av långsamt betraktande. Den lyfter fram ett förhållningssätt till omgivningen som inte handlar om att agera, förändra eller påverka, utan just stanna upp och observera. Tillsammans ger bildsamlingen en förnimmelse av den långsamma och kontemplativa handling som en lång vandring nödvändigtvis innefattar. Kamerans roll som en del av denna långsamma handling blir ännu ett sätt att stanna upp och observera, att välja ut en aspekt av omgivningen och rama in den med hjälp av kameran.

Bild 1. Serkan Taycan, *Between Two Seas*, detail, installation view 13th Istanbul Biennial Galata Greek School, 2013, © Serkan Taycan

Taycans egen erfarenhet och de bilder som han skapade därur har ett värde i sig, som ett alternativ till det ofta frenetiska byggandet som kan sägas känneteckna stadens förändring i övrigt. Men istället för att avsluta projektet där så använde Taycan sin egen erfarenhet samt de bilder som han tog för att uppmuntra andra att göra samma sak. Han skapade en karta över sträckan som han gick och förutom att uppmäna människor att följa den tre dagar långa vandringen på egen hand arrangerade han gruppvandringar som följde sträckan tillsammans. Han skapade även en Facebook-sida där alla som deltagit i vandringarna kan ladda upp sina egna bilder.

Bild 2. Serkan Taycan, *Group Walks*, *Between Two Seas*, 2013, © Serkan Taycan

Sedan starten har hundratals personer gjort vandringen och delat sina fotografier och erfarenheter på sajten. Deltagarnas fotografier sträcker sig från perfekt komponerade landskapsbilder och bilder av pittoreska byar, bilder av människor som går och vinkar till kameran eller vilar längs vägkanten, till olika fynd längs vägen; växter, djur, politiska affischer eller byggnader (bild 2). Taycans egna bilder från hans första vandring har ställts ut i gallerier (till exempel vid Istanbul-biennalen 2013 och Helsinki Photomedia 2014) och ger möjlighet att observera bilderna som just bilder, uppsatta mot utställningsrummets vita vägg och frikopplade från det ofta intensiva medielandskap som bilder vanligtvis konsumeras inom. Genom att uppmuntra andra att gå vandringen, ta sina egna bilder, dela dem och i sin tur vidare uppmuntra andra att gå, får projektet även ett eget liv utanför gallerirummet och omskapar det till vadhelst människorna som deltar gör det till. Medan bilderna som delas på sociala medier snabbt kan bläddras förbi, blir den tre dagar långa vandringen mellan haven en nödvändigtvis långsam och begrundande upplevelse – ett steg tillbaka från det ofta obevekliga tempot i både online-bildkonsumtion och konsumentinriktade urbana förändringsprojekt. För att förstå fotografiernas och fotograferandets varierande roller inom detta projekt vill jag nu lyfta fram en viss strömning inom fototeori som växt fram under senaste år.

Fotografi bortom representation

Under fotografiets historia har fotografier oftast teoretiserats (och kritiserats) genom ett representativt ramverk. Med representativt ramverk menar jag ett teoretiskt perspektiv som ser fotografier (även bilder och konst i allmänhet) som avbildningar eller kopior av en verklighet som antas finnas utanför bilden. Under senaste år däremot har ett fåtal teoretiker lämnat detta ramverk bakom sig för att istället observera fotografi som en materiell och känslomässigt grundad handling. Inom ett representativt ramverk kretsar teoretiska diskussioner om fotografier oftast kring frågan om hur sanningsenligt eller inte som något avbildas genom kameran (eller – den mer postmoderna varianten av frågan – om det överhuvudtaget är möjligt eller inte att representera något med hjälp av kameran). Att istället se fotografiet som en del av en handling är inte att bortse från vad som avbildas med hjälp av kameran. Bildernas innehåll är fortfarande viktigt, men frågan om korrespondens med en verklighet utanför bilden läggs åt sidan och

istället blir helt andra frågor relevanta. I *Touching Photographs*, till exempel, reflekterar Margaret Olin över fotografiets etymologi och beskriver hur ordet

evokes both vision and touch, and in exploiting the slippage between the two parts of its name, photography gains power as a relational art, its meaning determined not only by what it looks like but also by the relationship we are invited to have with it.

För Olin rör sig alltså frågan bort från vad bilden visar och istället mot vilka sorters relationer och handlingar som skapas eller möjliggörs när fotografier delas, kommenteras eller används på olika sätt. För Ariella Azoulay är det på ett liknande sätt relationerna som skapas genom fotografier som är viktiga. Hon argumenterar att fotografi inte bör förstås genom representation utan som ett slags medlemskap eller medborgarskap som delas av alla som på något sätt agerar kring ett visst fotografi eller en uppsättning fotografier. Således blir frågan för Azoulay kring de bilder som hon analyserar snarare etisk än ontologisk. I *The Civil Contract of Photography* söker hon till exempel svar på den mer specifika frågan om vilka omständigheter (juridiska, politiska, kulturella) som gör det möjligt att visa och se katastrofer som drabbar statslösa i undantagstillstånd. Även Suzie Linfield rör sig bort från frågan om representation och diskuterar istället känslornas roll i relation till fotografier. Linfield förhåller sig i sina diskussioner framför allt till bilder av våld i olika sammanhang. Istället för att gå in i den ontologiska frågan om vad som kan eller inte kan avbildas i sådana bilder, så som oftast görs inom fototeori, så argumenterar hon att akten att titta bort i mötet med fotografier av andras lidande inte nödvändigtvis är den mest etiska handlingen. Av större vikt, enligt Linfield, är att lära sig att hantera de känslor som uppstår i mötet med vissa bilder. Från detta perspektiv blir förmågan att möta sina känslor viktigare än att kunna dekonstruera fotografiets sanningsanspråk. Vad samtliga av dessa teoretiker har gemensamt är att de inte bara beaktar fotografiers innehåll, hur väl eller inte de avbildar något som finns utanför bilden, utan framför allt riktar de fokus mot hur människor ser, agerar och känner kring bilder. Hur man ser, känner och agerar kring fotografier är för dessa teoretiker inte något på förhand givet, utan något som kan och bör ifrågasättas och omvärderas. Man kan lära sig att se på olika sätt och att lära sig att se på olika sätt är i längden även att lära sig att känna och agera på olika sätt.

Det nödvändigtvis långsamma samspelet med omgivningen som vandringarna i İki Deniz Arası innebär kan förstås som just en träning i att se annorlunda

– att se i en annan takt än det intensiva byggandet som pågår i staden i övrigt. Under en vandring som sträcker sig över flera dagar är det oundvikligt att perspektivet skiftar och seendet ändras. De tusentals bilder som delas på Facebooksidan vittnar om de små observationer, reflektioner och möten som uppstår längs vägen. Taycan själv förklarar hur det finns ett narrativ i spåret som vandringen följer. Det börjar i lantliga byar, fortsätter längs vattenbehållare och stadens utkanter till de slutna bostadsområdena i förorten, till nybyggda lägenhetskomples och till stadens centrum. Långsamt, lager för lager och steg för steg kan vandraren observera urbaniseringens kronologi i Istanbul. En tydlig kontrast uppstår mellan de ofta frenetiska urbaniseringsprojekt som pågår och lugnet i att gå och rikta kameran mot de observationer som uppstår längs vägen. För att förstå fotografiernas roll i detta projekt är bildernas innehåll inte oviktigt. Som jag beskrev ovan i relation till Taycans egna bilder, är det som avbildas i bilderna direkt kopplat till handlingarna att vandra, observera och dela bilder på sociala medier. Men att enbart stanna vid fotografiernas innehåll är att missa en stor del av projektets inverkan. För att förstå bildernas roll i denna handling är det viktigt att lägga undan det representativa ramverket och rikta fokus vid själva handlingarna; att vandra med kamera i hand, att dela och kommentera på bilder samt att låta sig påverkas att själv genomföra samma handling. Snarare än en dekonstruktion av ett visst koncept är möjligheten att påverka ett visst seende – i detta fall att anta en annan takt och erfara en annan nivå av intimitet med geografin – i första hand en känslomässig och kroppslig handling.

En stilla protest

Taycan har under en längre tid gjort projekt där han riktar kameran mot landsbygden i Turkiet samt mot Istanbuls utkanter såväl som centrum. Men som nämnt ovan uppstod projektet İki Deniz Arası efter de så kallade Geziprotesterna som ett sätt att nå en mer intim förståelse för den geografi som demonstrationerna och konflikterna till viss del handlade om. Obetänksamhet i relation till urbaniseringsplaner kan också ses som början till de händelser som kom att kallas Gezi-protesterna. Som bekant började dessa protester som ett svar på regeringens plan att demolera en av de få parker som fanns kvar i centrala Istanbul för att ersätta den med bland annat ett köpcenter. Mycket har skrivits om de politiska och kulturella aspekterna av dessa händelser. Vad som sällan omnämns

däremot är den roll som fotografier spelade under detta händelseförlopp. Det finns inte utrymme i denna diskussion att gå in i en mer omfattande analys av fotografiers betydelse i detta sammanhang, men innan jag avslutar vill jag ta chansen att beröra några aspekter av detta, som direkt anknyter till diskussionen ovan.

Under Gezi-protesterna delades tusentals fotografier i sociala medier såsom Facebook, tumblr och Instagram eller samlades på t ex showdiscontent.com. Merparten av dessa bilder hade som syfte att samla stöd till demonstrationerna genom att bland annat visa exempel på polisens övervåld eller för att stärka känslan av samhörighet och motståndskraft bland demonstranterna. Fotografier som ofta delades visar till exempel människor som står arm i arm eller ensamma mot polisen, en man som ligger under ett polisfordon för att hindra det från att köra, demonstranter som attackeras med tårgas, människor som skadas eller arresteras av polisen eller personer som delar ut mat, städar eller bara tillbringar tid tillsammans i parken under tiden då den var ockuperad (bild 3).

Bild 3. Library in occupied Gezi park, 2013, © NarPhotos

Ikoniska bilder, som det slående fotografiet av en kvinna i en röd klänning som attackeraras av tårgas, en dansande dervisch med gasmask och en kvinna som tycks välkomna vattnet från en vattenkanon med öppna armar inte bara delades utan omarbetades till stenciler och publicerades både på offentliga platser och i sociala medier (bild 4–5). Bilderna användes inte bara för att skapa nationellt engagemang för demonstrationerna utan också för att få stöd från utlandet. För att förstå fotografiernas roll i detta sammanhang argumenterar jag även här för att ta sig an dem som en känslomässig och materiellt grundad handling. Det är inte bara bildernas innehåll, utan framför allt hur de används, de känslor som de trigger samt, som Olin lyfter fram ovan, de relationer som skapas (eller bryts) genom att dela, kommentera (eller bara ignorera) dem som är av betydelse. Liksom i Taycans projekt ligger en stor del av fotografiernas betydelse i denna situation inte bara i den information eller (miss)förståelse som bilderna ger, utan även i de känslor som de trigger samt den vidare handling som de leder till (vare sig mot eller för de pågående demonstrationerna).

Bild 4–5. A Turkish riot policeman uses tear gas against a woman during Gezi protests. 2013, Osman Orsal © Reuters / "The more you press, the bigger it gets", stencil, Gezi © Christiane Gruber

Medan regeringen till stor del försökte få demonstranterna att framstå som vandaler (och en handfull demonstranter kan sägas ha levt upp till anklagelserna) var majoriteten av protesterna fredliga. Många gjorde också en poäng av att uttrycka sitt missnöje på fredliga och innovativa sätt, inte bara genom motstånd utan genom att erbjuda faktiska alternativ till regeringens urbaniseringsplaner eller till det övervåld som protesterna kom att möta. Den 17 juli 2013 stod den så kallade Duran Adam (den stående mannen) helt stilla på Taksimtorget i åtta timmar som ett sätt att i tystnad uppmärksamma och protestera mot polisvåldet

(bild 6). Fotografier av den stående mannen spreds runt om i världen tillsammans med bilder av andra som låtit sig inspireras till tysta demonstrationer genom att stå, ligga, sitta, läsa eller meditera på utvalda platser. Andra bilder från Gezi-protesterna visar människor som ger musik- eller dansföreställningar, föreläsningar inom olika ämnen eller gör yoga – samtliga uttrycksformer som kan hävdas inte finna sin plats i regeringens standardiserade konsument-inriktade urbaniseringsplaner (bild 7).

Bild 6. *Standing man*, 2013, © NarPhotos

Det är uppenbart att Taycans projekt och Gezi-protesterna är av helt olika dimensioner och kan därför verka ojämförbara. Gällande fotografiernas roll går det dock att finna likheter i just deras gemensamma egenskap av att vara ageranden som möjliggör vidare handlingar. I det senast nämnda exemplet, *Duran Adam*, samt i en del av de andra bilder och handlingar som jag nämnt, finns även den långsamhet eller stillhet som är en så väsentlig del av projektet İki Deniz Arası. Att Gezi-protesterna just var en protest råder inga tvivel om, men även Taycans projekt kan ses som en protest genom sitt långsamma observerande och förmedlande av den geografi – den natur, de ekosystem och den arkeologi – som

kommer att påverkas av kanalbygget. Taycan själv beskriver hur ”walking is the most pacifist way to resist something and walking together has been an important type of resistance throughout history”. Den protest som man finner i hans projekt är inte bara en protest mot en viss urbaniseringsplan – att bygga en kanal eller demolera en park – utan kanske framför allt mot ett visst sätt att förhålla sig till staden och till naturen samt även i längden till bilder och till andra människor, ett alternativt förhållningssätt som man själv som betraktare eller deltagare kan låta sig inspireras till.

Bild 7. Yoga classes in occupied Gezi park, 2013, © NarPhotos

Avslutning

Jag har argumenterat att för att kunna förstå fotografiets roll är det nödvändigt att rikta fokus på vilka sorters relationer och handlingar som skapas eller möjliggörs när fotografier delas, kommenteras eller används på olika sätt. På detta sätt menar jag att det är möjligt att på ett mer betydelsefullt sätt närma sig bildens kraft, eller det som gör att fotografier ofta spelar en så pass viktig roll i olika

politiskt laddade situationer. Samtidigt hävdar jag att detta sätt att bemöta bilden är av stor vikt även i sammanhang där handlingarna som omger bilderna inte framstår lika tydligt. En bild kan aldrig observeras separat från den kropp som ser, de känslor som uppstår och de vidare handlingar som observerandet leder till. I denna text har det rört sig om en uppmaning att stanna upp och observera gentemot Istanbuls frenetiska urbaniseringsplaner. I bredare bemärkelse kan det handla om att synliggöra fotografiers möjlighet att påverka människors förhållningssätt och handlingar och därigenom synliggöra även vår egen roll i att påverka eller låta oss påverkas av fotografier.

Feministisk aktivism inom och utom statlig institution

Konstitutionell jämlikhet och kampen mot sexuellt våld i Egypten

EMMA SUNDKVIST

Doktorand i mänskliga rättigheter, Lunds universitet

Kampen för kvinnors rättigheter i Egypten har sedan revolutionen 2011 varit en historia om både framgång och motgång. Idag har landet en progressiv konstitution gällande kvinnors rättigheter, en lag som kriminaliserar sexuella trakasserier och en offentlig debatt om sexuellt våld mot kvinnor. Samtidigt kontrolleras de feministiska aktivister, vars aktivism drev på dessa förändringar, av staten som fryst deras ekonomiska tillgångar och förbjöd dem att lämna landet. I likhet med många andra aktivister riskerar de även långa fängelsestraff. Denna på en gång positiva och starkt regressiva verklighet är resultatet av åtta års snabba politiska förändringar och en mångfacetterad kvinnokamp som anpassat sina metoder och frågeställningar till att möta både akuta problem och navigera de rådande politiska förutsättningarna. I den här artikeln ska jag diskutera främst två frågor som feminister inom icke-statliga organisationer har engagerat sig i och som visar på hur dessa aktivister och grupper har lyckats flytta fram sina positioner och få till stånd förändring.

Artikeln inleds med att diskutera hur dessa feministiska aktivister blev centrala aktörer i processen att ta fram en ny konstitution under åren 2011 till 2014. Aktivisterna fokuserade då på att omformulera begreppet jämlikhet för att följa internationella konventioner om kvinnors mänskliga rättigheter och för att begreppet skulle utgå ifrån substantiell jämlikhet istället för formell sådan. Den substantiella jämlikhetsmodellen nöjer sig inte med att ge kvinnor och män identiska rättigheter eftersom kvinnor på grund av historiska orättvisor inte har

samma utgångsläge att åtnjuta sina rättigheter som män. Jämlikhetsbegreppet måste erkänna och kompensera för dessa ojämlika positioner genom exempelvis positiv särbehandling. Därefter undersöks hur samma feminister valde att stödja och samarbeta med informella grupper av aktivister som under flera år kämpade mot sexuellt våld i det offentliga rummet. Om kampen om konstitutionell jämlikhet använde sig av och kämpade för rättigheter inom institutionell juridik och politik, använde man sig i den här kampen av direkta aktioner och aktivism utanför institutioners ramar. De två exemplen vill belysa hur dessa olika metoder enskilt bekämpar olika nivåer av kvinnoförtryck i Egypten, och tillsammans bidrar till en djupare förändring.

Härnäst presenteras de organisationer och nätverk som den här artikeln handlar om och jag diskuterar den roll som dessa aktivister inom icke-statliga organisationer har haft både innan och efter 2011 års uppror. Den politiska kontexten som dessa aktivister har verkat under de senaste åtta åren kommer utvecklas för att skapa förståelse för de aktörer och förutsättningar som aktivisterna har varit tvungna att förhålla sig till.

Aktörerna

Sedan 1980-talet har kvinnorrättskampen i Egypten främst drivits inom civilsamhället och icke-statliga organisationer (hädanefter NGO). Orsakat av en repressiv politik och auktoritärt styre har egyptiska feminister som känner ett kall att driva olika jämlikhetsfrågor haft få andra möjligheter än att etablera en NGO.¹ Samtidigt är civilsamhället hårt reglerat av Ministeriet för sociala frågor (*Ministry of Social Affairs*, MoSA). MoSA godkänner organisationers utländska bistånd och sätter upp ramar för vilka aktiviteter och projekt som NGO:er får driva. Forskningen har därför länge diskuterat vilken förändring civilsamhället i Egypten egentligen kan åstadkomma med tanke på de strikta regler det verkar under. Civilsamhället har anklagats för att, istället för att erbjuda alternativ till rådande maktsystem och utmana det politiska klimatet, legitimera regimen och

---

¹ Maha Abdelrahman, *Civil Society Exposed: The Politics of NGOs in Egypt* (London ; New York: I. B. Tauris, 2005); Mariz Tadros, *Resistance, Revolt, and Gender Justice in Egypt* (Syracuse, New York: Syracuse University Press, 2016).

underbygga dess makt.² Civilsamhällets organisationer har i stort sätt fått axla de sociala, legala och ekonomiska problem som drabbar främst marginaliserade grupper och som staten misslyckats med eller har valt att inte ta ansvar för.

Sedan 2011 har kontrollen av NGO-aktivism intensifierats. Den nuvarande presidenten al-Sisi har kraftsamlat mot just NGO:er genom att minska deras utrymme till finansiering för att driva projekt. Många organisationer har fått stänga eller markant dra ner på sina projekt och flera NGO:er står dessutom åtalade för brott mot lagar som reglerar icke-statliga organisationer, vilket har resulterat i fängslanden, åtal och utreseförbud för aktivister. Frånsett att dessa åtgärder är förödande för kvinnorrättsfrågor tyder de även på att NGO-aktivism uppfattas som ett hot mot regimen och den politiska eliten. Eftersom politisk organisering i det offentliga rummet är mer kontrollerad nu än före 2011 är det inom dagens NGO:er som det politiska motståndet kan organiseras, planeras och växa, även om det mer handlar om att mobilisera idéer kring jämlikhet och kvinnors rättigheter än att människor öppet kan demonstrera för dessa.

När president Mubarak störtades i februari 2011 skapades många olika nätverk och grupper som hoppades kunna bli en kraftfull röst i kampen för kvinnors rättigheter. Organisationerna som står i fokus här är alla medlemmar i *Coalition for Feminist Organisations* (CFO), ett nätverk bestående av drygt 15 kvinnorrättsgrupper som formades 2011. Samtliga av organisationerna utgår främst från de internationella mänskliga rättigheterna även om flera har samarbetat med progressiva religiösa aktörer i exempelvis publiceringar av böcker om kvinnors rättigheter och konferenser. *Women and Memory Forum* arbetar främst med att skapa alternativa berättelser om arabiska kvinnor än den historiskt dominerande och var initiativtagare till den arbetsgrupp som skapades med syfte att följa och påverka konstitutionsarbetet. *New Woman Foundation* är en av de äldre kvinnorrättsorganisationerna i Egypten med ett specifikt fokus på sociala och ekonomiska rättigheter och har länge kämpat för lagförändring och för att främja kvinnors offentliga och politiska deltagande. *Nazra for feminist studies* är en ung forskningsbaserad organisation med målet att bygga en egyptisk feministisk rörelse. *Al-Nadeem Center for Rehabilitation of Victims of Violence and Torture* har erbjudit alla som överlever våld och tortyr medicinsk, psykologisk och juridisk hjälp och stöd och var under lång tid en hård kritiker av statligt våld. Idag är både Nazra och al-Nadeem stängda på myndigheternas begäran och har fått alla

---

² Abdelrahman, *Civil Society Exposed*.

tillgångar frysta. *Women and Memory Forum* har inte fått några utländska bistånd godkända av staten på flera år vilket har resulterat i både minskade projekt och tvingad flytt till mindre lokaler.

Konstitutionell jämlikhet mellan kvinnor och män

Militären tog över som övergångsregering efter att Mubarak avsattes 2011 och höll val till parlamentet. Parlamentet fick till uppgift att utse en konstitutionskommitté för att utarbeta en ny konstitution. De stora vinnarna i parlamentsvalet var Muslimska brödraskapets politiska parti, Frihet och rättvisa, samt salafistiska partier, och det var de grupperna som dominerade konstitutionskommittén. Ledaren för Frihet och rättvisa, Mohamed Mursi, valdes sedan till president 2012.

Den nystartade feministiska gruppen *Women's Constitutional Working Group* (WCWG) följde konstitutionsprocessen med fokus på att inkludera kvinnors mänskliga rättigheter i konstitutionen. Begreppet jämlikhet mellan kvinnor och män blev en viktig faktor i det arbetet. Arbetsgruppen tog fram förslag och rekommendationer på hur konstitutionsartiklarna skulle formuleras och gav dessa till samtliga medlemmar i konstitutionskommittén, samt närvarade vid de öppna mötena som kommittén anordnade för media och civilsamhälle.

Under intervjuer jag gjorde med några av arbetsgruppens aktivister 2015 framgick det att de ansåg betonandet av jämlikhet vara av särskild betydelse för kvinnors rättigheter i konstitutionen. Hala Kamal som är professor och aktiv i *Women and Memory Forum* förklarade att jämlikhet mellan kvinnor och män är något mer än att ha identiska rättigheter. Hon hänvisade till rättvisa och menade att den viktiga frågan för marginaliserade grupper är i vilken utsträckning som den juridiska jämlikheten är tillräcklig för att kvinnor faktiskt ska kunna åtnjuta sina rättigheter (Intervju med WMF 2015). Salma el-Naqqash, jurist och vid tidpunkten för konstitutionsprocessen aktiv i Nazra, poängterade att jämlikhet så som det har uttryckts i tidigare konstitutionen i Egypten kan betyda vad som helst. Man måste vara tydlig med diskrimineringsgrunder för att visa på vilka former av förtryck som kvinnor utsätts för (Intervju med Nazra 2015).

Dessa åsikter stämmer överens med aktivisternas förslag på hur artikel 1 i konstitutionen bör formuleras. I sina rekommendationer till kommittén skriver de:

All citizens are equal before the law, they are equal in rights and freedoms and public duties, and the State shall guarantee equal opportunities for all of them in all areas, and may take legislative or other measures for the protection of persons or particular groups for the advancement of their situation. (WCWG, 2011)

New Woman Foundation publicerade ett annat arbetsdokument sprunget ur en workshop i maj 2011 om kvinnors konstitutionella rättigheter. Där hävdades att även om landets konstitution från 1971 – den konstitution som stod modell under 2012–13 – innehåller artiklar om lika rättigheter för alla medborgare, speglar inte dessa artiklar kvinnors verkliga erfarenheter. NWF hävdade att definitionen av jämlikhet från 1971 vilar på stereotyp om kvinnor och deras roller inom familjen i relation till deras möjligheter i samhället och på arbetsmarknaden, vilket bidrar till att kvinnor i verkligheten inte alls är lika inför lagen.

I december 2012 passerade det nya konstitutionsutkastet konstitutionella församlingens omröstning och Nazra var snabb med sin kritik på sin hemsida.³ Nazra uttryckte oro över hur konstitutionskommittén förkastade samtliga av förslagen från WCWG och att det inte fanns en enda artikel som explicit uttryckte kvinnors jämlikhet inom ekonomiska, politiska, sociala och kulturella områden. Det fanns heller ingen artikel som mötte aktivisternas krav på att staten bär ansvaret för att garantera icke-diskriminering med hjälp av positiv särbehandling. Nazra drog slutsatsen att kvinnor behandlades som andra klassens medborgare, utan några garantier för jämlikhet.

Kritiken av 2012 års konstitution utvecklades ett halvår senare när Nazra framförde sina rekommendationer till den nya konstitutionskommitté som tagit över efter att president Mursi avsatts av militären i juni 2013. Nazra var negativ till hur jämlikhet mellan könen togs upp och riktade kritik mot hur man hade gått från att referera till kvinnor som grupp fyra gånger i 1971 års konstitution (i kapitlet om rättigheter och frihet) till endast en gång i det nya förslaget. Kvinnor nämndes i artiklar om familj och hushåll och refererades till som änkor, frånskilda eller anhöriga. Nazra skrev: "Kvinnofrågor var begränsade till traditionellt moraliska strukturer genom vilka det patriarkala samhället har definierat

---

³ "Nazra for Feminist Studies' Position Paper on the Final Draft of the Constitution," *Nazra for Feminist Studies*, December 4, 2012

http://nazra.org/sites/nazra/files/attachments/position_paper_draft_constitution_nov2012_ar_nazra.pdf.

kvinnoroller”. Den centrala kritiken var således att i stället för att erkänna och ta itu med kvinnors underordnade ställning, framställde konstitutionen jämlikhet mellan könen som redan realiserad i Egypten. Kvinnors rättigheter nämndes uteslutande i samband med traditionella könsroller, och kvinnor som aktiva politiska deltagare eller samhällseliga aktörer med ansvar och rättigheter ignorerades.

Kvinnorättsaktivisternas kritik visar hur de sökte en jämlikhetsmodell som erkänner historiska och politiska orättvisor och som tar i beaktande alla de strukturer som diskriminerar och underordnar kvinnor. Detta blev synligt dels i aktivisternas krav på att diskrimineringsgrunder ska specificeras, vilka bygger på de faktiska situationer där kvinnor aktivt riskerar att exkluderas rättsligt eller politiskt. Aktivisterna ifrågasatte också den historiska förståelsen av medborgarskapet som en del av den kollektiva familjen och som främst manifesterats i relation till den kvinnliga medborgaren. Istället för att bryta den traditionen beäste 2012 års konstitution idén om det könkodade medborgarskapet genom att kvinnor endast refereras till i relation till familjen. Slutligen var aktivisternas krav på att staten ska kunna vidta rättsliga åtgärder för att uppnå jämlikhet en central del i hur de förstod jämlikhet mellan kvinnor och män. Staters rätt att använda sig av kvotering och annan form av positiv särbehandling av kvinnor för att uppnå jämlikhet är tydligt formulerat i flera artiklar av FNs kvinnokonvention, CEDAW, och utgår ifrån den substantiella jämlikhetsmodellen där kvinnors strukturella underordning erkänns och utmanas.

Kampen mot sexuellt våld

Perioden då konstitutionen skrevs om var både politiskt orolig och fri. Samtidigt som demonstrationer och strejker var vardag i Egypten och människor för första gången på mycket länge kände att de hade rätt att höja sina röster genom organisering, var det många olika grupper som kämpade för både den formella makten och folkligt erkännande. Det var i den här känslan av frihet och maktspel som också det sexuella våldet mot kvinnor i det offentliga blev ett verktyg att använda för politiska syften. Det sexuella våldet mot kvinnor eskalerade till epidemiska proportioner under 2011–2013, motiverat av misogyna och patriarkala strukturer. Övergripenheten mot kvinnor i det offentliga begicks både av myndigheter

och individer i form av oskuldstester, sexuella trakasserier och mobbliknande gängvåldtäkter.

En våg av initiativ för att bekämpa dessa övergrepp initierades. Det var främst den yngre generationens aktivister som organiserade sig, bland annat genom att patrullera på utsatta områden, skapa mänskliga sköldar kring demonstrerande kvinnor, skapa "free zones" från sexuella trakasserier genom att engagera människor på gatan, samt samla in vittnesmål om våldet för publicering och offentliggörande.⁴ Både nya och gamla aktörer inom kvinnorättsaktivism utmanade olika underliggande sociala, politiska och kulturella strukturer som legitimerade dessa attacker av kvinnors rätt till frihet, jämlikhet och värdighet i offentligheten. I kampen använde sig NGO-aktivisterna av metoder och strategier olikt de som användes under konstitutionsprocessen. Problemet med det sexuella våldet på främst Kairos gator och torg var så akut att fokus hamnade på kvinnors möjligheter att försvara sig och få psykologiskt stöd.

Flera NGO:er samarbetade med informella grupper som handgripligen var på plats på gator och torg för att hjälpa utsatta kvinnor. Nazra fungerade som mentor och utbildare till dessa informella grupper. Organisationen höll fokusgrupper för både aktivister och överlevare där kvinnor fick möjlighet att dela sina erfarenheter och upplevelser. Nazra betonade att styrkan i att uttrycka erfarenheter i ett större sammanhang kunde bidra till att avmystifiera sådana upplevelser och faktorer bakom sexuellt våld som tidigare bidragit till att tysta kvinnor. Nazra öppnade även en akutlinje dit kvinnor kunde ringa för att få psykologisk och medicinsk hjälp. Samarbetet mellan icke-statliga organisationer och de informella grupperna omfattade även kurser i självförsvar, zumba-träning och kroppslig medvetenhet för att kombinera fysisk styrka och kondition med mer psykiska färdigheter. Tillsammans med Nazra samarbetade två informella aktivistgrupper, WenDo Egypten och HarassMap, med Kairos främsta Zumba-instruktör, och vid flera tillfällen utbildade man flickor och kvinnor i våldsföbyggande tekniker. Arrangörernas motiv utgick ifrån att kvinnor under denna period måste vara både mentalt och fysiskt förberedda för att fortsätta delta i det offentliga rummet. Enligt dem var det värsta som kunde hända att kvinnor slutade gå ut och slutade delta i de många politiska aktioner som just hölls.

---

⁴ Angie Abdelmonem and Susana Galán, "Action-Oriented Responses to Sexual Harassment in Egypt: The Cases of HarassMap and WenDo," *Journal of Middle East Womens' Studies* 13(1) (2017): 154–167.

I februari 2013 publicerade Nazra, tillsammans med al-Nadeem och *Egyptian Initiative for Personal Rights* (EIPR) en rapport som innehåller 29 vittnesmål från både överlevare av och vittnen till sexuellt våld. Organisationerna ville bryta tabut kring sexuellt våld, eftersom det hindrar kvinnor från att berätta vad de har genomgått och rentav skuldbelägger dem för att exempelvis ha lämnat hemmet och deltagit i demonstrationer och offentliga evenemang. Genom att bryta tystnaden bland överlevare hoppades man hjälpa återhämtningsprocessen och flytta skulden från överlevarna till förövarna. Avsikten med rapporten var att skambelägga alla de förövare som hade undgått rättsliga konsekvenser och krossa illusionen att de kunde gå fria för sina sexuella övergrepp i ett samhälle som oftast föredrog att skuldbelägga överlevarna. I frånvaro av rättsliga straff skulle övergreppen åtminstone finnas dokumenterade och offentligt tillgängliga via organisationernas hemsidor. Rapporten hade även som syfte att spåra och kartlägga mönster av sexuellt våld för att förstå hur övergreppen organiseras. Vittnesmålen fungerade alltså som ett aktivt motstånd och ett budskap till förövarna att ”vår vilja ska inte brytas”.⁵

Strategin att publicera vittnesmål och för första gången offentliggöra detaljer och beskrivningar av brutaliteten i överfallen var unikt för Egypten. Det här slagets kvinnorrättsaktivism fick den tidigare rädslan och tysthetskulturen kring sexuellt våld att vändas till ilska och skammen att för första gången överföras från överlevarna till förövarna.⁶ Idag, fem år efter den värsta perioden av sexuellt våld mot kvinnor i det offentliga, finns det strategier mot våld på nästan alla stora universitet i Kairo. Populära TV-program tar kontinuerligt upp problemet, och när någon inblandad tenderar att skuldbelägga kvinnor blir reaktionerna många och starka. Många menar att det förändrade offentliga samtalet om sexuellt våld är en av de största behållningarna kvinnor har från revolutionen och den efterföljande perioden av kvinnorrättsaktivism.

---

⁵ “Sexual Assault and Rape in Tahrir Square and Its Vicinity: A Compendium of Sources 2011–2013,” *Nazra for Feminist Studies*, May 20, 2013, <http://nazra.org/en/2013/05/sexual-assault-and-rape-tahrir-square-and-its-vicinity-compedium-sources-2011-2013>.

⁶ Loubna Hanna Skalli, “Young Women and Social Media against Sexual Harassment in North Africa,” *Journal of North African Studies* 19, no. 2 (March 2014): 244–58. <https://doi.org/10.1080/13629387.2013.858034>.

Resultatet

De två olika kamperna som diskuterats ovan har enskilt haft stor inverkan på kvinnors rättigheter i Egypten. Aktivisterna lyckades uppmärksamma vikten av att inkludera kvinnors rättigheter i konstitutionen och fick visst gehör för sin förståelse av jämlikhet i den konstitutionskommitté som efterträdde den islamistiska. Aktivisternas krav på att den systematiska och historiska diskrimineringen av kvinnor måste erkännas och åtgärdas i konstitutionen är en av anledningarna till att den nuvarande konstitutionen explicit artikulerar kvinnors rättigheter i artikel 11. I den utpekas staten som ansvarig för jämlikhet mellan könen och ges möjlighet att vidta nödvändiga åtgärder för att politisk representation av kvinnor ska uppnås. Staten ges också ansvar för att skydda kvinnor mot alla former av våld. Artikel 11 har gett aktivister möjlighet att argumentera både för kvoteringslag samt för en lag som kriminaliserar sexuella trakasserier och våld. Det senare har Egypten antagit under år 2016. Uppmärksamheten kring genusbaserat våld har även bidragit till en nationell strategi mot våld mot kvinnor där flera olika myndigheter inkluderas.

Den andra kampen, som fördes utanför institutioner och statliga myndigheter, har å andra sidan förändrat samtalet kring kvinnors rättigheter och våld mot kvinnor. Många vittnar idag om att skam och tabu kring ämnet har minskat, och att kvinnors erfarenheter av våld diskuteras mer öppet. I två nyliga fall av sexuella trakasserier, där förövarna varit högt ansedda inom mänskliga rättighetsrörelsen och vänsterpolitik, vågade de utsatta kvinnorna träda fram och berätta om trakasserierna vilket tvingade männen att lämna sina uppdrag och offentligt be om ursäkt. Det finns även flera fall där kvinnor anmält förövarna med fällande domar som resultat.

Det är tillsammans som dessa två kamper har bidragit till en betydelsefull förändring. Idag synliggörs våld mot kvinnor och sexuella trakasserier både i det offentliga samtalet och i lagen, och stigmat har flyttat från överlevare till förövar. Kvinnor har konstitutionella rättigheter i ryggen och en större acceptans från allmänheten att diskutera övergrepp. Aktivister inom NGO:s hävdar ofta att den ena kampen inte får utesluta den andra, eftersom förändring av kvinnors rättigheter skapas på olika nivåer i samhället.

Dock är revolutionens positiva effekter sköra och idag har många av de aktivister som bidrog till dessa förändringar fått avsluta eller minska sin aktivism avsevärt. Nazra som var ledande i att driva kvinnors rättigheter efter revolutionen

har varit tvungna att stänga och organisationens tillgångar är frysta. Samtidigt som människorättsorganisationers möjligheter att verka i Egypten är hårt kringskurna förväntas i skrivande stund ytterligare en reform av konstitutionen som skulle ge den sittande presidenten än mer makt och befogenheter. Även om förändringsförslagen reserverar 25 % av parlamentets underhus åt kvinnor är den nya konstitutionen förödande för politisk frihet. Utan civilsamhällets möjlighet att agera i samhället är det omöjligt att bevaka att nya lagar och sociala attityder upprätthålls och reformer fortskrider. Vilka effekter den nya konstitutionen kan tänkas ha på kvinnors rättigheter återstår alltså att se.

"Noch ist die Türkei nicht verloren"

*Intervju med Ingmar Karlsson, svensk generalkonsul i Istanbul
2001–2008*

Numrets redaktör Andrea Karlsson och SRII:s biträdande direktör Olof Heilo mötte Ingmar Karlsson på det anrika Café Landtmann i Wien i början av juni 2019 för ett samtal om historiebruk i politiken i både Turkiet och Europa och om relationerna mellan Turkiet och Europa genom tiderna. Karlsson ombads även att reflektera kring sin tid som generalkonsul i Istanbul och de förändringar som skett sedan han lämnade det svenska palatset.

Under det tidiga 2000-talet framställdes Turkiet ofta som en demokratisk förebild för Mellanösterns länder och regionalt verkade landet bli en allt viktigare maktspelare att räkna med. Idag verkar det slutet och isolerat, en lekboll för amerikanska och ryska intressen.

Talet om Turkiet som modelland för arabvärlden var ju populärt i början av 2000-talet men det vittnade om en stor historielöshet. Om det finns en modell man i arabvärlden inte vill ha så är det någon som kommer från Istanbul. Innan osmanska riket kollapsade fanns det arabiska röster som förespråkade ett slags dubbelmonarki med en arabisk och en turkisk del eftersom man inte ville styras från Istanbul. Den förste turkiske politiker som företrädde en slags ottomanism var historikern Ahmet Davutoğlu som jag lärde känna innan han blev politiker. Som utrikes- och sedan premiärmister började han tala om återupprättandet av en osmansk sfär. Om han verkligen trodde på det vet jag inte, det kan ju också ha varit ett sätt att visa att Turkiet hade alternativa vägar om EU definitivt stängde dörren.

Det är ju inte bara Erdoğan som använder Osmanska riket i retoriskt syfte. Nyhögern i Europa har utsett Wiens belägringar 1529 och 1683 till symboler

för vad de upplever som en ny islamisk erövring och Polens regering håller på att uppföra ett monument på Kahlenbergkullen här i Wien till minne av de polska insatserna den gången. I Ungern tematiserar man samtidigt Trianon-fördraget för snart 100 år sedan där landet miste en rad områden som det ännu gör anspråk på. Är det som Karl Popper skulle kalla historicism – alltså att man ser samtiden som en del av en historiskt betingad utveckling – på väg tillbaka?

De som framför allt tematiserar 1683, Kazcynski i Polen och Orban i Ungern, är båda exempel på ett historiemißbruk av kopiösa format. Orban är exempelvis uppvuxen i den kalvinistiska kyrkan i Ungern som kunde överleva motreformationen tack vare att de delar av Ungern som han kommer ifrån då var under det osmanska styret. År 1683 deltog hans förfäder på turkarnas sida i slaget om Wien. När osmanerna intog Konstantinopel 1453 skedde detta sedan stadens murar hade skjutits sönder med hjälp av den tidens främste kanonkonstruktör. Denne var inte bara ungrare utan hette dessutom Orban. Och om Orban nu åker till Turkiet så ingår det i varje ungersk premiärministerns rutt att åka till Tekirdağ där den ungerske nationalhjälten Rakoczi levde i exil från 1711 fram till sin död efter att ha lett ett misslyckat uppror mot den österrikiska överhögheten. När det gäller Kazcynski, så upprepades åren efter Polens tredje delning 1795 fram till Polens återuppståndelse 1918 årligen samma ceremoni när diplomatiska kåren träffade sultanen. Denne frågade då alltid: Var är Lehistans ambassadör? (Var är den polske ambassadören?) I Istanbul ser vi dessutom massa minnesmärken över stödet till polackerna. Det fanns polska divisioner i den osmanska armén i krigen mot ryssarna. Polonezköy utanför Istanbul grundades exempelvis av polska politiska flyktingar 1842 och national-skalden Adam Mickiewicz dog i exil i Istanbul där en gata uppkallad efter honom.

För att återknyta från historien till nutiden. I sin nyligen utkomna analys av Osmanska rikets undergång har den amerikanske historikern Sean McMeekin kallat de ännu pågående etniska, religiösa och nationella konflikterna från Balkan till Mellanöstern för "osmanska tronföljdskriget". Finns det något gemensamt mellan det som hände i Jugoslavien på 1990-talet och det som händer i Syrien idag? Vad säger det i så fall om Turkiets situation?

Carl Bildt brukade säga att vad som hände i Bihac i norra Jugoslavien hängde samman med vad som hände i Basra vid Gulfen. Både krigen i Jugoslavien och krigen i Mellanöstern har sin grund i "freden som gjorde slut på all fred", det

vill säga fördragen i Versailles efter första världskriget och den amerikanske presidenten Wilsons teser om nationernas självbestämmande. Nationalstater skulle upprättas på ruinerna av multinationella och mångkonfessionella imperier. I det osmanska riket var nationsbegreppet baserat på den religiösa tillhörigheten. Ändå skulle de muslimska bosnierna slås samman och förenas med ortodoxa serber och katolska slovenier som varit en del av det habsburgska riket förenas till ett nytt sydslaviskt folk. I Mellanöstern drogs raka linjer på kartan och de franska och brittiska mandaten var konstruktioner skapade för att ge legitimitet åt koloniala projekt och inte för ett nationsbyggande. Kurder och armenier utlovades egna nationalstater på områden som överlappade varandra. Turkiet skulle enligt fördraget i Sèvres i dag ha varit en rumpstat i Anatolien med en liten kustremsa kring Samsun vid Svarta havet. Västra Turkiet inklusive Istanbul skulle ha blivit en del av Grekland och södra Turkiet en fransk intressesfär. Mustafa Kemal, sedermera Atatürk, satte stopp för detta genom sitt befrielsekrig men minnena från Sèvres lever kvar och präglar i hög grad turkisk inrikes- och utrikespolitik än i dag. Så om ungrarna har ett Trianon-syndrom kan man säga att turkarna har ett Sèvres-syndrom.

Du var ju generalkonsul i Istanbul under det tidiga 2000-talet när EU-medlemskapsförhandlingarna drog igång – en mycket optimistisk tid. Hur ser du på den nu i efterhand, när dynamikerna ser ganska annorlunda ut?

Sommaren 2000 fick UD ett extra besparingsprogram och då såg man att vi hade två myndigheter i Turkiet. Byråkratreflexen blev att stänga Istanbul för att kortsiktigt spara några miljoner vilket ledde till ett himla liv, som ni känner till och där SRII kraftfullt deltog. Nedläggningen av generalkonsulatet hade ju även blivit döden för institutet. Då gjordes en utredning av Anita Gradin som kom fram till att man skulle behålla konsulatet men till detta knyta en ny myndighet som skulle heta Istanbul Center for Turkish-Swedish Cooperation, som även skulle ha mandat att jobba med frågor rörande Balkan, Centralasien och Mellanöstern. Jag ville gärna avsluta min diplomatiska karriär i Turkiet. Så jag tog jobbet som chef tillika generalkonsul med glädje och valde Annika Svahnström som närmaste medarbetare vilket blev ett lyckokast.

Tillsammans med min familj anlände jag till Istanbul den 10 september 2001, dagen innan världen förändrades som en följd av terrorattackerna i New York. Min bok *Islam och Europa – Samlevnad eller konfrontation* hade översatts

till turkiska redan 1996 och fått stor uppmärksamhet. Yavuz Baydar som då var nyhetsankare på CNN Turk kände till min ankomst och på kvällen den 11 september kommenterade jag skeendena i nyhetssändningarna. Därmed fick vår verksamhet i Istanbul en rivstart. Kort därefter åkte Annika och jag till Ankara för att presentera vårt nya center för det turkiska utrikesministeriet och den pro-europeiska sekulära eliten i Ankara under premiärminister Ecevit's styre. Den första reaktionen från kabinettsekreteraren och chefen för politiska avdelningen blev: Jaha, den här verksamheten är ert sätt att slå sönder Turkiet. Vi vet ju var Sverige står när det gäller kurdfrågan och annat. Sèvres-syndromet slog således till. Det nya centret kunde få starta, men skulle betraktas likt de tyska politiska stiftelserna, vilket innebar full turkisk insyn i all verksamhet och i princip förhandsgodkännande av alla projekt. Mitt svar blev att om ni inte vill ha en tredje svensk myndighet som ett exempel på Sveriges intresse för Turkiets väg in i Europa så föreslår jag för UD att vi gör det som en del av GK. Då förs verksamheten in under Wien-konventionen för diplomatiska förbindelser och så får ni se om jag missbrukar denna och i så fall förklara mig *persona non grata*. Och det gick de då med på. Därmed blev Centret i stället Sektionen för turkiskt-svenskt samarbete under generalkonsulatets ram.

Turkiet befann sig i en djup ekonomisk kris när vi kom dit. Kanske just därför hade Turkiet 1999 äntligen fått OK att börja förhandlingar med EU om de uppfyllde Köpenhamnskriterierna. Ingen trodde då att Turkiet skulle lyckas med det men löftet skulle göra slut på det turkiska tjetet om förhandlingar som pågått sedan 1963. Det blev verkligen en revolution när AKP kom till makten hösten 2002. Det märkte även vi direkt. Det blev en helt annan inställning till oss. En förklaring till detta är att AKPs förste utrikesminister Yaşar Yakış var en god vän till mig sedan mina år i Damaskus 1979–83 då vi var kollegor. Det visade sig också att Abdullah Gül hade läst min bok som han fick som en gåva under en lunch som Mikael Sahlin arrangerat i Ankara när boken kom ut. Framför allt såg det nya styret ett EU-medlemskap som en möjlighet att komma ur den förment sekulära statens tvångströja. En annan drivkraft vilken man ofta underskattar var att man såg detta som ett recept på att komma ur den djupa statens klor och militärens makt i politiken.

Redan under Ecevitregeringens tid började vi med ett okontroversiellt forskningssamarbete och seminarier kring turkisk-svensk migration med Kulu som exempel. Vi gav oss tidigt ut i landet bortom Istanbul och Ankara och höll lokala seminarier i elementär EU-kunskap. När jag lämnade i november 2008 hade vi

varit i ungefär 45 städer och många av de turkiska akademiker och journalister som deltog uppträckte sitt eget land genom denna verksamhet från Artvin i öst till Edirne i väst. När vi anordnade ett seminarium i exempelvis Giresun vid Svarta havskusten blev det en stor nyhet som direktsändes på lokalnyheterna. Nästan varje vecka blev det någon liten notis om att Sverige varit där och pratat om EU. Det bidrog till att misstänksamheten falnade rätt snabbt. Vi satsade även på temat kvinnor i politiken vilket var mycket lärorikt och blev en påminnelse om den starka polariseringen. Vi jobbade hela tiden med det tidigare regeringspartiet CHP:s motstånd medan man från AKP:s håll uppskattade verksamheten och var öppna för vad vi gjorde. CHP:s och ultrahögerpartiet MHP:s kvinnoorganisationer tackade till exempel nej till att delta i det första seminariet på tema "kvinnor i politiken" där Anita Gradin deltog eftersom AKP hade tackat ja.

Man uppfattar ju ofta Gezi 2013 eller redan åren kring 2011 som en stor vändpunkt i AKPs politik. Hann du själv uppleva någon markant sådan innan du lämnade 2008?

Egentligen inte. När vi lämnade 2008 talade Erdoğan om en federalisering av Turkiet med ett kurdiskt område. Själva brytpunkten kom dock redan med EUs östutvidgning 2005. Så länge förhandlingarna med EU pågick attackerades AKP från oppositionen för att sälja ut Turkiet. "Sèvres-syndromet" spökade. Detta gällde inte minst i Cypernfrågan där AKP gått med på en lösning enligt FNs Annan-plan och även fått turkcyprioterna att acceptera denna. Grekcyprioterna röstade nej i en folkomröstning men trots detta blev det grekiska Cypern dagarna efter EU-medlem och gjorde därmed ett bilateralt turkiskt-cypriotiskt problem till ett problem mellan EU och Turkiet. Cypern började med tyst stöd inte bara från Aten utan även Berlin och Paris blockera förhandlingsprocessen vilket sänkte hela projektet. Då förlorade folk tilltron till det europeiska projektet. Förhandlingsprocessen hade redan tidigare varit utsatt för krypskytte från viktiga medlemsstater som konstant lyfte fram vad jag i min bok Europa och turken kallar "de fyra icke-Köpenhamnskriterierna": EU:s absorptionsförmåga, alltså att Turkiet är för stort för att absorberas av EU; det geografiska argumentet att det ju heter mindre Asien och att Turkiet således inte hör hemma i Europa; det för integrationen farliga kulturargumentet, att det inte spelar någon roll hur sekulärt Turkiet är, "de är ju muslimer och hör inte hemma i EU"; och slutligen att vi till vare pris måste undvika att Turkiet blir medlem eftersom då skulle EU få en

yttre gräns mot Iran, Irak och Syrien vilket måste undvikas. Nu har vi i stället EU:s yttre gräns på den europeiska kontinenten mellan Turkiet och Bulgarien och Erdoğan har Europas öde i sina händer med flyktingkranen som han kan skruva av och skruva på. Brytpunkten var därför som jag ser det EU:s östutvidgning 2005 som Grekland hotade att veta om inte Cypern blev medlem.

Men om vi istället fokuserar på Erdoğan's tilltagande auktoritarianism och inte specifikt EU-Turkiet-dynamiken, bevitnade du ingen förändring under din tid?

Man började ju se växande motsättningar mellan Gül och Erdoğan bland annat under 2008 som exploderade under åren därpå när jag hade lämnat. Det är möjligt att Erdoğan alltid hade som mål att använda EU som ett sätt att neutralisera militären och den djupa staten och då till en början i samarbete med Gülenrörelsen. Frågan är om han hade kunnat lyckas med de avsikterna om inte EU hade hjälpt honom på traven med icke-Köpenhamnskriterierna och genom att hela tiden bromsa upp processen. Då hade nog inte den polarisering som han utnyttjat blivit så stark. I retrospektiv kommer man nog att fråga vem förlorade Turkiet för EU, Erdoğan eller EU? Jag är inte så säker på att svaret glasklart är Erdoğan. Samtidigt är ju alla kontrafaktiska resonemang besvärliga. Just när jag lämnade såg det fortfarande hoppfullt ut. Hans stora styrka har alltid varit bristen på en konstruktiv och vettig opposition. Han har även drivits av ett slags klasshat och spelat på de "svarta turkarnas" revanschism mot de så kallade vita turkarna, och likt i Orbans fall har styret utvecklats till en kleptokrati.

Har du något särskilt minnesvärt från den svenska offentliga diplomatin under din tid i Istanbul?

Vi inriktade oss mycket på det civila samhället. Vi hade exempelvis ett projekt med History Foundation med en vykortsutställning om Turkiet från förra sekelskiftet. Efter bara några dagar stormades den av uppretade nationalister eftersom man i princip på varje bild från varje minsta lilla by kunde se exempel på den armeniska närvaron. Vi hade också projekt kring Tur Abdin, assyriernas och syriaternas kärnområden och anordnade 2005 tillsammans med Bilgi-universitetet den första internationella konferensen om vad de kallar svärdets år, Seyfo, med detta ord i rubriken. Det första försöket stormades också av nationalister. Bland det roligaste vi gjort var när vi avslutade en internationell konferens om romer

med en konsert i palatset. Hela huset bågade av romsk musik och det kom fram en rom från Edirne, tackade och sade: "Mister Karlsson, I didn't know that we were important". Det kändes fint. Då hade vi även representanter för romer från Iran som före konferensen hade trott att de var de enda romerna i världen. Denna typ av projekt skedde hela tiden i samarbete med institutet, vi fungerade ju delvis som en enhet på den tiden.

Som diplomat har du sysslat med både offentlig diplomati och med politiska samtal i slutna rum. Hur har dynamiken mellan dessa två dimensioner förändrats under din verksamma tid och hur ser du på diplomatins, framförallt den svenska och europeiska, möjligheter idag att bidra till ökad öppenhet och samlevnad?

En radikal omvälvning skedde när vi kom med i EU. Tidigare skrevs långa rapporter och analyser. Bryssel och medlemskapet har snuttifierat och så att säga avakademiserat utrikesförvaltningen. Det är dagordningen i Bryssel som gäller och det mer långsiktiga tänkandet som jag kunde ägna mig åt hinner man idag inte riktigt med.

Jag gav mig ju in i den offentliga debatten ganska tidigt. Tidigare brukade diplomater bidra främst med sina memoarer. Jag började på grund av frustrationen jag kände när jag satt i Damaskus. Jag kom dit samtidigt som utvandringen av assyrier och syrianer inleddes i slutet av 1970-talet. Det var då en allmän uppfattning, även hos Svenska kyrkan, att det fanns 5000 kristna i Mellanöstern och att alla bodde i Qamishli i nordöstra Syrien och att alla var förföljda. Jag försökte nansera detta och skrev att de beslut vi tog innebar en signal med innebörden att Sverige kommer att vara mål nummer ett om det blir en verkligt akut kris i Mellanöstern om 20–30 år. Jag hävdade då att vi påtagit oss ett moraliskt ansvar om så skedde. I svensk media beskrevs Qamishli som en by där människor levde i grottor när det i själva verket var en stad med nästan 200.000 invånare, 14 kyrkor, två synagogor och en moské. För att få fram detta började jag skriva mina första artiklar. Sedan skrev jag om andra grupper. Ett av de första PM jag skrev sommaren 1980 handlade om jezidier som en kommande flyktinggrupp. Jag skrev även långa rapporter om alla de övriga kyrkorna och om druser, alawiter och mandéer. Min tanke var att om det dök upp en person i Trelleborg och säger "Jag är drus och vill ha asyl" skulle man ha baskunskaper för att kunna ställa relevanta frågor.

När jag kom hem fick jag se att handläggaren på UD bara hade satt "ad acta" på allting. Då bestämde jag mig för att skriva en bok på varje postering om jag skulle vara kvar på UD och därmed bedriva offentlig diplomati. Detta tror jag blir viktigare och viktigare i och med att UD mer och mer blir ett av flera ämbetsverk som mest skickar folk till Bryssel och flyttar på kommatecken i resolutioner.

Vart är EU-Turkiet relationerna på väg?

Det kommer att avgöras i Turkiet under tiden fram till valet 2023. Jag tror det viktigaste som EU måste göra nu är att hålla hoppet öppet för sådana som vi samarbetat med och att inte stänga några dörrar, att hålla så många kanaler öppna som möjligt. *Noch ist die Türkei nicht verloren.*

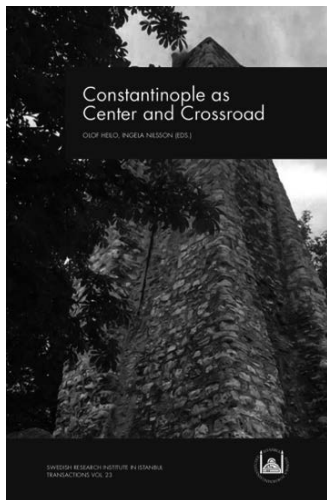

Andrea Karlsson, Ingmar Karlsson, Olof Heilo

Nya böcker från SRII

Constantinople as Center and Crossroad

Olof Heilo, Ingela Nilsson (red.), Transactions of the Swedish Research Institute in Istanbul no. 23. 240 sidor och 50 illustrationer

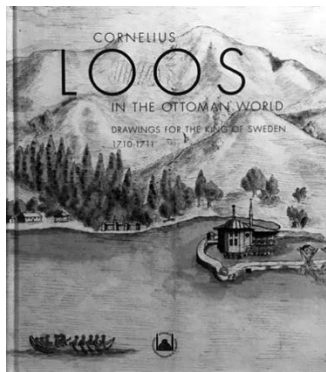
Den stad som upptar udden mellan Gyllene hornet och Marmarasjön har blivit känd under många namn genom historien – Byzantion, Konstantinopel och Istanbul är bara de officiella beteckningarna. Brotten mellan dem följer ofta en religiös, kulturell eller politisk logik, men kan inte dölja det faktum att staden uppvisar en slående kontinuitet som knutpunkt mellan hav och kontinenter, och som interaktionsyta från antiken till idag. Föremål och människor har genom alla tider rört sig över Bosporen och även fört med sig mer abstrakta företeelser som berättelser och ikonografier. Det senaste tillskottet i SRII:s serie Transactions, nr. 23, *Constantinople as Center and Crossroad*, ut-

given av Olof Heilo och Ingela Nilsson, har sin upprinnelse i en workshop som arrangerades på institutet hösten 2014 av Nordiska bysantinska nätverket (NBN), med titeln *The Straits: Inquiries into a Crossroad*. Workshopen fokuserade på Bosporen, Marmarasjön och Dardanellerna – snarare än staden i deras mitt – som knutpunkt och interaktionsyta från senromersk till tidigomsansk tid. Sex av de ursprungliga bidragen av Grigori Simeonov, Annalinden Weller, Isabel Kimmelfield, Milos Petrović, Federica Gigante och Lee Beaudoen har utökats med fyra ytterligare bidrag av Ragnar Hedlund, Fedir Androshchuk, Claudia Rapp och Mabi Angar. Tillsammans ger de en bild av en plats där det alltid har

funnits en kontinuitet i förändringen och en enhet genom mångfalden: snarare än genom de geografiska och historiska paradigm som förkroppsligas i dess olika namn, möter vi här staden som ett förenande rum mellan världar, människor och föremål som har passerat detsamma från senantik till tidigmodern tid.

Cornelius Loos in the Ottoman World: Drawings for the King of Sweden, 1710–1711

Karin Ådahl (red.), 240 sidor, 300 illustrationer samt faksimiler av två stadspanoramor och en karta

Under sin exil i Osmanska riket 1709–14 uppdrog Karl XII åt en ung officer, Cornelius Loos, att bege sig från Balkan över Istanbul till Egypten och göra teckningar av ”sällsyntheter och monument” på vägen. Loos återvände till kungens läger i Moldavien med över 250 teckningar av vilka idag bara 50 återstår (ca 200 teckningar gick förlorade i den beryktade ”kalabaliken” 1713). Denna unika samling, som förvaras på Nationalmuseum, har varit föremål för ett forskningsprojekt som i sin tur genererat den rikt illustrerade boken *Cornelius*

Loos in the Ottoman World. Drawings for the Swedish King 1710-1711, med Karin Ådahl som projektledare och redaktör. Loos teckningar av den osmanska huvudstaden är enastående i sitt slag och inbegriper breda och samtidigt detaljrika stadspanoramor, där annars försvunna byggnader som till exempel den första Fatih-moskén eller minatyrnålarverkstaden vid Topkapipalatset skymtas. Loos tecknade även stora interiörer från Hagia Sophia och av enskilda monument längs resvägen från Svarta havet till pyramiderna i Giza. Samtliga teckningar, kolorerade av Loos, återges i färg i boken. Till boken hör även tre stora faksimiler, Loos egen karta över östra medelhavsområdet och två stora stadspanoramor över Istanbul från Topkapi palatset till Edirneporten. Med artiklar av Karin Ådahl, Bo Lundström, Ulla Ehrensvärd, Göran Bäärnhielm, Günsel

Renda, Johan Mårtelius, Çiğdem Kafescioğlu, Ulf Cederlöf, Nurhan Atasoy och Eveline Sint Nicolaas spänner boken över många aspekter av Loos uppdrag och ger ett brett spektrum av svensk, turkisk och internationell forskning kring Loos, Istanbul och den tid och miljö där teckningarna tillkom.

Labraunda 5. The Andrones

Pontus Hellström, Jesper Blid, 300 sidor, med 472 illustrationer och rekonstruktioner

STADSKONSTFORSKNINGSTILLET - STADSKONST
FORSKNINGSPROJEKTET I STADSKONST

LABRAUNDA 5

The Andrones

BY PONTUS HELLSTRÖM AND JESPER BLID

Zeushelgedomen Labraunda i sydvästra Turkiet var under antiken en välbesökt kultplats. På 300-talet f.Kr. kom den styrande familjen i området, de s.k. hekatomniderna, att gynna helgedomen genom att uppföra ett flertal monumentala byggnader, exempelvis ett nytt marmortempel. En viktig del av det hekatomnidiska byggnadsprojektet i Labraunda var de två kungliga gästbudssalarna (andronerna), som till form, storlek och funktion är unika i den antika världen. Andronernas formspråk hämtades från grekisk arkitektur medan persiska sfinxer i marmor krönte taket på åtminstone en av byggnaderna. Den bevarade dedikationsinskriften på den äldre andronen

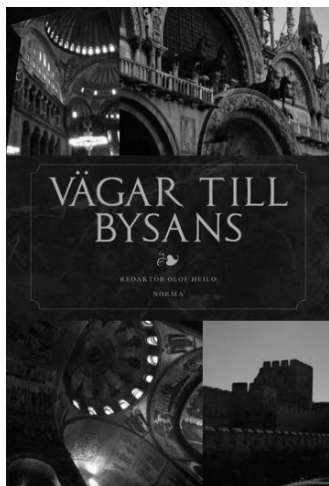
nämner Maussollos (377–353/2 f.Kr.) och den yngre byggnaden, Andron A, uppfördes troligen av hans bror och efterträdare, Idrieus (351/0–344/3 f.Kr.) Byggnaderna mäter ca 12x21m och har tempelliknande fasader i marmor som för första gången i arkitekturhistorien kombinerar joniska kolonner med doriskt entablement. Väggar och fundament var byggda av lokal gnejs. I byggnadernas väggar fanns stora fönster för att göra andronerna mer funktionella och i bakmuren fanns breda nischer, troligen för skulpturer. Fragmentariska podier av stuck längs väggarna visar var bankettsoffor en gång stod. Utöver andronernas arkitektur och funktion behandlar boken även omkringliggande strukturer och

senare byggnadsfaser från romersk och bysantinsk tid. Under medeltiden förvandlades Maussollos andron stegvis till ett bostadskomplex. De experimentella andronerna i Labraunda vittnar om en ny typ av monumentalarkitektur i Mindre Asien under 300-talet f.Kr. som genom sina experimentella former förebådar den senare, hellenistiska byggnadstraditionen.

Publikationer om de svenska utgrävningarna i Labraunda har sedan 1955 getts ut av de svenska instituten i Athen och Istanbul. Den nya volymen om andronerna är rikt illustrerad med forskaren Jesper Blids egna rekonstruktioner av helgedomen Labraunda och dess byggnader.

Vägar till Bysans

Olof Heilo (red.), Skrifter utgivna av vänföreningarna för de svenska forskningsinstituten i Athen, Istanbul och Rom. Norma förlag 2019. 142 sidor, 50 illustrationer

Den 17 juni 2017 skulle filologen och humanisten Sture Linnér ha fyllt 100 år. Märkesdagen uppmärksammades gemensamt av de tre vänföreningarna för de svenska instituten i Athen, Istanbul och Rom, med en räkka föredrag över ett ämne inom vilket Linnér på sin tid gjort viktiga insatser, och till vilket alla de tre instituten på ett eller annat sätt kunde knyta an: Bysans. Det bysantinska riket, som i tusen år härskade från Konstantinopel – dagens Istanbul – integrerade i sin största omfattning den antika världens kulturområden och utgjorde en central referenspunkt för den tidiga kristendomen och islam. Ännu långt efter att dess territoriella tillbakagång hade inletts utövade imperiet ett bestående inflytande

på Östeuropa och satte spår i det framväxande Västerlandets riddarromaner och renässanskonst. Bysans sammanför på detta sätt inte bara Europa med Mellan-

östern och Medelhavet med Asien, utan förbinder även den senantika eran med den tidigmoderna, och vår egen tid med medeltiden.

Den gemensamma minnesdagens föredrag har nu blivit en bok inom vänföreningarnas gemensamma serie, och här möter vi det svunna riket i nio essäer författade av Ragnar Hedlund, Samuel Rubenson, Olof Heilo, David Westberg, Helena Bodin, Ellen Söderblom Saarela, Karin Hult, Johan Mårtelius och Anders Cullhed. Tillsammans bildar de en mosaik av ett Bysans statt i ständigt nya förvandlingar och ljusbrytningar – ett levande och närvarande kulturarv.

*

Constantinople as Center and Crossroad, *Cornelius Loos in the Ottoman World* och *Labraunda 5: the Andrones* distribueras av eddy.se och kan köpas via institutets egen nätbokhandel, srii.bokorder.se. *Vägar till Bysans* kan köpas från artos.se.

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul (SFII) bildades 1962 för att främja svensk och nordisk forskning i och om Turkiet, Främre Orienten och Centralasien, främst inom humaniora och samhällsvetenskap. Institutet är beläget inom Svenska generalkonsulatets område i Istanbul.

I institutets verksamhet ingår konferenser, seminarier och symposier, projektarbeten, doktorand- och magisterkurser, föreläsningsserier samt viss publiceringsverksamhet. SFII förfogar över både gästrum, arbetsplatser och bibliotek som kan utnyttjas av forskare och utser årligen ett antal stipendiater för längre eller kortare tids vistelser.

SFII:s forskarkollegium väljer styrelsen, vars ordförande utses av regeringen. Verksamheten finansieras huvudsakligen av Utbildningsdepartementet.

På Forskningsinstitutets hemsida (www.srii.org) finns information om bl.a. program, projekt, publikationer, stipendier, styrelse och forskarkollegium samt verksamhetsberättelser. Där finns också institutets e-bulletin Kalabalik! med löpande information om forskare, stipendiater, aktuella frågor och pågående aktiviteter vid institutet.

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner

Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner är en stödförening till institutet som bildades 1988. Ordförande är Karin Rudebeck. Föreningen arrangerar egna kulturprogram med anknytning till Forskningsinstitutets verksamhetsområde. Medlemskap erhålls genom insättning av årsavgiften 200 kronor på Föreningens postgiro. På institutets hemsida www.srii.org finns information om vänföreningens program, resestipendium, medlemskap samt den senaste verksamhetsberättelsen.

Kontaktuppgifter SFII

P.k. 125 Beyoglu

TR-344 33 Istanbul

Gatuadress: Istiklal Caddesi 247

Tünel, Istanbul

Tel: +90 212 252 41 19

Fax: +90 212 249 79 67

E-post: info@sri.org.tr

Direktör: Ingela Nilsson (ingela.nilsson@sri.org.tr)

Vice direktör: Olof Heilo (olof.heilo@sri.org.tr)

Forskningssekreterare: Helin Topal (helin.topal@sri.org.tr)

Biblioteksansvarig: Bahar Uludağ (bahar.uludag@sri.org.tr)

Kansli i Stockholm

Skeppargatan 8

114 52 Stockholm

Tel: +46 8 662 75 70

Fax: 08-665 3133

E-post: sfi@medelhavsinstituteten.se

Kanslist: Lena Andersson